

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Gülizar KOCADAĞ

HETERODOKS İKTİSAT/MALİYE YAKLAŞIMININ TÜRKİYE'DEKİ YANSIMASI:
1990-2018

Maliye Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Gülizar KOCADAĞ

HETERODOKS İKTİSAT/MALİYE YAKLAŞIMININ TÜRKİYE'DEKİ YANSIMASI:
1990-2018

Danışman

Doç. Dr. Yakup KARABACAK

Maliye Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Gülizar KOCADAĞ'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Maliye Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Servet AKYOL (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Yakup KARABACAK (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üy. İclal Dağlıoğlu ŞANLI (İmza)

Tez Başlığı: Heterodoks İktisat/Maliye Yaklaşımının Türkiye'deki Yansıması: 1990-2018

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 07/28/2019

Mezuniyet Tarihi : 11/07/2019

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Heterodoks İktisat/Maliye Yaklaşımının Türkiye’deki Yansıması: 1990-2018” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eslere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Gülizar KOCADAĞ

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Gülizar KOCADAĞ
Öğrenci Numarası	20128504801
Enstitü Ana Bilim Dalı	Maliye
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans ( ) Doktora ( ) Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Yakup KARABACAK
Tez Başlığı	Heterodoks İktisat/Maliye Yaklaşımının Türkiye'deki Yansıması: 1990-2018
Turnitin Ödev Numarası	1149368576

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 117 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 05/07/2019 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 6

alıntılar dahil % 15'tir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylıyorum.

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

05/07/2019

(imzası)

Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Doç. Dr. Yakup KARABACAK

İÇİNDEKİLER

ŞEKİL LİSTESİ.....	iii
TABLOLAR LİSTESİ	iv
GRAFİKLER LİSTESİ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
TEŞEKKÜR.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL BİR BİLİM OLARAK İKTİSAT

1.1. Epistemoloji-Metodoloji İkiliğinde Bilim Felsefesine Bakış.....	3
1.2. Sosyal Bir Bilim Olarak İktisat: İktisatta Metodolojiye Bakış	7
1.3. Bir Ayırıştırma Kriteri Olarak Ortodoks-Heterodoks İktisat	14
1.3.1. Ortodoks İktisat'ın Tanımlanması.....	14
1.3.1.1. Anaakım (Neoklasik) İktisat'ın Tanımlanması	15
1.3.1.2. Anaakım İktisat'ın Metodolojisine Kısa Bir Bakış	16
1.3.2. Heterodoks İktisat'ın Tanımlanması	19
1.3.2.1. Heterodoks İktisat'ın Tarihçesi	22
1.3.2.2. Heterodoks İktisat'ın Metodolojisine Kısa Bir Bakış	26
1.3.2.3. Heterodoks İktisat'ın Teorisi	29
1.3.3. Ortodoks (Anaakım/Neoklasik), Heterodoks İktisat Tartışmaları	32

İKİNCİ BÖLÜM

HETERODOKS İKTİSAT / MALİYE OKULLARI

2.1. Radikal Politik İktisat	38
2.1.1. Radikal Politik İktisat'ın Tanımlanması	38
2.1.2. Radikal Politik İktisat'ın Tarihçesi	39
2.1.3. Radikal Politik İktisat'ın Teorisi ve Yöntemi.....	40
2.2. Post-Keynesyen İktisat	47
2.2.1. Post-Keynesyen İktisat'ın Tanımlanması	47
2.2.2. Post-Keynesyen İktisat'ın Tarihçesi	48
2.2.3. Post-Keynesyen İktisat'ın Teorisi ve Yöntemi.....	52

2.3.	Kurumsalci İktisat	61
2.3.1.	Kurumsalci İktisat'ın (Eski Kurumsal İktisat) Tanımlanması.....	61
2.3.2.	Kurumsalci İktisat'ın Tarihçesi	63
2.3.3.	Kurumsalci İktisat'ın Teorisi ve Yöntemi	68
2.4.	Feminist İktisat.....	77
2.4.1.	Feminist İktisat'ın Tanımlanması.....	77
2.4.2.	Feminist İktisat'ın Tarihçesi	77
2.4.3.	Feminist İktisat'ın Teorisi ve Yöntemi	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HETERODOKS İKTİSAT/ MALİYE YAKLAŞIMININ TÜRKİYE'DEKİ YANSIMASI (1990-2018 DÖNEMİ)

3.1.	Kavramsal Çerçeve	88
3.2.	Türkiye'de Heterodoks İktisat/Maliye Yaklaşımlarının Lisans Üstü Programlara Yansımaları.....	89
3.3.	Türkiye'de Heterodoks İktisat/Maliye Yaklaşımlarının Lisans Üstü Tezlere Yansımaları.....	90
SONUÇ		95
KAYNAKÇA.....		97
EK 1- TÜRKİYE'DEKİ EN ESKİ İLK ON ÜNİVERSİTEDEKİ HETERODOKS DERSLER		105
ÖZGEÇMİŞ		106

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1 Ortodoks, Muhalif ve Heterodoks	32
---	----

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1 Heterodoks İktisadı Ortodoks İktisattan Ayıran Unsurlar	20
Tablo 2.1 Radikal Politik İktisat Okulu	38
Tablo 2.2 Post Keynesyen Okul	48
Tablo 2.3 Kurumsalcı (Eski) İktisat	63
Tablo 3.1 Heterodoks Ders Sayıları	89
Tablo 3.2 JEL Anahtar Kelimeleri	91
Tablo 3.3 Akademik Dergi ve Yayınlarından Belirlenen Diğer Anahtar Kelimeler	91

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 3.1 1990-2018 Yılları Arasında Türkiye’de Yazılan Heterodoks Tez Sayısı	92
Grafik 3.2 1990-2018 Yılları Arasında Türkiye’de Yazılan Heterodoks Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı	93
Grafik 3.3 Türkiye’deki, En Eski Üniversitelerde Yazılan Heterodoks Tezlerin Sayısı	94

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AFEE	: Association for Evolutionary Economics
AEA	: American Economic Association
MIT	: Massachusetts Institute Of Technology
SDS	: Student of Democratic Society
SSA	: Social Structure Of Accumulation
URPE	: Union for Radical Political Economy
Bk	: bakınız
Vd	: ve diğerleri
Yy	: Yüzyıl

ÖZET

Bu tezin amacı, Heterodoks İktisat/Maliye okullarının, Türkiye’deki yansımalarını ortaya koymaktır. Çalışmada ilk olarak, iktisadın toplum bilimlerinden ayrışarak “bilim” haline gelişine ve iktisat biliminin metodolojisine değinilmiştir. Devamında, iktisatta “ortodoks-heterodoks” ayrımı yapılarak, Ortodoks ve Heterodoks İktisat’ın, teorileri ve metodolojileri açıklanmıştır. İlk bölüm, Ortodoks-Heterodoks İktisat’ın, çalışma alanı, sınırları ve çalışma konuları tartışmaları ile sonlandırılmıştır. İkinci olarak, başlıca Heterodoks İktisat/Maliye okullarının tarihçesi, teorisi ve yöntemi incelenmiştir. Bu, çalışmanın konusu olan, Kurumcu/Kurumsal İktisat, Post-Keynesyen İktisat, Radikal Politik İktisat ve Feminist İktisat okulları açıklanmıştır. Son bölümde ise; Heterodoks İktisat/Maliye yaklaşımlarının, Türkiye’deki yansımaları, 1990-2018 yılları arasında yayınlanmış, lisans üstü tezleri ve Türkiye’nin kuruluş yılları itibariyle en eski on üniversitesinin, günümüzdeki akademik programları üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Heterodoks İktisat/Maliye, Ortodoks, İktisat Metodolojisi, Bilim Felsefesi

JEL Kodları: A12, A14, B14, B15, B24, B25, B41, B50, B51, B54, B55, E11, E12, E14

SUMMARY
REFLECTIONS OF HETERODOX ECONOMICS / FINANCE APPROACHES' ON
TURKEY: 1990-2018

The objective of this thesis is to state the reflections of Heterodox Economics/Public Finance approaches on Turkey. Firstly, this study deals with the methodology of economics and how economics have become “a science” by separating itself from other social sciences. Next, theories and methodologies of Orthodox and Heterodox economics are explained by dividing economics as Orthodox and Heterodox. The first chapter consists of main arguments, study fields and limitations of Orthodox – Heterodox economics. Secondly, the history, theory and methodology of primary Heterodox Economics/Public Finance are examined. In the context of this thesis, Radical Political Economics, Post-Keynesian Economics, Institutional Economics and Feminist Economics are explained. The last chapter examines, Heterodox Economics/Public Finance approaches’, the graduate and under-graduate programmes of the oldest ten universities of Turkey and the masters and Ph.d thesis that are published between the years 1990 and 2018.

Keywords: Heterodox Economics/Public Finance, Orthodox, Methodology, Philosophy of Science

JEL Classification: A12, A14, B14, B15, B24, B25, B41, B50, B51, B54, B55, E11, E12, E14

TEŞEKKÜR

Tez yazım sürecinde desteğini, ilgisini ve bilgisini esirgemeyen, tecrübe ve tavsiyeleriyle bu süreci kolaylaştıran, değerli tez danışmanım Doç. Dr. Yakup KARABACAK'a; zengin kütüphanesini ve evini bana açan, bilgi birikimini benimle paylaşmaktan çekinmeyen, zaman ve süreç yönetimi konusunda yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Servet AKYOL'a; birlikte sık sık moral ve motivasyon aktiviteleri yaptığımız, beni her umutsuzluğumda cesaretlendiren ve destekleyen değerli ablam Damla AKYOL'a; her zaman maddi manevi desteğini esirgemeyen ve bu süreçte de bıkmadan yanımda ve destekçim olan çok kıymetli aileme ve özellikle bana gösterdiği sabırdan dolayı yol arkadaşım Davut TANRIVERDİ'ye en samimi duygularıyla çok teşekkür ederim.

Gülizar KOCADAĞ

Antalya, 2019

GİRİŞ

İktisadi düşünce, geçmişten günümüze, birçok ekonomi politikasının/kuramının ve bunların ortaya çıktığı okulların çatışmasına tanıklık etmiştir. Özellikle yirminci yüzyılın başlarından itibaren, Anaakım veya Ortodoks İktisat olarak adlandırılan Klasik, Neoklasik ve Keynesyen İktisat anlayışı hakim olmuştur; ekonomi politikaları da bu doğrultuda belirlenmiştir. Bu yüzden, dünyadaki iktisat anlatısı da ağırlıklı olarak bu bakış açısından ilerlemekte ve iktisat lisans eğitiminin yüzde 95'ine, Ortodoks İktisat yaklaşımları egemen olmaktadır (Mearman, 2007: 2'den akt. Erkan, 2016). Fakat, Ortodoks (Anaakım, hakim iktisat) iktisadi anlayışların, günümüzün toplumsal ve ekonomik problemlerine yanıt bulamaması sonucu, "Heterodoks İktisat" adı altında anılan, iktisadi görüşler yaygınlaşmıştır.

Dünya ve Türkiye genelindeki, iktisat lisans ve lisansüstü ders programlarına bakıldığında, yaygın bir şekilde Neoklasik (Anaakım) anlayışın egemenliği gözlenmektedir. İktisat teorisi ve politikaları, güncel gelişmelerden hem bihaber, hem de mevcut ekonomik vaziyete yanıt bulamaz haldedir. İktisat çalışmalarında varılan sonuçlar, çoğunlukla hakikatlardan habersizdir ve bir takım hipotezlere dayanarak oluşmaktadır (Şimşek ve Cicioğlu, 2006: 23). Bununla beraber, gerçek hayatta çok fazla anlam ifade etmeyen, bazı ekonomik kavramlar, hipotezler, uzun formüllerle ulaşılan sonuçlar, günümüz ekonomik problemlerini çözemez duruma gelmiştir. Eğer öğrenci kendisi çabalamamışsa, merak salmamışsa, iktisat bölümünden mezun birçok öğrenci, Ortodoks iktisadi anlayışların dışındaki, başka iktisadi anlayışların varlığından bihaberdur. İktisat bilgisini "diğer şeyler sabitken" (ceteris paribus) ön koşulu ile kurgulayan, bunun dışında başka bir yorumlama aracı olmayan iktisat mezunu öğrenciler, bu yüzden çağımızın ekonomik olaylarını doğru teşhis edememektedir. Çağımız ekonomik olayları, doğru teşhis edilmediği için doğru tedavi uygulanamamakta ve sonuç alınmaz, tedavi edilemez duruma gelmektedir (Eren ve Uysal, 2017).

Çalışmanın temel konusu, Anaakım İktisat'ın yetersizliğinin sonucu olarak oluşan dünyadaki arayışların doğurduğu Heterodoks İktisat'tır. İktisadi, pozitif bilimler (Fizik, Kimya, Biyoloji vd.) gibi ele almak yerine toplumsal, psikolojik, kültürel ve kurumsal olarak ele alan Heterodoks İktisat¹, günümüzün hakim ekonomik sistemi olan kapitalizmi analiz ederken eleştiriler getiren; kapitalist sistemin teorik temellerinin dayandığı Anaakım

---

¹ Heterodoks İktisat okulları Ortodoks-Heterodoks ayrımının nasıl yapıldığına göre değişiklik göstermektedir. Bazı iktisatçılar Avusturya Ekolü, Anayasal İktisat, Kamusal Seçiş Yaklaşımı, Sosyal İktisat gibi yaklaşımları da Heterodoks olarak değerlendirirken, bazı iktisatçılar ise bu ekollerini Ortodoks İktisat'ın muhalifi olarak değerlendirmektedir.

(Neoklasik) İktisat'ın, analiz yöntemiyle, konularıyla ve alternatif politik önerileriyle karşısında duran bir anlayıştır. Her ne kadar Marksist iktisadi analizle çoğu zaman eş tutulsa da –ki en çok beslendiği damar da budur- aslında yelpazesinde Post Keynesyenleri, Kurumsalçı okulu, Radikal Politik okulu, Feminist ve Anarşist okulu vb. gibi teorik yaklaşımları da barındırmaktadır. Heterodoks İktisat, yöntem olarak sorunlara bütünselci yaklaşır, tarihsel özgüllüğü içinde ele alır ve değerlendirir. Toplumsal ve ekonomik ilişkileri, günümüzün bin bir parçaya bölünmüş disiplinleri arasında konuları itibariyle ayırmaz. Böylece sorunun bütünü daha rahat görünür hale getirilirken, sorunlu bölgelerin üzerine büyüteç tutularak, bütünden kopmadan daha sağlıklı bir analiz yapılabilir.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümünde, bilim felsefesinden hareketle, iktisadın bağımsız bir disiplin haline gelme süreci, iktisat metodolojisi özelinde anlatılacaktır. Metodolojiden hareketle Ortodoks-Heterodoks ayrımı yapılarak, kısaca bu kavramların iktisatta ne ifade ettiğine değinilmesine takiben, teori ve yöntemleri açıklanarak aralarındaki farklılıklar ortaya konmaya çalışılacaktır.

Tezin ikinci bölümünde, öncelikle yöntem olmak üzere, teori ve ideoloji olarak, ortodoks (Neoklasik, hakim, Anaakım İktisat) iktisadın karşısında konumlanan, kendilerini daha çok Anaakım yaklaşımlara getirdikleri eleştiri ve alternatiflerle ifade eden ayrıca, toplumsal bir bilim olarak kabul ettikleri iktisadın çalışma alanlarının, farklı disiplinlerin çalışma alanına müdahil olmaması gerektiğine dair, adı konulmamış bir kuralla dikta edilen anlayışına karşı duran Heterodoks iktisadi yaklaşımlara sahip dört okul, tarihçe, teori ve yöntemleri ile anlatılacaktır. Söz konusu bu okullar, Radikal Politik İktisat, Post Keynesyen İktisat, Kurumcu İktisat ve Feminist İktisat'tır.

Tezin üçüncü ve son bölümünde ise, Heterodoks İktisat/Maliye geleneğinin, Türkiye'deki lisansüstü programlara yansımaları, kuruluş yılları itibariyle en eski on üniversitenin ders müfredatlarındaki Heterodoks derslerin tespit edilmesiyle ve 1990-2018 yılları arası Türkiye genelinde yazılan Heterodoks tezler üzerinden, gösterilmeye çalışılacaktır. Böylece, Türkiye üniversitelerindeki Heterodoks İktisat/Maliye geleneğinin genel görünümünün ortaya konması amaçlanmaktadır. Tezde iktisat ve maliye yaklaşımları, iktisat/maliye yöntem ve teorileri birbirini kapsadığı için ve ayrıştırılması iktisadi, sosyal bir bilim olarak ele alan Heterodoks iktisadi anlayışın benimsediği metodolojik anlayışa aykırı olduğu için birlikte ele alınmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL BİR BİLİM OLARAK İKTİSAT

Bu bölümde, bilim felsefesinden yola çıkarak, iktisat metodolojisine doğru ilerlenmesinin nedeni; iktisadın bilim olma sürecinin ve günümüz iktisat biliminin (hakim iktisat ideolojisinin) neden pozitivist anlayışta ısrarcı olduğun anlatılmaya çalışılmasıdır. Çünkü, iktisat bilimi, pozitif bilimlerin yönteminde bu denli ısrarcı olmamış olsa idi, günümüzdeki anlamıyla ve de belki de “iktisat” adıyla var olan bir iktisat biliminden bahsediliyor olunmayacaktı. Bu yüzden, hakim ideolojik anlayışın dışında yer alan, iktisadi yaklaşımlardan da bahsediliyor olunmayacaktı. Metodolojik olarak, hakim ideolojinin benimsediği pozitivist anlayışın dışında, başkaca metodolojik yöntemlere ve dolayısıyla teorilere de sahip iktisadi okullarla ilgili çalışılabilmesi için, iktisadın felsefeden ve toplum bilimlerinden kopuşuna değinmeden geçilmesinin eksik olacağı düşüncesinden hareketle, alttaki üç ana başlık altında bahsedilen geçiş süreci açıklanmaya çalışılmıştır. Heterodoks-Ortodoks tartışmalarının yapıldığı başlık altında ise Colander, Holt, Rosser, Davis, Lavoie, Landreth gibi iktisatçıların görüşlerine yer verilmekle birlikte; Heterodoks-Ortodoks ayrımında bu çalışmanın tümünü de kapsar bir şekilde Backhouse’ın yaptığı ayrım benimsenmiştir.

1.1. Epistemoloji-Metodoloji İkiliğinde Bilim Felsefesine Bakış

Başlangıçta, bütün bilimler felsefenin içinde yer almaktaydı fakat, bilimsel bilginin gelişimi ile birlikte bilim dalları, felsefeden ayrılarak, bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır. Bu ayrışmalarla, felsefenin konusu hızla daralmıştır ve on dokuzuncu yüzyılda bilim ile felsefe arasında bir uçurum oluşmuştur. Doğa bilimlerindeki değişimler ve ayrışan bu bilimler, felsefenin neyi inceleyeceği konusunu doğurmuştur. Konusu daralan felsefenin uğraş alanı ise, daha çok bilimleri sınıflandırmak, aralarındaki ortak noktaları göstermek ve bilimleri birbirine yaklaştırmak haline gelmiştir. Felsefenin, bilim üzerinde düşünmesi bilimin mantığını ve sorgulamasını yapması düşüncesi ile birlikte de bilim felsefesinin ortaya çıktığı söylenebilir.

Bilim felsefesi bilimi, nesnesiyle ve öznesiyle beraber ele almaktadır. Yani bilim, bir yönüyle bir araya getirilen bilgiler toplamı (eserler), bir diğer yönüyle de bilginin oluşturulması aşamasıdır denilebilir. Epistemoloji (bilgi kuramı), insan bilgisinin özelliklerini, kısıtlarını, kaynaklarını ele almaktadır ve insan bilgisinin mutlak doğruluğunu sorgulamaktadır. Yöntembilim ise; iddia edilen varsayımların, bilimsel olup olmadığına karar

verilmesine sebep olacak unsurların belirlenmesini ve bilimin ilerlemesine dair bakış açılarını içermektedir (Yay, 2008: 2).

Gelişen ve biriken bilimsel bilgi ile birlikte felsefe zemin kaybetmeye başlamış olsa da, bilimin tıkanıdığı noktalarda yine felsefeye müracaat edilmiştir. Bilim felsefesi bu anlamda, bilim tarafından, sezgisel olarak yönelinen felsefeye, felsefenin bu yönelmeye sistematik karşılığı olarak da tanımlanabilir (Kaymakçı, 2013: 39).

Birçok farklı bilim felsefesi tanımlaması yapılabilir. Bu tanımlamaların hepsi, bilim felsefesine, hangi bilimsel alanın çerçevesinden bakıldığına bağlı olarak, az ya da çok farklılıklar gösterse de doğru olarak kabul edilebilir.

Felsefenin en önemli iki alt dalı olan epistemoloji ve metafiziğin, kendilerini meydana getiren kendine özgü bir çalışma konusu olan, alt disiplinlerden biri olan bilim felsefesinin konu alanı, bilimsel faaliyet ya da araştırmanın metodolojisi ve sonuçlarıdır. Bilim felsefesinin de dahil olduğu felsefenin, etik metafizik estetik vb. bütün alan ya da disiplinlerinin sistematik kavrayışları ile yaslandıkları unsurlar ve kabuller sadece epistemolojik bir biçimde meydana getirilip yerleştirilebilir. Gerçeklik savlarını irdeleyen, doğruluğa akli bir algılayışla mı ya da, ampirik ve deneyimsel bir şekilde mi ulaşılabileceğini araştırıp, bilginin başlıca öğelerini değerlendiren insanın, herhangi bir konuda doğru bilgiye ulaşip ulaşamayacağını karara bağlayan yegane bilim dalı epistemolojidir (Cevizci, 2014: 125-126).

Epistemolojinin bir alt disiplini olarak değerlendirilebilen bilim felsefesinin varlığı son iki yüzyılın ürünüdür (Kaymakçı, 2013: 39). Bununla beraber, epistemolojinin de felsefenin bir çalışma konusu olarak, modern felsefede ve yirminci yüzyılın çözümlemeli felsefesinde ortaya çıktığı ifade edilebilir (Cevizci, 2014: 127). Bu iki alana bakıldığında bir tarafta yirmici yüzyılda modern bilim felsefesini etkileyen ve öne çıkan isimlerden “Descartes, Leibniz, John Locke, Hume, Kant ve Russel” gibi bilime yeni ufuklar açan filozoflar bulunmaktadır (Cevizci, 2014: 127). Bilim felsefesinde, 1960'lı ve 1970'li senelerde ise Khun, Lakatos ve Feyerabend'in tesiri muazzam olmuştur (Alada, 1988). Diğer tarafta ise Galileo, Newton, Darwin gibi filozof olarak anılmayan ama felsefe üzerinde büyük tesiri olan bilim insanları yer almaktadır. On dokuzuncu yüzyılın öne çıkan isimleri ise John Stuart Mill ve William Whewel olmuştur (Kaymakçı, 2013: 39).

Bilim felsefesini, epistemoloji ve metodoloji arasında sürekli etkileşimler olduğu için, bu alanların kesin sınırlarını çizerek anlatmak zordur ve anlamsızdır. Çünkü ortak kökleri olan felsefeden beslenmektedirler ve yararlanmaktadır. Günümüz itibari ile epistemolojinin bilim felsefesini de metodolojiyi de kapsayan bir alan olduğu söylenebilir. Bu anlamda

epistemoloji adı altında, bilim felsefesi anlatılacak olursa, epistemolojinin tarihi iki ana geleneğe ayrılmaktadır. Birincisi, on dokuzuncu yüzyıla kadar söz konusu olan klasik epistemoloji geleneğidir. Klasik epistemoloji, Platon'dan Hegel'e bütün felsefe tarihinin bilgi anlayışı ile felsefenin çözümleyici boyutunu somutlaştıran ve esas itibarıyla Anglo-Sakson dünyada geliştirilen, analitik felsefenin bilgi anlayışından meydana gelmektedir. İkincisi ise, felsefenin eleştirilen boyutunu temsil eden, kıta felsefesinin epistemoloji anlayışından oluşmaktadır. Kıta felsefesinin epistemoloji anlayışı, klasik epistemolojinin bazı temel kavram ve kavrayışlarına muhalefetle karakterize olmaktadır. Klasik epistemolojinin uzun bir tarihe sahip olduğu yerde, kıta epistemolojisi yaklaşık 150 yıllık bir tarihe sahiptir. Klasik epistemolojinin tarih öncesi dönemde Platon'a, modern dönemde Descartes'a dayandırıldığı yerde; kıta epistemolojisi Kant'tan başlayarak Hegel'in Kant eleştirisi ile geliştirilir. Bu yüzden, kıta felsefesi geleneğinde epistemoloji ve dolayısıyla bilgi ve hakikatle ilgili problemler merkezi yer tutmaktadır. Bu felsefeyi yaratan en önemli etkilerin başında bilimcilik ya da pozitivism gelmektedir (Cevizci, 2014: 127-128).

On dokuzuncu yüzyıl felsefesi için başlıca iki akım vardır. Birisi idealist felsefe, öteki de pozitivist felsefedir. İdealist felsefede, felsefenin konularının, salt düşünce ile aydınlatılabileceğine güvenilmektedir. Bilimlerin haricinde ve ilerisinde yer alan bu şekil bir metodu şekillendirip bundan faydalanan bir felsefe olmuştur. Pozitivist felsefe ise, dayanağını gerçekte mevcut bulunanda aramaktadır; bu felsefe için “pozitivist”, “gerçek” olan anlamına gelmektedir. Bu nedenden ötürü, pozitivist felsefe hakikati inceleyen ve irdeleyen bilimlerle iyi bir çalışma ortaklığı yapmaktadır. Bilim ve felsefenin birbirlerinden beslenerek, iki alanın bir araya geldiği uzmanlık olan bilim felsefesi, bu iki alanın etkileşimi anlaşılmanadan açıklanamaz.

Bilim metodolojisi uzun süre Avusturya okulunun (Mantıksal Pozitivistler) “doğrulanabilirlik” yaklaşımının tekelinde kalmıştır (Kazgan, 2004: 28). Mantıksal pozitivistlerin amacı, bütün metafiziğin anlamsız olduğunu göstermek olmuştur. Bunu yaparken de mantıksal çözülemeye dayanmışlardır. Böylece felsefenin hedefi mantıksal çözüleme, konusu da pozitif bilimler olmuştur. Sentetik ya da anlamsız önermeleri ayırt edecek nesnel ölçüsü ise “doğrulanabilirlik” olmuştur. Doğrulanabilirlik, sınanabilirliği içerdiği için, eğer gözlemler önermeyi doğruluyor ise bu önerme sentetik yani bilimsel bir önerme demektir. Mantıksal pozitivismde, doğru bilgiye sadece duyularla, gözlemlerle, deneylerle erişilmektedir. Erişilen bilginin doğru olup olmadığı ise yine duyularla, gözlemlerle, deneylerle sınanmaktadır (Üşür, 1997: 50-51).

Mantıksal pozitivistlere göre, bir sebep sonuç ilişkisini, bir meseleyi ve değişkenler arasındaki bir bağlantıyı yapılan gözlemlerden hareketle, tümevarım yöntemiyle oluşturmak gerekmektedir. Bu şekilde oluşturulan teorilerden hangisinin geçerliliği kanıtlanıyorsa, “doğrulanabiliyorsa”, daha yeterli yeni bir teori oluşturuluncaya kadar, mevcut teori gerçeği açıklayan teori olarak kabul edilmektedir (Kazgan, 2004: 28).

Karl Popper ile birlikte, “doğrulanabilirlik” etkinliğini önemli ölçüde yitirmiştir. Popper, “The Logic of Scientific Discovery (Bilimsel Mantığın Keşfi)” adlı kitabında (1943), mantıksal pozitivistlerin sadece gözlemlerden yola çıkarak teorilerini geliştirebileceği tezini kabul etmemiş ve tümdengelimli mantıksal çıkarımı bilim için geçerli olan metot kabul etmiştir. Teorilerin doğrulanabilirliğini eleştirel akılcılık anlayışından hareketle “yanlışlanabilirlik” ölçütüyle ortaya koymuştur. Bir önermenin yanlışlanabilirlik düzeyi, önermenin ne ölçüde ampirik olarak test edilebilir olduğuna bağlı olmaktadır (Kazgan, 2004: 28-29).

Popper’a göre “doğru” ve “yanlış” ı sınamada asimetrik bir ilişki söz konusudur (Üşür, 1997: 53). Ona göre gözlem teoriden bağımsız değildir. Gözlemde bulunabilmek için basit düzeyde de olsa teoriye mutlaka ihtiyaç vardır. Teorisiz gözlem yapılamaz, gözlemler teori bağımlıdır (Üşür, 1997: 54).

Thomas Khun, Bilimsel Devrimlerin Yapısı adlı eserinde, hem mantıksal pozitivistlerin “doğrulamacı” mantığına, hem de Popper’ın “yanlışlamacı” yaklaşımlarına meydan okumuştur (Demir, 2000: 61). Mantıksal pozitivistler bilimin, doğruların birikmesiyle ilerlediğini Popper ise; yanlışların ayıklanması ile ilerlediğini söylemiştir. Ayrıca; mantıksal pozitivistler bilimin temel metodolojik ilkesinin “doğrulanabilirlik” olduğunu dile getirirken, Popper bunun “yanlışlanabilirlik” olduğunu ifade etmektedir. Pozitivizmin bizzat kendisine karşı çıkan Khuncu gelenek ise özetle;

- “Bilim adamlarının bilimsel etkinliklerini ancak paradigmalara sürdürebildiklerini,
- Farklı paradigmalara, birbiriyle kıyaslanamayacak kadar farklı standartlara sahip olduklarını,
- Bilimsel bilginin birikimsel değil, devrimsel bir nitelik taşıdığını,
- Bir paradigmadan diğerine geçişin, ani bir algı dönüşümü gerektirdiğini yani paradigma değiştirmenin din değiştirmek gibi olduğunu benimsemiştir” (Demir, 2000: 79).

Lakatos ise, Popper’in yanlışlamacılığı ile Khun’un eşölçülemezliğinin² sentezini temsil etmektedir (Demir, 2000: 88). Bilim felsefesi literatürüne ‘Araştırma Programları

²Mukayese edilemezlik de denilen eşölçülemezlik kavramı ile ilgili gerçekleştirilen tartışmaların ana ekseninde geleneksel yaklaşımın birikimli ilerleme fikrine karşı geliştirilen farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Geleneksel bilim anlayışı tarafından kabul gören birikimsel ilerleme fikri, gerçekleştirilen bilimsel faaliyetlerinin bir öncekinin devamı olduğuna ve birbirlerini doğrudan etkiledikleri tezine dayanırken, mukayese edilemezlik algısı

Metodolojisi' anlayışının kazandırılmasını sağlamıştır. Lakatos, Khun'un yanlışlamacılığı anlamadığını iddia ederken, Popper'in yanlışlamacılığını da farklı gruplandırmalarla daha farklı açıklamaktadır (Demir, 2000: 90). Lakatos'un bilimsel araştırma programları, sofistike yanlışlamacılığın Khun'un yaklaşımına uyarlanmıştır. Bilimin diğer bilişsel etkinliklerden farkının ne olduğu sorusunu "katı çekirdek", "koruyucu kuşak", "pozitif keşif" ve "negatif keşif" adını verdiği dört yeni kavramla çözmeye çalışmıştır (Demir, 2000: 96).

Lakatos, genelde bilim metodolojisiyle ilgilenirken şöyle bir yaklaşım oluşturmuştur: bilim tarihi ayrı ayrı teorilerin tarihinden meydana gelmemektedir; birbiriyle ilişkili teorilerin yani, bilimsel araştırma programlarının tarihi denilebilir. Ona göre bütün araştırma programlarının değişmez bir "özü" (hard core) vardır. Bu, metafizik inançlarla beraber, bir taraftan "bunu yapın" niteliğinde pozitif çözüm unsurları; bir diğer taraftan, "bunu yapmayın" niteliğinde negatif çözüm unsurları içermektedir. Lakatos'un bilimsel araştırma programında, metafizik inançların bilimden ayrıştırılması gerektiği ile ilgili bir pozitivist kaygı bulunmamaktadır. Üstelik, tıpkı Popper gibi, metafizik bağlantılar olmadan, bilimsel keşiflerin mümkün olmadığı kanaatine sahip olduğu söylenebilir (Kazgan, 2004: 29).

Bilim felsefesi teknik anlamda en fazla 100 yıllık bir geçmişi olan bir felsefe disiplindir. Galileo ve Newton fiziğinin belirlediği, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinden itibaren bilim alanında yaşanan gelişmeler, bilim ve tekniğin modern bilimsel çerçevede belirleyici rolü olmuştur. Bu gelişmelere ek olarak özellikle matematik ve biyoloji alanında da yaşanan hızlı gelişmeler bilimi anlamak için felsefenin vazgeçilmez önemini gözler önüne sermiştir (Cevizci, 2014: 174-175).

1.2. Sosyal Bir Bilim Olarak İktisat: İktisatta Metodolojiye Bakış

Sosyal/toplumsal bilimler modern dünyaya özgü bir teşebbüstür. Kökleri on altıncı yüzyıldan bu yana tam olgunluğa ulaşan, modern dünyada, gerçeklik ile ilgili, bir şekilde deneysel olarak kanıtlanan sistemli, dünya ile ilgili bilgi üretme uğraşına dayanır. Klasik olarak adlandırılan ve birkaç yüzyıldır egemen olan bilim anlayışı iki hipotez temel alınarak oluşturulmuştur. Birincisi, geçmişle gelecek arasında simetri olduğunu varsayan Newton modeli, ikincisi ise doğayla insanlar, model ile akıl, fizik dünyayla sosyal dünya arasında köklü ayrımlar bulunduğunu varsayan Kartezyen düalizmdir³ (Wallerstein, 2003: 12).

---

içerisinde ele alınan bilimsel ilerlemede böylesi bir birikimden ve devamlılıktan söz edilmez. Bilimin ilerleyişi birbirinden tamamen bağımsız bilimsel çerçeveler ekseninde ve gerçekleştirilen faaliyetin bulunduğu dönemin sosyo-psikolojik faktörlerinin etkin olduğu bir sürece bağlı olarak gerçekleşmektedir (Daşdan, 2013: 102).

³ Kartezyen düalizm, zihnin bedenden ayrı, ama onunla etkileşim içinde olduğu düşüncesi, Dualizm demektir. Çünkü iki tür şey mevcuttur: Zihin ve beden. Yirminci yüzyıl filozoflarından Gilbert Ryle, bu görüşü makinedeki hayalet miti olarak alaya almıştır. Bedeni bir makine, ruhu ise onun içinde yaşayan hayalet olarak

Önceleri, doğa kanunlarını belirlemenin meşruluğunu ve önceliğini kabul ettirme taraftarları, bilim ile felsefe arasında bir ayrım yapmamaktaydı. Fakat, deneysel çalışmalar, bilimin görünümünde merkezi önemde bir yer edinmeye başladıkça felsefe, pozitif bilimcilere, giderek gerçek hakkında a priori⁴ ve deneysel olmayan önermeler geliştirmekle suçlanan bir alan olarak görülmeye başlandı. On dokuzuncu yüzyıla doğru, bilgedeki bu farklılaşma, iki alanın, özellikle pozitif bilimciler için, “kesin olan bilgiyi (bilim), hayal edilen, giderek hayali(bilim olmayan) olandan üstün gören” bir anlayışa teslim etmiştir. Böylelikle bilim, öncelikle ve yalnızca pozitif (doğa) bilim anlamında kullanılır olmaya başlamıştır (Wallerstein, 2003: 14)

On dokuzuncu yüzyıl entelektüel tarihine, bilginin disiplinlere ayrılması ve meslekleşmesi süreci damgasını vurmuştur. Bu yüzyıl süresince değişik bilimler, farklı epistemolojik durumlardan meydana gelen bir “yelpaze” gibi açılmıştır. Yelpazenin bir başında matematik, diğer başında felsefe, bu ikisi arasında determinizm sıralamasına göre, insan ve doğa bilimleri, bu son ikisinin arasında ise sosyal bilimler yer alıyordu. On sekizinci yüzyılda idari bilimler (kameralizm) Alman üniversitelerinde okutuluyor olsa da iktisat diye bir disiplin henüz yoktu. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde ise bazen hukuk ama çoğu zaman felsefe fakültelerinde iktisat bir disiplin olarak okutulmaya başlanmıştı. Sosyal bilimlerdeki ayrışmalar, on dokuzuncu yüzyılın başından ortasına kadar geçen sürede, giderek belirginleşip netleşse de, bugünkü haliyle, disiplinlere bölünen çeşitliliği 1850-1914 dönemine yansımıştır. Fakat on dokuzuncu yüzyılda da Anaakım İktisat teorileri ağırlıkta olduğundan dolayı, on sekizinci yüzyıldaki “politik iktisat” söylemi, sonraki yüzyılda yerini “iktisat”a bırakmıştır ve nomatetik bir disiplin olarak üniversitelerde yerini almıştır (Wallerstein, 2003: 18-25).

İktisat, insan doğası ile ilgili bir önermenin, amaca yönelik olarak, kıt kaynaklarla sınırsız isteklerin en iyi biçimde giderilmesi üzerine kullanmasını kapsayan davranışların belirlediği insan karakteri ile ilgili “homo oeconomicus” un üzerine kurulmuştur (Buğra, 2013: 35).

Sosyal bilimlerin, felsefeden ayrılarak bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıkışı, daha çok sanayi kapitalizminin ortaya çıkardığı yeni toplumsal yapı ile alakalıdır denilebilir. İktisat alanının, tarihsel olarak ilk defa bu düzeyde belirleyici hale gelmesi, sosyal/toplumsal bilimlerin bir disiplin haline gelerek, bağımsızlıklarının da şekillenme hiyerarşisini

---

kurgulamıştır. Descartes ise zihnin bedende, bedenin de zihinde etki yaratabileceğini düşünmüştür. Çünkü ikisi de beyinde belirli bir noktada epifiz bezinde etkileşmektedir.

⁴ Bilimsel ve felsefi yazılarda bir teorinin deneysel olarak kanıtlanmadan (ya da çürütülmeden) önce, teoriyi kullanarak elde edilen tahminler için kullanılır.

oluşturmuştur (Yılmaz 2012: 2). Bir bilimsel etkinlik ve söylem alanı olarak “iktisat”, on sekizinci yüzyıl sonrasının ürünüdür. On dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar uzanan, iktisat disiplininin, diğer sosyal bilimlerden henüz net sınırlarla ayrılmadığı dönemde, iktisat ile felsefe iç içe bulunmaktaydı. İktisadi bilgi halen “politik iktisat” içinden çıkmaktaydı. Hatta Adam Smith, Karl Marx ve John Stuart Mill gibi dönemin önemli iktisat kuramcıları aynı zamanda batı felsefesine yön veren düşünürler olmuştur (İşler ve Yılmaz, 2011: 8). İktisadın bilim olarak adlandırılmadan önceki zamanlarda, isminin politik ekonomi olarak anılıyor olmasının nedeni, dönemin yazarlarının, iktisat alanının ancak, politik olanın belirleyiciliği ile değerlendirilebileceğinin kanaatinde olmalarından kaynaklanmaktadır. On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru, ekonomi alanının tüm toplumsal yapıyı yönlendirebileceği düşüncesi açıkça görülmeye başlanmıştır. Bu farkındalık sonucunda bilimsellik iddiası ile ortaya çıkan ilk sosyal bilim olmuştur. Pozitif bilimler gibi bir bilim olma manasındaki bilimsellik iddiasının ardını hiç bırakmamıştır. Marjinalist devrimle beraber de politik iktisat söylemi yerini tamamen iktisat bilimine devretmiştir (Yılmaz, 2012: 2).

Pozitivizmden etkilenerek, iktisadi da “gerçek” arayışının peşine düşürüp, dayanak noktaları aramaya iten, on dokuzuncu yüzyılın Newton fiziğinin belirlediği hızlı gelişmeler olmuştur. Popper’in, bilim felsefesine kazandırdığı, “kuramların yanlışlanabilir ve sınanabilir olması gerektiği” düşüncesi; “kuramların sınanabilirliğini ve yanlışlanabilirliğini azaltan; eleştirilebilirliğini yok eden; metodolojik kuralların ve formülasyonların reddedilmesi gerektiği” gibi ölçütler, Wittgenstein’in teorilerinin ele alınmasında “totolojik olan ve totolojik olmayan önermeler” arasındaki farklılığa kazandırdığı kesinlik, 1930’lu ve 1950’li senelerde iktisat düşünürlerini tesiri altına almıştır (Wittgenstein’dan akt. Alada, 1988: 12). Fakat, tüm bu bilime, özellikle de iktisat kuramlarının olaylarla sınanabilirliğine yol açmaya çalışan şartlar, başta Anaakım İktisat ve öteki okullar üzerinde yeniliğe neden olan bir etki oluşturamamakla beraber, yeni bir alanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur: İktisat Metodolojisi (Alada, 1988: 12).

“Metodoloji” terimi iktisatta, iki farklı anlamda kullanılmaktadır. Dar anlamda, yöntem, prosedür, teknik, yaklaşım gibi anlamları içerirken; geniş anlamda ise, bilimsel olduğu iddia edilen teorilerin değerlendirilme aşamasını içeren bir çalışma alanı olduğu söylenebilir. İktisadi olgulara ilişkin bilginin onaylanma sürecini analiz eden metodoloji, bu bakımdan epistemolojiyle de yakından alakalıdır. İktisadın epistemolojisi, insan davranışlarına ilişkin iktisadi bilginin kaynağını, bu bilginin uygulama alanını ve geçerliliğini denetleyen yasaları sorgulamaktadır (Kutlu, 2010: 94).

İktisat metodolojisi, iktisatla bilim felsefesi arasında yer almasına karşın, hem iktisatçılar, hem de bilim felsefecileri tarafından çok fazla ilgi görmeyen bir çalışma sahasıdır. Pozitif bilimlere duydukları hayranlık nedeniyle, iktisadi bilginin doğası ve önemi gibi konular üzerine düşünmeyen bilim felsefecilerine karşılık, iktisadın bir toplumsal bilim olma özelliği hakkında, yalnızca ders kitaplarının girişinde bahseden iktisatçılar da bulunmaktadır. Halbuki iktisat biliminin felsefesi, iktisadi düşüncenin yapısının ve alanının bilim felsefesi aracılığıyla anlaşılmasını gerektirmektedir. Disiplinler arası bir irdelemeyi barındırmaktadır. Öbür taraftan bu gerçeklik, iktisat ile felsefenin giderek birbirlerinden uzaklaşmasına mani olamamıştır (Kutlu, 2010: 94).

Pozitif iktisat iktisatçıların sık sık kullandıkları bir nitelemedir. Ancak iktisattaki pozitivism tartışmaları ile mantıksal pozitivism tümüyle aynı olmadığı gibi, iktisat metodolojisi literatüründe doğrulamacılık kavramının anlamı da mantıksal pozitivismin attığı anlamla özdeş değildir. On dokuzuncu yüzyıl boyunca iktisat metodolojisi üzerine eser vermeyen iktisatçılar da örtük olarak bu yaklaşımı benimsemişlerdir (Demir, 2000: 105-107). Hatta Mark Blaug da on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar iktisadi düşüncede iz bırakmış iktisatçıları doğrulamacılar olarak nitelemiştir (Blaug, 2009: 57-60).

İktisat disiplinin sınırlarının kendine has bir söylem etrafında yeniden çizildiği, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde başlayıp, günümüze kadar etkinliğini sürdüren dönem, Neoklasik dönemle ilgilidir. İktisadi söyleme bilimsellik kazandırmaya çalışan Neoklasik düşünce, felsefeyi taşıdığı bilimsellik kaygısıyla “pozitif” olanın zıddı olarak görmüştür. Bu yüzden, kendini felsefenin şüpheciliğinden uzak tutmuştur (Yılmaz, 2012: 2). Yirminci yüzyılda mantıksal pozitivistlerin gündeme girmesine kadar, “doğrulamacılığın mantıksal ve kavramsal çerçevesi içinde kalmak” koşuluyla iktisat metodolojisi akılcılar ile deneyciler arasında cereyan etmekteydi. Yani 1920’li yılların sonuna kadar iktisat metodolojisinde egemen paradigma doğrulamacılık olarak nitelendirmektedir (Demir, 2000: 107). Yirminci yüzyılın ilk yarısı süresince giderek artan bilimselleşme ve uzmanlaşma eğilimi sonucu, egemen iktisat söylemi, kendini felsefeden koparmıştır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında da felsefi bilgiden arınma şeklindeki iktisat söylemi devam etmiştir (İşler ve Yılmaz, 2011: 8-9). Marjinalist devrimden sonra iktisat çalışma zeminini iktisadi dünyadaki değişime indirgemiş, metot olarak da pozitif bilimleri taklit etmeyi benimsemiştir (Yılmaz, 2012: 2).

Yanlışılamacılık öncesi dönemde değinilmesi gereken ilk düşünür Adam Smith’dir. Smith 1799’da yayınlanan eserinde Newton’un doğa bilimlerinde yaptığını sosyal bilimlerde yapmaya çalışmıştır. Bu anlamda Smith, İktisat biliminin bilim felsefesiyle bağlantısını kuran ilk kişidir (Redman’dan akt. Demir, 2000: 108).

İktisadın felsefeden ayrılarak bağımsız bir disiplin haline gelişinde en kolay uzlaşmaya varılan tarih 1776, Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı kitabını yayınladığı tarih olmuştur (Buğra, 2013: 45). Adam Smith, Ulusların Zenginliği adlı eserinde ekonominin bağımsız olarak doğuşuna işaret ettiği gibi, Felsefi Sorgulamaları Sevk ve İdare İlkeleri: Astronomi Tarihinden Örneklerle adlı, 1750'de yazılmış ancak, 1799'da yayınlanan makalesiyle de bilim felsefesine geniş bir katkıda bulunmuştur. The Theory of Moral Sentiment'i de, Ulusların Zenginliği'ni de Smith'in Newtoncu yöntemi, önce ahlak sonra da ekonomiye uygulamak için yaptığı girişimler olarak sayılabilir. Yani sanıldığı gibi Adam Smith, David Ricardo ve Thomas Malthus'un metodolojik ilkeleri yok değildir; sadece açıkça ifade etme gereği görmemişlerdir (Blaug, 2009: 58-59). Ricardo'nun metodoloji hakkındaki görüşleri satır aralarında okunmasına rağmen "hipotetik-tümden gelimci açıklama modeli"nin bir savunucusudur. Adam Smith'de olduğu gibi Ricardo'da tarihsellik, kurumsallık ve gerçeklikler öne çıkmaz, arka planda kaybolur ((Hutchison'dan akt. Blaug, 2009: 60).

Senior iktisat metodolojisi sorunlarını ilk kez bilinçli olarak tartışmıştır. 1827' de yayınladığı Ekonomi Politik Üzerine Giriş Dersi adlı kitabında başlattığı tartışmayı on yıl sonra yayınladığı Ekonomi Politik Biliminin Taslağı adlı kitabında ayrıntılara girerek genişletmiştir. John Stuart Mill'in Ekonomi Politik Tanımı Üzerine ve Ona Uygun İnceleme Yöntemi Üzerine adlı çalışması da, Senior'un kitabıyla aynı tarihte 1836'da yayınlanmıştır (Blaug, 2009: 58).

İktisat metodolojisinde önemli bir dönüm noktası olan yanılsamacılık ise, bir anlamda doğrulamacılığın sorgulanmaya başlaması da diyebiliriz, Karl Popper'la birlikte başlamıştır. İktisat metodolojisine bunu ilk taşıyan kişi, mantıksal pozitivistlerin görüşlerini de iktisat metodolojisine taşıyan kişi ile aynı olan T. Hutchison olmuştur (Demir, 2000: 107; Buğra, 2013: 135-138). Redman'a göre Hutchison'ın 1938 senesinde yazdığı "The Significance and The Basic Postulates of Economic Theory" adlı kitabı iktisat metodolojisinde bir dönüm noktası olmasının yanı sıra yirminci yüzyıl bilim felsefesi ile iktisat metodolojisi arasında kurulan ilk bağlantıyı yansıtmaktadır (Redman'dan akt. Demir, 2000: 107). İktisat metodolojisinin ayrı bir disiplin haline gelmesinin de bu dönüşümle başladığı söylenebilir (Blaug, 2009: 96; Blackhouse'dan akt. Demir, 2000: 109).

Yirminci yüzyılda, Einstein'ın ve Heisenberg'in katkıları ile Fizik biliminde Newton kuramının aşılması, Viyana Çevresinin felsefeye kazandırdığı yenilikler, Karl Popper'in Kant'ın düşünsel geleneğinden faydalanarak pozitivistliğe sevk ettiği eleştiriler, "Açık Evren" anlayışının felsefe ve bilim dallarında yaşam alanına sahip olmasını sağlamıştır. Felsefe ve bilim, netliğin ön planda olduğu, formel (biçimsel) endişenin deneysel endişeden üstün

olduğu hallerde kapanmaktadır, fakat, doğruyu arama problematiğinin ön planda olduğu, dün ile yarın arasında bir bakışımın bulunmadığı (indeterminizm) yaklaşımı kabul edildiğinde ise açılmaktadır. Yirminci yüzyılda, indeterminizme⁵ yönelmiş olan fiziğin ve diğer pozitif bilimlerinin tersine, iktisat biliminin, gelecek bilgisine, geçmiş ile bugünün bilgisinden ulaşılamayacağı veya, dün ile gelecek arasında bir bakışimsızlık olduğu düşüncesine (indeterminizme), daha erken kavuştuğu iddia edilebilir. On sekizinci yüzyılda, Cantillon, Condillac, Boisguilbert ve Smith'in bu anlayışın ilk öncüleri olduğu söylenebilir. On dokuzuncu yüzyılda ise Ricardo ve onun takipçileri, kesinliğe varmaya önem vermişlerdir; geçmiş bilgiler doğrultusunda geleceğe dönük kural ve yönelimlerin tespit edilebileceğini kabul etmişlerdir. Soyut, tümdengelimci ve determinist bir yöntem benimsemişlerdir. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısının başlarında Marx, J.S.Mill, Jevons, Menger, on dokuzuncu yüzyılın son yıllarında ise Edgeworth ve Marshall'ın çalışmalarında biçimselleştirme endişesi zaman zaman ön plana gelmiş olsa da iktisadi meselelerin çözümlenmesinde deneysel bir bakışı kabul etmişlerdir (Alada, 1988: 2; 2000: 15-33).

İktisadın felsefi kökenleri çok eskilere dayanmakla birlikte, iktisat eski değildir. Bilimsel bir söylem olarak iktisat modern zamanların bir ürünüdür. Bu yüzden antik felsefede mevcut olan kimi kavramlara aslında iktisat sonradan bir anlam yüklemiştir. Antikçağ felsefesinde iktisadın adı da dahil kimi kavramlar felsefeye gömülü olarak varlıklarını sürdürmüştür. On sekizinci yüzyılın sonuna kadar da yaklaşık olarak bu şekilde kalmıştır. Merkantalist dönemde iktisat politikası ile ilgili pratiğe dayalı bir söylem filizlense de, bilimsel olarak iktisadın doğuşu Adam Smith'in ilk adımını attığı bir süreçle gerçekleşmiştir. Çünkü modern iktisat söyleminin başlangıcı sayılan Ulusların Zenginliği adlı eserini yazdığı, yayınladığı dönemde bile henüz iktisat ayrı ve bağımsız bir alan olarak doğmuş değildir. Smith dönemi iktisadına felsefeye gömülü bir iktisadın nüveleri demek yanlış olmayacaktır. Bu bakımdan Smith, Schumpeter'in deyimiyle yenilerin ilki, eskilerin sonuncusu, eski ile yeni arasında sağlam bir köprü işlevi görmektedir denilebilir. Smith döneminde gözlemlenen bu felsefeye gömülü iktisat pek uzun sürmemiş, iktisat zamanla ayrı bir bilimsel söylem alanı olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. İktisat bağımsızlığını ilan etse de felsefeye gömülü iktisat düşüncesi varlığını hep sürdürmüştür, hiçbir zaman yok olmamıştır.

---

⁵ Zorunsuzluk, belirlenmezlik isimleriyle de anılan indeterminizm, determinizmi reddederek evrende meydana gelen her şeyin değişmez yasalarla açıklanamayacağını, nedensellik yasasına bağlı olmadan gerçekleşen olay, olgu ve süreçlerin de bulunabileceğini, insan iradesinin her zaman neden-sonuç zincirine bağlı olarak çalışmadığını ileri süren görüştür.

John Stuart Mill, Karl Marx ve Max Weber'in düşünceleri felsefeye gömülü iktisadın varlığını sürdürme geldiğinin kanıtlarıdır (İşler ve Yılmaz, 2011: 17-23).

Smith'den sonra Klasik Politik İktisat kurumsallaşmıştır. Klasik politik iktisat altın çağını on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında anayurdu İngiltere'de yaşamıştır. İngiltere'de bu dönemde Bentham'ın öncülüğünü ettiği yararcılık felsefesi hızla yayılmıştır. Smith bu yaklaşımdan özenle uzak durmuştur. Çünkü Smith felsefeyi yararlı olması gereken bir etkinlik olarak görmekle birlikte Bentham gibi yarar güdüsünü insan davranışlarının açıklanmasında merkezi bir konuma yerleştirmemiştir. Smith gibi klasik politik iktisadın önde gelen isimlerinden David Ricardo da hiçbir zaman bu felsefenin izleyicisi olmamıştır. Fakat John Stuart Mill babasından da etkilendiği için her zaman felsefe ile ilgilenmiştir. İktisadı, iktisat için öngördüğü tümdengelimciliği, tümevarımcı gözlemlerle dizginlemeyi amaçlayan yaklaşımı savunmuştur. Bu yaklaşımı Ricardo'nun pratiğinden yola çıkılarak oluşturulmuş bir yöntembilimsel savunudan ibarettir denilebilir. Sraffa'ya göre klasik politik iktisadın gıpta edilmesi gereken özelliği yarar gibi öznel değil, nesnel, gözlemlenebilir, ölçülebilir fiziksel miktarlar üzerinden kurumsal kurgusunu ve çıkarsamalarını gerçekleştirmesidir. Yani denilebilir ki klasik politik iktisadın felsefe ile mesafeli bir ilişkisi olmuştur (İşler ve Yılmaz, 2011: 17-23).

Karl Marx her ne kadar iktisadın sığılığını felsefenin derinliği ile ve eleştiri ile aşmaya çalışmışsa da bütüncül bir sosyal felsefe oluşturamamıştır. Marksistler tarafından da, sadece Marksist bir politik iktisat ile uğraşılır hale gelmesi sonucu, Neoklasik İktisat'ın doğuşuna neden olan marjinalist devrim karşısında klasik politik iktisat egemen iktisadi konumunu kaybetmiştir (İşler ve Yılmaz, 2011: 17-23).

Neoklasik iktisat, İngiltere'de William Stanley Jewons ve Alfred Marshal, Fransa'da Leon Walras ve Avusturya'da Karl Menger'in öncülüğünde 1870'lerden başlayarak biçimlenmiştir. Yöntembilime en çok kafa yoran, Alman tarihsel okulundan etkilenen ve Almanca'nın konuşulduğu coğrafyada çok güçlü olan Menger gözlemciliği, olguculuğu ve tümevarımcılığı savunmaktadır. Menger'den kaynaklanan Avusturya iktisadı bu yüzden akılcılık ve tümdengelimciliği yeğleyen bir yöntembilimsel yaklaşımla yoğrulmuştur. Jevons ise istatistiğe özel ilgi duyarken, Marshall gözleme önem vererek tartışmaları, örneklerle desteklemeyi alışkanlık edinmiştir (İşler ve Yılmaz, 2011: 17-23).

Avusturya İktisat'ı hariç tutulursa, zamanla iktisat ve yöntembilim(felsefe) kopmanın eşiğine gelmiştir. 1929 buhranına kadar, yirminci yüzyıl başlarında iktisat ve felsefenin yan yana durmasını gerektirecek hiçbir durum söz konusu olmamıştır. Bu buhranda Neoklasik İktisat'ın egemenliği ağır bir darbe almıştır ve Anaakım İktisat yöntembilimle ilgilenmeye

başlamıştır. Lionel Robbins ve Milton Friedman gibi Anaakım İktisat yanlıları yöntembilimsel yayına imza atmışlardır ve Neoklasik İktisat bu sayede pozitivizmi keşfetmiştir. Böylelikle pozitivizm, yararcılıkla tarihsel bağlarını gevşeten Anaakım İktisat'ın resmi felsefesi ve yöntemi haline gelmiştir (İşler ve Yılmaz, 2011: 17-23).

1.3. Bir Ayırıştırma Kriteri Olarak Ortodoks-Heterodoks İktisat

Bu bölümünde, iktisatta Ortodoks-Heterodoks ayrımını ortaya koyabilmek için öncelikle Ortodoks, Heterodoks ve Anaakım iktisadın tanımlamaları yapılmıştır. Daha sonra Ortodoks ve Heterodoks iktisadın tarihçeleri anlatılmış ve Heterodoks-Ortodoks İktisat tartışmaları ile birinci bölüm sonlandırılmıştır.

1.3.1. Ortodoks İktisat'ın Tanımlanması

Ortodoks sözcüğü Yunanca orthos “düz, doğru” ve doksa “inanç, öğreti, düşünce” kelimelerinden meydana gelen doğru inanç manasına gelmekte ve geleneksel inançlara aykırı düşmeyen düşünce ve görüşleri ifade etmektedir (Cevizci, 1999: 651).

Ortodoksi kısaca Anaakım'ın tahakküm kurma biçimidir. Hiçbir disiplinde bulunmayan, iktisat bilimine özgü belirgin bir özelliktir (Batifoulier vd., 2018: 84). İktisat alanında geleneklere, genel kabul görmüş yaklaşımlara sahip olan uygulamalar ortodoksi olarak adlandırılmaktadır. İktisatta Ortodoks yaklaşım Anaakım (hakim) yaklaşımdır ve günümüz açısından Anaakım'ı (ortodoksiyi) Neoklasik İktisat temsil etmektedir.

Klasik, Neoklasik ve Keynesyen İktisat gibi ekoller için merkez ve de egemen paradigmayı meydana getirdiğinden dolayı Ortodoks nitelmesi kullanılmaktadır (Erkan, 2016: 27). Eğer Ortodoksiyi Neoklasik paradigmanın oluşturduğu kabul edilirse, iktisat bilimi, Klasik İktisat okulundan başlayıp (genellikle çok daha eskiden başlatılmaktadır) günümüzdeki anlayışa kadar, egemen paradigma üzerinden doğrusal ilerleyerek anahatlarını oluşturmuştur. Colander vd.'ye (2004: 490) göre “geriye dönük entelektüel bir kategori olarak Ortodoks terimi, dinamik ve sürekli bir değişim içerisindeki iktisat mesleğinin statik bir temsilidir ve dolayısıyla asla iktisat alanının mevcut durumunu tam olarak betimleyemez”. Bu anlamda “Ortodoks” ifadesi genellikle iktisadi düşünce tarihçileri tarafından mesleğe egemen olan en son düşünce okulunu -ki bu günümüzde Neoklasik iktisattır- ifade eder (Şenalp, 2016: 25).

Ortodoksinin felsefi temelini Kartezyen düşünceoluşturmaktadır. Aynı biçimde, Neoklasik iktisatta da egemen anlayış klasik fizik ve termodinamiğin (uygulamalı fizik) iktisada adapte edilmesidir. Aynı anda Neoklasik iktisat, mühendisçi-iktisat anlayışının başlangıcı olduğu da söylenebilir. Bilhassa L. Walras'da ve I. Fisher'de termodinamiğin etkisi

altında kalma hemen hemen birebir aynı olmuştur. Walras ve Fisher, termodinamiğin 1. yasasını⁶ iktisat bilimine adapte etmişlerdir (Eren, 2009: 28).

İktisatta paradoksal bir nokta vardır. Meslekten iktisatçı olan ve iktisada katkı yapan hemen hemen bulunmamaktadır. Örneğin, Adam Smith'in uzmanlık alanı ahlak felsefesi, Ricardo'nunki borsa, J. S. Mill ise felsefeden ekonomiye kadar bir çok alan kapsamaktadır. Marx felsefeci, Marshall ve Keynes Cambridge'de matematikçidir. Jevons, Walras, Pareto ise mühendislik mezunudur fakat, Walras'ın izinden giderek genel denge kuramını geliştiren iktisatçılar da çoğunlukla fizik-matematik temellidirler (Çakır, 2001: 98).

Ortodoks iktisatçı neyin bilimsel bir önerme ya da bilimsel sonuç olarak kabul edilip edilmeyeceğine karar verdiği gibi, çözülmesi gereken problemin hem kendisini hem de çözme biçimini tanımlamaktadır. Ortodoks “normal” bir doktrini öğütler, gerçek bir inanış gibi işleyen a priori bir gerçeklik iddiasında bulunur. Keynes'ten miras alınan ortodoksi kavramı aslında dini bir kavramdır. Ortodoks İktisat, bilimsel temellere dayanmayan bir tahakkümün sonucu olarak ortaya çıkmış olduğu için aslında bu sıfatla adlandırılanlar bu tabiri reddetmektedirler. Daha açık ifadeyle, eğer bir iktisatçı Ortodoks/Heterodoks İktisat ayrımını inkar ediyorsa bu bir nevi bir ortodoksle karşı karşıya olduğunu gösteren bir ipucudur (Batifoulier vd., 2018: 84-85).

1.3.1.1. Anaakım (Neoklasik) İktisat'ın Tanımlanması

Anaakım bir fiili durumu tarif eden, sosyolojik sayılabilecek bir kavramdır. Burada “egemen bir akım” söz konusudur. Sıralamada en üst sıralarda yer alan akademik dergilere bakıldığında bu çok iyi anlaşılır. Bir düşünce akımı, belli bir bilim topluluğuna, verili bir zaman dilimi boyunca kendini dayatabilir. Neoklasik akımın şimdiki durumu budur. Neoklasik derken aslında 1880'li yıllara doğru başlamış kuramsal akım kastedilmektedir. Neoklasik akım bazı noktalarda farklılaşmasına rağmen, klasik akımın devamıdır denilebilir. Örneğin klasik iktisatçıların analizleri sosyal sınıflara dayanırken, Neoklasikler bireylerin ussallığını özellikle öne çıkarırlar (Batifoulier vd., 2018: 83-84).

Anaakım anlayış, bir tarihi iktisat okulu değildir. Colander vd., Anaakım İktisat'ın “belirli bir zaman diliminde, o dönemin önde gelen akademik kurum, kuruluş ve dergilerinde (özellikle yüksek itibarlı lisansüstü enstitülerde) egemen konumlarda bulunan kimselerin

⁶ Termodinamiğin birinci kanunu, hiç bir enerjinin, yoktan var edilemeyeceği; varsa yok edilemeyeceğidir. Enerji, cins değiştirmektedir. Isı veya işin hangisinin iç enerjide bir değişime sebep olacağına bakmamakta, bunların sonuçları arasında herhangi bir ayırım yapmamakta; bu nedenle ikisi arasındaki önemli ayırım bu kanunda görülmemektedir. Yani kimi bireyler için gider olan, kimilerinin geliri olmaktadır. Termodinamiğin birinci yasasını iktisadın en önemli tanımı olan kıtlık kavramı ile de bağlantılandırmak mümkündür. İktisat bilimi kıt kaynakların sonsuz insan ihtiyaçları karşısında nasıl dağıtıldığını açıklamaktadır. Bu doğrultuda 1. yasa önemlidir (Eren, 2009: 11).

görüşlerinden” oluştuğunu öne sürmüşlerdir (Colander vd., 2004: 490). Anaakım İktisat kavramı ile kastedilmek istenen, mevcut durumda sosyolojik manasıyla egemen olan, iktisat biliminde, dünya genelinde yaygın olan görüşlerdir (Erkan, 2016: 27).

Anaakım kullanışlı ve ilginç bir kavram olagelmiştir. Colander vd.’ye (2004: 490) göre, Anaakım İktisat, sosyolojik olarak tanımlanan bir kategorinin önemli bir parçasıdır. Anaakım, özellikle önde gelen akademik kurumlar, kuruluşlar, araştırma merkezleri, dergiler, örgütler olmak üzere, herhangi bir zamanda hakim/egemen olan kişiler tarafından üzerinde durulan fikirlerin tamamından meydana gelmektedir. Dequech ise, Anaakım İktisat’ı, en prestijli üniversitelerde ders vermek, en gözde dergilerde yayın yapmak, en önemli araştırma merkezlerinden fon/destek almak ve en prestijli ödülleri kazanmak olarak tanımlama eğiliminde olmuştur (Dequech, 2007: 281). Tarihsel olarak belirlenmiş bir okulu tanımlayan bir terim değil, bunun yerine mesleğin en üst düzeydeki okul ve kurumlarının entelektüel olarak sağlam ve üzerinde çalışmaya değer olduğu inancını tanımlayan bir terimdir. Bu nedenle, Anaakım İktisat genellikle, mesleğin son ortodoksisi olarak nitelendirilmesinden daha geniş ve daha eklektik bir yaklaşımı benimsemektedir (Colander, 2004: 490).

İktisatta tarihsel olarak belirli, yani her dönemde değişmez bir şekilde Anaakım konumunda bulunan bir okul yoktur. Colander vd.’leri şunları yazmaktadır: “Bugünlerde Heterodoks yazını okuyan birisi, modern Anaakım İktisat’ın 50 yıl önceki Anaakım İktisat’a çok benzediği izlenimine kapılabilir. 1950’li ve 60’lı yıllarda Neoklasik iktisat o dönemin Heterodoks iktisatçıları tarafından nasıl eleştirdiyse bugün de aynı şekilde eleştirilmektedir” (Colander vd., 2004: 485).

Neoklasik anlayışın temel kalkış noktaları şu şekildedir:

- “Veri zamanda kaynakların dağılımı,
- Faydacılık (Ekonomiyi anlamada faydacılığın temel bir rolü olduğunu kabul eder.)
- Marjinalizm
- Rasyonellik
- Yöntemsel bireycilik (Faydacılık ve rasyonellik varsayımlarıyla yakından ilişkilidir, bireysel özgürlüklere önem verir.)
- Genel denge” (Colander, 2000: 134-135).

1.3.1.2. Anaakım İktisat’ın Metodolojisine Kısa Bir Bakış

Anaakım İktisat’ın yönteminin beslendiği mantıkçı pozitivism kökenleri itibari ile kabaca on dokuzuncu yüzyılda A. Comte tarafından oluşturulmuş olan pozitivismin yirminci yüzyıldaki devamı olarak ortaya çıkmıştır. Mantıkçı pozitivism genel anlayışı itibarıyla mutlak bir akılcılığı, bilimciliği ve dolaylı olarak aklın yalnızca bilimde belirebileceği

düşüncesini temsil etmektedir. Mantıkçı pozitivistler mantığın olanaklarını ve araçlarını kullanarak bilimin biçimsel yapısını ortaya çıkarmaya ve netleştirmeye çalışmışlardır denilebilir (Cevizci, 2014: 176-178).

Giddens'in tabiriyle Anaakım İktisat'ın da benimsediği mantıkçı pozitivism fenomenalizm⁷, safсата ya da yanılısma olarak mahkum edilen metafiziğe duyulan nefret, olgu-değer ikiliği (ampirik bilginin ahlaki amaçlar gütmekten ya da etik standartların uygulamaya konmasından mantıksal olarak farklı olduğu iddiası) ve bilimin bilgiyi kavrayışı olarak da tanımlanabilir (Giddens, 2008: 145).

İktisat düşüncesinde 1946 senesinden bugüne kadar egemen olan Neoklasik İktisat'ın temel felsefi görüşü, kesinliğe ulaşma amacı doğrultusunda oluşturulmaktadır. Deneysel bilgi arayışlarıyla formelleştirme uğraşı arasındaki dengenin, ikinci lehine bozulduğu bir anlayış, Neoklasik iktisat öğretisinin görüşüne egemen olmuş denilebilir. Diğer iktisat okullarında ve anlayışlarında ise 1960'lı ve 1970'li seneler hariç olmak kaydıyla, bu kırılma çok belirginleşmemiştir (Alada, 1988: 2).

Neoklasik İktisat, iktisadı doğa bilimleri kadar kesin sonuçlara varabilen bir bilim haline getirmek için sosyoloji ve iktisat arasında belirgin bir kopuş yaratarak piyasaları açıklayan matematiksel bir kuram geliştirmenin yollarını aramıştır. 1970'li yıllara kadar genel denge kuramı olarak gelişmiştir. Daha sonra kendi içinde çeşitlenmiş ve gerçek bir teşvikin, çözemeyeceği sorun olmadığına inanan bir anlayışa evrilmiştir. Genel denge kuramı ile bu teşvik sözleşmeleri kuramı arasında güçlü bir süreklilik vardır: Bu, homo economicus'un, işbirliğine dayalı olmayan ussallığıdır denebilir. (Batifoulier vd., 2018: 83)

Klasik İktisat'tan Neoklasik İktisat'a geçişi sağlayan marjinalist kuram ilk anlatımını İngiliz iktisatçı William S. Jewons'un 1871'de yayımlanan eserinde bulmuştur. Bu eseri, aynı yıl Avusturyalı iktisatçı Karl Menger'in, üç yıl sonrasında ise Fransız Leon Walras'ın eserleri izlemiştir. Üç ayrı memleketten üç ayrı iktisatçı birbirinden habersiz olarak marjinalist kuramı keşfetmiştir. Ortak noktaları ise kapitalizmi savunmak ve ısrarla yok saydıkları Marksizmin, Smith ve Ricardo'ya dayanan kurumsal temellerini çürütmektir. Neoklasik (Anaakım) İktisat tüm faydaların sonunda dengelendiği, en büyük sayılar için en büyük mutluluğun doğduğu bir genel uyum postülası üzerine kurulduğu için, Neoklasik(Anaakım) İktisat'ta iktisadi özne daha başlangıçta a priori bir veri olarak konmuştur ve insan doğasının bir özelliği olan rasyonel davranıştan hareketle tanımlanmıştır. İnsan doğası ise değişmeyen, kendi kendine yeten bir veri olarak kabul edilmiştir. Böylece ekonomik ilişkiler, öznelerin önceden belli ve

⁷ Olaycılık olarak da adlandırılan fenomenalizm, zaman veya mekan icinde ortaya çıkan ve deney konusu olabilecek olay ve olgulardan başka hiç bir şeyin varolmadığını ileri süren felsefe doktrindir.

değişmeyen davranışları arasında uyum sağlama tarzları şeklinde betimlenmiştir (Timur, 2011: 271-275).

On dokuzuncu yüzyıl biterken, Neoklasik İktisat okulunun en parlak dönemini yaşadığı söylenebilir. Bu dönemde Politik İktisat ilk defa Jevons'un dillendirdiği "iktisat"a dönüşmüştür. Marshall'ın "İktisadın İlkeleri" ve J. N. Keynes'in "Politik İktisadın Akli ve Metodu" adlı çalışmaları iktisatta yeni bir uzlaşma döneminin başlangıcı kabul edilmektedir. Teorik olarak Marshall, metodolojik olarak da Keynes'in öncülüğünü yaptığı Neoklasik okul, felsefi içerikli değer kavramı analizini, piyasa fiyatının belirlenmesine ilişkin teknik içerikli bir hale getirmiştir. Bu dönüşümden dolayı Neoklasikler, sosyal ve politik konular yerine, soyut ve teorik konular üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu yoğunlaşma, iktisadın zaman ve mekandan bağımsız, evrensel, "homo economicus" tipolojisinde, soyut matematiksel denklemlerin formalizminde ifade bulduğu Neoklasik yapıyı ortaya çıkarmıştır (Kaymakçı, 2013: 144-146).

Neoklasik teori, her analitik iddiasında indirgemecedir. Yaptığı genellemelerde ekonomik etkinliğin genel düzeylerini ve ritimlerini (zenginlik ve büyüme veya gerileme, işsizlik ve düşüş), giriş noktasının, etkileşen, kendi çıkarını gözeten ve üretken bireylerin yaptıklarının sonuçlarına indirger (Wolff ve Resnick, 2016: 64). Neoklasik İktisat'ın mantık sistemi, yani kavramlarını bağlamakta kullandığı çıkarımsal veya indirgemeci veya belirlenimci yol, felsefecilerin "özcülük" dediği şeyin bir örneğidir. Neoklasik teori her şeyin asıl nedeni olarak bireye öncelik vermektedir (Wolff ve Resnick, 2016: 399).

Özetle, piyasa fiyatlarına asıl neden olanın arz ve talep olduğu söylenir. Arz ve talep de onları belirleyen nedenlere yani; bireylerin doğasında olan ekonomik refah arzusuna, onlara doğaları gereği (doğuştan) sunulan mevcut kaynak dağılımına ve mevcut üretim bilgisine (teknoloji) erişmelerini ve o teknolojiyi kullanmalarını sağlayan doğal yeteneklerine indirgenebilir. Bu yüzden Neoklasik teori için giriş noktası olan insan istekleri ve üretken kabiliyetler, bir başlangıç noktasından fazlası olmaktadır. Diğer tüm nesnelere belirleyen bir nihai neden veya öz olarak görmektedirler. Sonuç olarak da piyasa fiyatı, insan doğasının özünde olduğu varsayılan asli veçhelerin bir sonucuna indirgenmiş olmaktadır. Bu açıdan insan doğası, Neoklasik teoride belirleyici bir temel haline gelmektedir. Neoklasik iktisatçıların yöntemsel indirgemeciliklerini tartıştıkları nadirdir. Her olayı belirleyen bir ya da birkaç asıl neden olduğunu varsayarlar (sanki bu doğal veya bilimsel yöntemmiş, tek doğru düşünme biçimiymiş gibi). Eğer tartışsalar insan doğası da Tanrı'nın veya evrimin, belki de "akıllı tasarım" teorilerinde olduğu gibi, ikisinin de kombinasyonunun sonucuna indirgenebilirdi (Wolff ve Resnick, 2016: 64-65).

1.3.2. Heterodoks İktisat'ın Tanımlanması

Heterodoks⁸ iktisat ilk olarak, Neoklasik ortodoks teoriye karşı olarak, 1960'ların sonlarında ortaya çıkmıştır denilebilir (Garnet'dan akt. Eren ve Uysal, 2017: 138). Sözü edilen muhalefet bilhassa 1980'lerden sonra şiddetlenmiş, Neoklasik anlayışa karşı bir başkaldırı olarak daha sert bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır (Hodgson, 2007b: 1). 1990'lara gelindiğinde, Anaakım'ın karşısında olan Avusturya Okulu, Ekolojik İktisat, Feminist İktisat, Kurumsal-Evrimci Okul, Marksist-Radikal Okul, Post Keynesyen Okul gibi birçok teorik yaklaşım popüler olmaya başlamıştır (Eren ve Uysal, 2017: 137-138).

Allan Gruchy, 1987 yılında, Anaakım İktisat'ın karşıtı olarak, Post Keynesyen, Marksist ve Kurumcu yaklaşımları Heterodoks İktisat olarak adlandırmıştır. 1990'larda, belirli derecede Anaakım iktisada karşı olan bir takım teorik yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu Heterodoks yaklaşımlar, Avusturya İktisadı, Feminist İktisat, Kurumcu-Evrimci İktisat, Marksist-Radikal İktisat, Post Keynesyen İktisat, Sraffacı İktisat ve Sosyal İktisat'tır (Lee, 2011: 1). Ancak bu yaklaşımları bütün olarak temsil edecek şekilde, çeşitli heterodoks yaklaşımların isimlerinin herhangi birini kullanmak mümkün değildir. Bu yüzden, geleneksel olmayan (non-traditional), ortodoks olmayan (non-orthodox), Neoklasik olmayan (non-neoclassical), Anaakım olmayan (non-mainstream) gibi terimler onları tanımlayan ortaklaşa kullanımlardır. Siyasal iktisat (veya Heterodoks Siyasal İktisat) söylemi bazı düşünceler için kolektif bir terim olarak kullanılabilir, fakat Marksist-Radikal iktisadı ifade eden diğer bir isim olarak kullanılamaz. Heterodoks terimi, 1990'lar boyunca açık veya örtük olarak Anaakım veya onunla yakın ilişkideki teorilere karşı alternatif teorilerin tümünü ifade etmek için tercih edilmiştir (Lee, 2011: 1).

Heterodoks İktisat okulları konusunda bir çok farklı sınıflandırma yapılmaktadır. Bu sınıflandırmaları da atlamamak adına yukarıdaki paragrafta, bu çalışmada Heterodoks bir yaklaşım olarak kabul edilmediği halde, farklı tanımlama ve gruplandırmalara da yer verilmiştir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan ve Heterodoks olarak kabul edilen okullar, Radikal Politik İktisat, Kurumsal (eski) İktisat, Post Keynesyen İktisat ve Feminist İktisat'tır.

Heterodokslar aslında sadece normlara uymamalarıyla, ortodoks akıma dahil olmamalarıyla tanınmazlar. Aslında onlar iktisat bilimine dair farklı icra şekilleri geliştirirler ve bunları dogma haline getirmeyi reddederler. Kuramlarını olgularla, her türlü farklı anlayışla ve yorumla sınamaya büyük önem verirler. Ortodoks iktisatçılar gibi kuramlarına daha uyumlu olsun diye dış dünyayı daha çok modellemek ve iyileştirmek için değil tersine, konu aldıkları nesnelere göre biçimlendirmeleri gerektiğini düşünürler (Batifoulier vd., 2018: 86).

⁸ Heterodoks sözcüğü, Yunanca "farklı" anlamına gelen "heteros" ile "öğreti, düşünce" anlamına gelen "doks" sözcüklerinden oluşmaktadır. Temel dini inanıştan farklı inançlara sahip olanları tanımlamaktadır.

Heteredoks okul, iktisatta Ortodoks anlayışı oluşturan Anaakım İktisat'ın dışında farklı paradigmaları olan ve sosyolojik anlamda bir okul olmanın yapı taşlarına sahip anlayışa denmektedir. Heteredoks okulların temel ortak noktaları Ortodoks iktisadi anlayışlara olan muhalefetleri (Dequech, 2007: 294) ve iktisadi meselelere ve anlayışa sosyolojik, antropolojik, politik ve entelektüel bir yaklaşım geliştirmesidir (Colander vd., 2004: 491).

Heterodoks İktisat, iktisat biliminin sınırlarını genişletmeye ve iktisatta sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi, tarih gibi bilimlerden faydalanmaya çalışmıştır (Savaş, 2007: 14).

Tablo 1.1 Heterodoks İktisadı Ortodoks İktisattan Ayıran Unsurlar

İktisadın Çağdaş Tanımı	
Merkez(Egemen-Anaakım İktisadi Anlayış)	Merkez Dışı(Muhalif-Heterodoks İktisadi Anlayış)
İlgi Alanı: <ul style="list-style-type: none"> ➤ Kamusal Alan(Piyasa) ➤ Birey, Ajanlar ➤ Etkinlik ➤ Kıtlık 	İlgi Alanı: <ul style="list-style-type: none"> ➤ Özel Alan(Aile) ➤ Toplum, Kurumlar ➤ Eşitlik ➤ Bolluk
Yöntemi: <ul style="list-style-type: none"> ➤ Nicel ➤ Kesinlikli ➤ Belirli ➤ Nesnel ➤ Bilimsel ➤ Tarafsız ➤ Matematiksel ➤ Genel ➤ Resmi ➤ Akılcı 	Yöntemi: <ul style="list-style-type: none"> ➤ Nitel ➤ Sezgisel ➤ Belirsiz ➤ Öznel ➤ Bilim-dışı ➤ Taraflı ➤ Sözel ➤ Özgül ➤ Gayri resmi ➤ Duygusal ve Algısal
Temel Varsayımları: <ul style="list-style-type: none"> ➤ Birey (ajan) ➤ Kendi çıkarını düşünen (bencil) ➤ Özerk ➤ Rasyonel ➤ Seçimlerine göre davranan ➤ Rekabetçi 	Temel Varsayımları: <ul style="list-style-type: none"> ➤ Toplum (insan) ➤ Başkalarını da düşünen (diğergam) ➤ Bağımlı ➤ Duygusal ➤ Doğal edimlere sahip ➤ Paylaşımçı, işbirliğine açık
Toplumsal Cinsiyet/Cinsiyet İlişkileri: <ul style="list-style-type: none"> ➤ Eril ➤ Erkek 	Toplumsal Cinsiyet/Cinsiyet İlişkileri: <ul style="list-style-type: none"> ➤ Dişil ➤ Kadın

Kaynak: Nelson'dan akt. Serdaroğlu, 1998: 107

Nelson'un Ortodoks İktisat ile Heterodoks İktisat'ın farklılıklarını listelediği yukarıdaki Tablo 1.1'deki çalışmasından yola çıkarak Heterodoks İktisat'ın kapsamı, yöntemi ve teorisi bir bakışta görülebilir.

Lee'nin (2009: 4-7) kitabındaki Hristiyan inanışındaki kafirlik ve sapkınlık ayırımından yola çıkarak Heterodoks ve Ortodoks ayrımı üzerinden, "Heterodoks nedir" net bir şekilde ortaya koyulabilir. Sapkınlık verili bir düşünce ve inanç sistemini tamamen terk etmeden bazı gereklilik ve ritüellerini kabul etmeyenleri tanımlayan bir ifadedir. Kafirlik ise, bir düşünce ve inanç sisteminin kökten reddedilmesi ve yerine bir başkasının benimsenmesi demektir. Nasıl ki Hristiyanlıkta tanrı inancına sahip ve Hristiyanlığın diğer unsurlarını benimsemiş fakat kilisenin üçlemesini kabul etmeyenler ya da kadere inanmayanlar sapkın; mevcut dinin öğretilerini ve değerlerini tanımayıp inkar eden, tanrının varlığına ihanet eden inançsız biri ise kafir olarak nitelendiriliyorsa; iktisat camiasında da sapkın ve kafir iktisatçılar vardır. Lee, (2009; 2011) din gibi kışkırtıcı bir benzetme kullanmaktadır. Heterodoks muhalifler zındık/kafir (blasphemers) olarak adlandırılırken, Backhouse'un, ortodoks muhalifler olarak tabir ettikleri, "heretic" sapkın olarak adlandırılmaktadır. Lee Keynes'in Genel Teoride kullandığından farklı bir anlamda heretic terimini kullanmaktadır. Dinsel anlamda heretikler (heretics) inanırlar ancak, doktrinin değiştirilmiş biçimini savunurlar. İktisat bağlamında, (fakat dinin değil, Engizisyon bölümlerinin gösterdiği gibi) Anaakım'a ve onun metodolojisine inanırlar, hiyerarşinin üst sıralarından geliyorsa hoş görülürler ve böylece bir tehdit olarak görülmezler. Ortodoks muhalifler olarak görülürler. Tersine zındık/kafirler inanmayanlardır, Anaakım'a inanmazlar. Anaakım'ın en temel noktalarını reddederler, onun anlamını, gerçekliğini reddederler ve doktrinin geliştirilmesini istemezler. Onların kendi gündemi vardır ve Anaakım'ın gündemi ile ilgilenmezler. Onlar dinden dönmüşlerdir. Onlar heterodoks muhaliflerdir (Lee, 2009 :4-7).

Anaakım iktisatçılar içlerindeki sapkın iktisatçılara genellikle hoşgörüyüyle yaklaşırlar çünkü ilerleyen süreçte saygın bir Anaakım iktisatçıya dönüşme ihtimali çok yüksek olduğu gibi; Anaakım İktisat'ta bir çok ilerlemenin de bu sapkın iktisatçılar sayesinde oluştuğunun farkındadırlar. Bu durum Lakatos'un "sert çekirdek- koruyucu kuşak" benzetmesiyle de açıklanabilir. Anaakım iktisatçıların yaklaşımlarına yöneltilen eleştiriler ve tehditler katı çekirdekten uzakta, koruyucu kuşakta gerçekleştirildiği sürece sorun yoktur ve makul varsayım ve hipotezlerle savuşturulmaktadır. Hatta Colander vd.'nin (2004 :487-488) anlatımıyla koruyucu kuşakta yaşanan bu durumlar, Anaakım İktisat'ın yeni yaklaşım ve anlayışları kapsayarak genişleyerek varlığını sürdürmesine neden olmaktadır. Bu yüzden sapkın her ne kadar doğru yoldan uzaklaşmış olsa da hala inançlı olduğu için ve kilisenin egemenliğine zarar vermeyecekleri yönündeki görüşler güçlü olduğu için hoş görülmektedir. Fakat kafir iktisatçılar söz konusu olduğunda işin rengi hayli değişmektedir. İşte burada Heterodoks iktisatçılar kafir diye nitelendirilenlerdir. Heterodoks iktisatçılar için geniş

tolerans ve hoşgörüden bahsedilemez. Aksine görüş ve argümanları hep baskı altında tutulmak istenir. Hatta bu baskı yöntemleri devlet ve akademik kurumlar tarafından kara listeye alınmaktan başlayıp, ilgili kurumlarla olan ilişkilerinin kesilmesine kadar, çok geniş yelpazede değişik biçimler alabilmektedir (Lee, 2009 :6-7). Yani kafirler ümitsiz vakalardır ve bir nevi “katli vacip” tirlir.

Yukarıda anlatıldığı gibi Heterodoks İktisat’ı, kafirlik olarak tanımlayan Anaakım İktisat’ın tamamen dışında gören anlayışlar olduğu gibi, Lakatos’un koruyucu kuşak olarak değerlendirdiği kısımda oluşan görüşleri ve yaklaşımları da heterodoks olarak tanımlayanlar da vardır. Bu görüşe sahip olanlar için Heterodoks İktisat, Anaakım’ın çalışma alanlarının uçlarında, sınırlarında çalışmayı yürütenlerdir. Bu çalışmalarını yürütenler, zamanla Anaakım anlayışa dahil olabileceği gibi, hep sınırlarda kalarak tartışmalı halini devam da ettirebilir.

Backhouse (2004 : 265) Eski Kurumcu, Radikal-Marksist, Post Keynesyen ve Feminist İktisat gibi düşünce okullarını açıkça heterodoklar arasında göstermektedir, Lavoie (2013 : 21) bunlara Fransız Düzenleme okulunu da eklemektedir.

1.3.2.1. Heterodoks İktisat’ın Tarihçesi

Heterodoks İktisat’ın anlaşılması açısından, tarihsel kökenlerinin bilinmesi gerekir zira Heterodoks İktisat düşüncelerden ziyade toplumsal tarihle daha iyi anlaşılabilir. Bu açıdan hem dünya siyasal tarihi, hem de kapitalist dünya ekonomisi konusunda özellikle, savaş sonrası Amerika siyasal ve entelektüel tarihi belirleyici bir zaman dilimi olmuştur. Bu durum da en açık ve anlaşılır haliyle Heterodoks İktisat’ın tarihsel sürecine bakılarak görülebilir.

Heterodoks İktisat’ın yaklaşımlarından birisi olan, Marksist ekonomi teorisine zaten az olan ilgi, 1946 yılında McCarthyism tarafından oluşturulan entelektüel ortam yüzünden, doğrudan olmasa da dolaylı olarak daha da azalmıştır. Sosyal bilimlerde 13 000’e varan öğrenci sayısı hızla azalmaya uğramıştır. 1950 yılında McCarthyism’ in düşüşü ve 1956 yılında komünist partinin çöküşü ile birlikte muhalif görüşler için entelektüel bir alan oluşmuştur. Radikal düşünce, Sosyalist ve komünist parti arası dönemde de hayatta kalmış hatta, savaş sonrası bir canlanma bile gözlemlenmiştir ama McCarthyism tarafından tekrar devre dışı bırakılmıştır. Devre dışı bırakılmasına rağmen halen varlığını sürdüren bu görüşler, Marksist ekonomi teorisi üzerine genişleyen bir ilgi çekmiş ve bu ilgi akademik burslarla daha da desteklenmiştir. Örneğin, bu ilginin 1947-1948 yılları gibi, zirve yaptığı zamanlarda kısmen veya tamamen komünist parti tarafından desteklenen ve başarıyla sonuçlanan 12 000 öğrenci olmuştur. Bu ekonomi kursları, yirminci yüzyıl Amerikan ekonomisi, savaşın yarattığı ekonomik problemler, sendikacılık, modern iktisadi düşünceler tarihi, Amerikan sanayisi

ekonomisi, Sovyet ekonomisi, emperyalizm sonrası tekeli sermaye, Amerika'nın tarım ekonomisi, Keynes ve Marx ile birlikte Marksist politik ekonomi ve Kapitalin 1. ve 3. ciltleri için ileri düzeyde seminerler önermişlerdir. Komünist ve Sosyalist parti tarafından desteklenen çeşitli okullar, sadece Marksist ekonomi teorisi alanında öğretim sağlamamışlardır. Akademisyenler arasında da sürekli, kalıcı bir ağ ve ilgi oluşturmuşlardır (Lee, 2009: 50).

Heterodoks İktisat'ın sert çekirdeği olarak kabul edilebilecek çoğulculuk, Marksist düşünce ile filizlenmiş, serpilmiş ve Anaakım dışındaki eleştirel iktisadi düşüncelere yayılarak, onlara farklı metodolojik anlayışlar ve disiplinler arası bir bakış kazandırmıştır diyebiliriz. Dolayısıyla bu yayılma toplumsal olaylarda kendini göstermesinin devamında yayınlarda da kendini göstererek ve artarak devam etmiştir. Heterodoks İktisat'ın temel çalışma alanlarından biri olan Marksizmle ilgili sıradan insanlara yayın yapan ve destekleyen ilgili dergi "Science and Society" (1936) ve "Monthly Review" (1949) olmuştur. İlk olarak 1936 yılında ortaya çıkmış ve Marksist burslarla beslenmiştir. Bu Marksist dergi, Marksist teorinin birçok farklı değerlendirmesini kabul etmiş ve yayınlamıştır. 1941-1946 yılları arasında 4 000'den 10 000'e kadar artan bir sirkülasyonu olmuştur (Lee, 2009: 52).

1945'den sonra soğuk savaşa tepki olarak barışçıl bir grup ortaya çıkmıştır. Marksist ve şiddet karşıtı devrimciler, Gandici uzlaşmacılar, savaş sonrası büyüyen insan hakları hareketi, devlet destekli olan ayrımcılıkla mücadele etmiştir. Fakat sonuç olarak komünist karşıtı mücadele, sol görüşlü organizasyonların çoğunluğunu yok etmiştir. Bunun sonucunda sol görüşte çoğulculuk ve entelektüel bir alan ortaya çıkmıştır. Bütün olanlar, sol görüşte, yeni muhalif yayınların ortaya çıkmasını sağlayacak bir çevre oluşmasına sebep olmuştur (Lee, 2009: 52).

1940 yılından "Popular Front" un çöküşüne kadar sadece 12 Amerikan akademisyen, dergide yayın yapmıştır. Yayın konuları daha çok Keynes ekonomisinin anlayışlı bir tartışması, kurumsal ekonomi, Marx'ın artı değer oranı ve Sovyetler Birliği'nin ekonomik gücünü tarif etmeye çalışmak olmuştur. Fakat Popular Front' un çöküşüyle birlikte atmosfer değişmiştir. Birçok Marksist-Heterodoks ekonomist birleşmiş ve Marksist ekonomi teorisini reddederek ayrılmıştır. Bu arada ABD'nin 2. Dünya Savaşı'na girişi bütün ilgilerin, savaş ile ilgili konulara kaymasına neden olmuştur. Savaş öncesi ekonomistlerden Paul Sweezy ve bazıları "Science and Society" ile çalışmaya devam etmiştir ama yenilerden bazıları sosyal güvenlik, verimlilik-sömürü, emek-değer teorisi, Keynesyen iktisat, Marksizm ve güncel ekonomi düşünceleri hakkında yayın yapan dergilerde yazmaya başlamışlardır. "Science and Society"nin tamamlayıcısını bulması, 1949 yılında "Montly Review"ın ortaya çıkmasıyla

olmuştur. Leo Huberman ve P. Sweezy “Monthly Review” i sosyalist bakış açısıyla yerli ve yabancı korkuların gelişimini analiz etmek için kurmuşlardır. Kısa zamanda Marksist teori ve birçok tartışmanın ortasında kalan Marksistlerin ve benzer konularla ilgilenen yerli ve yabancı yayınların forumu haline gelmiştir. L. Huberman, artı değer birikimi, tekel gibi temel Marksist teori ile ilgili konularda yazmıştır. P. Sweezy, kendi oluşturduğu teori olan tekelci kapitalizm ile ilgili yazılar yazmıştır. P. Baran ise ekonomik gelişme ve Marksizm ile ilgili makaleler yazmıştır (Lee, 2009: 52-53).

Soğuk savaş dönemindeki, McCartyist baskılara rağmen Marksist ve dolayısıyla heterodoks ekonomi varlığını, komünist partinin okulları, Marksist gazete ve dergiler, kampüslerdeki Marksist çalışma grupları ve iktisattaki akademisyenlerin yaptıkları çalışmalarla 1950’li yıllarda da sürdürmüştür (Sherman, 1984: 268).

Bu süreçte Dissent (1954) ve Liberation (1956) gibi dergiler, emek değer teorisi hakkındaki kuşkuları çalışma ve Marksist ekonomi teorisini tekrar değerlendirme olasılığı peşinde olan, muhalif akademisyenler ve entelektüeller için çok önemli roller oynamışlardır. Bazıları ABD’nin sözum ona çoğulcu politikalarına saldırırken, bazıları da ABD’deki eşitsiz zenginliğe, hoşnutsuzluğa, uyumculuğa ve gettolaşmaya saldırmışlardır (Lee, 2009: 53).

Bir araştırma, eleştiri ve diyalog süreci boyunca, birçok kişi, alternatif bir iktisat vizyonunun inşa edileceği bir temel için hem ABD tarzı kapitalizmi hem de Sovyet otoriter devlet sosyalizmini eleştiren Batı Marksist perspektifini ilerletmeye başlamıştır (Gintis’dan akt. Pietrykowski, 2007). İkinci dünya savaşından sonra, iki süper güç olan Sovyet Rusya ve ABD arasında bütün dünyayı tesiri altına alan soğuk savaş dönemi başlamıştır. Çünkü bu iki gücün devlet rejimleri ve ekonomik sistemleri birbirinden farklı idi. Bu dönemde ABD’deki vatandaşlık hakları, kadın hakları gibi hareketlerden çok endişe duyuluyordu. Aynı dönemde yine anti-komünist politikalarla ABD ekonomik sistemine aykırı düşüncelere sahip olan akademisyenler ve akademiler susturulmuştur. Bu durum doğal olarak liberallerin işine yaramış ve 1960’lara kadar neredeyse her yerde onların sesi duyulmuştur. Bu seslerin alternatifi yokmuş gibi anlattığı bu ideoloji, ekonomi bölümlerinin daha da Neoklasik ideoloji ile dolmalarına, Marksist ve Kurumcu ekonomistlerin baskı altına alınmasına neden olmuştur (Lee, 2004: 179-181).

1960’lı yıllara gelindiğinde Marksist ve Marksist olmayan (anarşizm ve varoluşçuluk) birçok grup da (ırka dayalı ayrımcılık, politik ayrımcılık, nükleer savaş tehlikesi vb.) sol hareketlerin içinde yer almaya başlamıştır. İngiltere’de de 1960’ların toplumsal hareketleri, solcu akademisyenler ve aktivistler arasındaki diyalogu genişletmiştir.

1960'larda bazı öğrenci hareketleri ve birkaç fakültenin dikkatleri iktidar, gelir dağılımı ve emperyalizm konularına çekmesiyle birlikte Neoklasik ekonomi sorgulanmaya başlandı. Sivil haklar, kadınların özgürlüğü ve Üçüncü Dünya devrimi, özellikle Vietnam'da, bir nesil iktisatçıyı radikalleştirmiştir (Hymer ve Roosevelt'dan akt. Pietrykowski, 2007). 1960'lı yılların Amerika kampüsleri de çalkalanmaya başlamıştır. Komünist karşıtlığı ve komünizm korkusu birçok üniversitenin, öğrenciler üzerinde sosyal ve politik kontrol uygulamasına neden olmuştur. Vietnam dönemi protestoları, ulusal çıkar ve kurumsal kar adına üretilen yoksulluğa, eşitsizliğe ve şiddete dikkat çekmiştir. Demokratik Toplum (SDS) Öğrencileri bu endişeleri gidermek için ortaya çıkmıştır denilebilir. Vietnam savaşının da farkında olan ve bu baskılara maruz kalan öğrenciler, inancını yitiren, savaş karşıtı, öfkeli, genç kadınlar ve erkekler, ırk ayrımcılığı ve konuşma özgürlüğünün kısıtlanması gibi konularla kampüs protestolarına katılmışlardır. SDS'ye, Michigan Üniversitesi gibi okullardaki lisansüstü öğrencileri de dahil olmuştur. Harvard, Berkeley, MIT ve Columbia'da, öğrenciler 1960'ların olaylarıyla radikalleşmiş ve Neoklasik teorinin eleştirisini yapmaya çalışmışlardır (Reich, 1995). Bu kampüs aktivistleri bir araya gelerek topluluklar oluşturmuşlardır. Student Peace Union (1959), Young People Socialist League (1960), Students for a Democratic Society (1960) ve New Left Movement'ın ortaya çıkışı bunlara örnek olarak gösterilebilir (Sherman, 1987).

Neoklasik İktisat'ın sorgulanmaya başlanması gözlerin Marksist ve diğer Ortodoks olmayan çalışmalara kaymasına neden olmuştur. Neoklasik İktisat'ın çağdaş sosyal ve ekonomik hayatı yeterince açıklayamayacağına inanmaya başlamışlardır. Birçoğu bir sonraki adımı atmış ve Neoklasik çerçevenin, statükoyu meşrulaştırarak ve dünyanın ekonomik kaynaklarının eşitsiz dağılımını haklı çıkararak güç ve baskı sistemlerini sürdürmeye ve yeniden üretmeye yardımcı olduğunu ileri sürmüştür. Bu eleştirinin motivasyonu başlangıçta Marx'a geri dönüş olmamıştır. Marx hakkında bir şeyler öğrenebilecekleri radikal bir fakülte bulunmamaktadır. Bu öğrenciler Neoklasik olarak eğitilmişti; bu yüzden çok azı kendilerini Marksist olarak değerlendirmekteydi. Amerika'da bu alanda çalışan üç temel ve önemli isim yer almaktaydı. Bunlar Paul Baran, Paul Sweezy ve Harry Magdoff'du. Bunlara ilaveten diğer ülkelere bakıldığında, Alman doğumlu ama Amerika'da eğitim almış olan Andre Gunder Frank ve Belçikalı Ernest Mandel de bu anlayışın oluşmasında çok önemli roller oynamışlardır (Barone, 2004: 3).

1960'lı yıllardaki Küba füze krizi, siyahi getto yerleşkelerinin artması, Vietnam savaşının devam etmesi ve genişlemesi 1968 Mayıs öğrenci olaylarının Paris ile eşgüdümlü olarak New Left'de büyümesi gibi olaylar kampüs aktivizmini de arttırmıştır. Bu gibi

gelişmeler, 1965’li yıllara kadar öğrencilerin Marksizmi, Marksist teori ve ideolojiyi yeniden keşfetmelerinin önünü açmıştır. Bu kısmen varoluşçuluk, anarşizm, sendikalizm ve ütopyizm gibi diğer fikir ve ideolojiler nedeniyle olmuştur (Lee, 2009: 54-55).

1965-1970 yılları arasında, ABD’de üç temel Heterodoks birliğin olduğu gözlenmektedir: Evrimci İktisatçılar Birliği (AFEE), Sosyal İktisatçılar Birliği (ASE) ve Radikal Politik İktisatçılar Birliği (URPE). Bununla birlikte, 1988’den itibaren Heterodoks İktisatçılar Birliği (AHE), Avrupa Evrimci Politik İktisat Birliği (EAEPE), İktisatta Çoğulculuk Uluslararası Birlikler Konfederasyonu (ICAPE), Avusturya İktisadi Gelişme Topluluğu (SDAE) ve Heterodoks İktisatçılar Topluluğu (SHE) gibi kurumlar da açıkça çoğulcu bir yaklaşımla oluşturulmuşlardır (Lee, 2011:2). 1998 yılının Ekim ayında, Fred Lee (Association for Heterodox Economics) Heterodoks İktisatçılar Birliğini kurmuştur; konferans ve diğer faaliyetleri düzenlemiştir. Çeşitli heterodoks teoriler için “resmi” terim olarak Heterodoks İktisat’ın kolektif olarak kullanımına dair genel kabulünde nihai aşama yaklaşık 1999 yılında başlamıştır. İlk olarak O’Hara’nın 1999 yılında yaptığı Encyclopedia of Political Economy adlı çalışmada, çeşitli heterodoks yaklaşımlar birlikte ele alınmıştır (Lee, 2011: 1).

1970’li yılların başlarından itibaren iktisatta, bir yandan günümüz iktisadi öğretisinin ortodoksisini meydana getiren ve temeli marjinalist devrimle atılmış olan Neoklasik İktisat teorisi kendi inceleme konusunu aşarak yayılmaya, öbür taraftan da, ortak noktaları Ortodoks iktisadi anlayışlara muhalefet olan, Heterodoks İktisat okulları tekrar popüler olmaya başlamıştır (Yonay ve Breslau’dan akt. Yılmaz, 2012: 4).

1993-2003 yılları arasında İngilizce sekiz adet temel Heterodoks dergi olduğu tespit edilmiştir: “Cambridge Journal of Economics, Capital and Class, Feminist Economics, Journal of Economic Issues, Journal of Post Keynesian Economics, Review of Political Economy, Review of Radical Political Economics ve Review of Social Economy” (Lee, 2011: 2). Bu gelişmeler bu gruptaki iktisatçıların kendilerini tanımlamak için kullanmayı tercih ettikleri Heterodoks İktisat’ın oluşumuna katkı sağlamıştır.

1.3.2.2. Heterodoks İktisat’ın Metodolojisine Kısa Bir Bakış

Tarihsel gelişim süreci içinde, pozitif bilimlerin yöntemini kendine model alan iktisat, Newton fiziğinden ilham alarak bir toplumdaki bir diğer topluma ve bir dönemden bir diğer döneme geçildiğinde değişmeyeceğini ifade ettiği esnek olmayan kurallar koymuştur. Mevzu bahis kuraların sanki bir dogma gibi toplumlara dayatılması bir nevi “kan uyuşmazlığı” sorununa neden olmuş, bu durumdan dolayı iktisat eğitimi sağlıklı bir şekilde devam

ettirmek zor bir hale gelmiştir. Özellikle Neoklasik İktisat'ın, iktisat eğitimi üzerindeki hakimiyeti bu tarz eğitim anlayışlarına karşı eleştirileri ve de arayışları beraberinde getirmiştir (Şimşek ve Cicioğlu; 2006: 20). Bu eleştiri ve arayışlar yeni bir okulun daha çok tartışılır ve incelenir hale gelmesine neden olmuştur: Heterodoks İktisat.

İktisat biliminde, Heterodoks İktisat tanımlaması en zor olan okuldur. Olası yaklaşımlardan biri, Heterodoks İktisat'ı, başka bir şeyden farklı olan, negatif olarak tanımlamaktır. Bir diğeri ise, Heterodoks İktisat'ı, başka bir kategoriyle ilişkili bir dizi farklılıktan başka olumlu bir şekilde tanımlamaktır. Anaakım ve Ortodoks İktisat'ın birbirleriyle özdeşleştirilmemesi durumunda, Heterodoks yaklaşımların karmaşık ve tartışmalı hale gelebileceği düşünülmektedir. Örneğin; Anaakım İktisat'ın Ortodoks İktisat'tan farklı olduğunu savunan biri, Anaakım İktisat'ın bir bölümünü nasıl sınıflandırır? Bu aynı zamanda Heterodoks yaklaşımların bir parçası mıdır? Eğer öyleyse, Heterodoks yaklaşımlar Anaakım İktisat'ın bir parçası mıdır (Dequech, 2007: 293)?

Heterodoks kavramı, iktisat alanında geleneksel yaklaşımların haricindeki uygulamaları nitelemek için kullanılmaktadır. Kavram genel olarak farklı yaklaşımları, okulları ve gelenekleri kapsayan bir şemsiye olarak nitelendirilmektedir. Bu şemsiyenin altına Marksist, Feminist, Kurumsalcı, Evrimci, Post Keynesyen vb. okullar ve ekoller girmektedir (Bronfenbrenner, 1970: 748-749). Ancak tek bir Heterodoks teoriden bahsedilemez. Birçok farklı Heterodoks teorilerin varlığı söz konusudur ve bu farklı teorilerin paylaştığı ortak nokta, ekonomik ve sosyal yaşamın işleyişini anlamak için Neoklasik İktisat'ın tek uygun araçmış gibi kabul görmesini reddetmektir.

Heterodoks İktisat'ı tanımlayan farklı anlayışlar ve yaklaşımlar olmakla birlikte, "Heterodoks" terimi genellikle ortodoksa atıfta bulunmak, yani Ortodoks karşıtı olmak anlamında tanımlanmaktadır. Kendisini Heterodoks olarak gören bir iktisatçı, tarihçinin sınıflandırmalarının tanımladığı haliyle, mevcut Ortodoks düşünceye yönelmez. Birçok Anaakım iktisatçı, ortodoksluğun önemli yönlerini de kabul etmediği için, Heterodoks bir iktisatçıyı belirleyen ek özelliklerden biri sosyalliktir. Heterodoks iktisatçılar, kullanılan modelleme sürecinin doğası gereği veya yapılan varsayımlar nedeniyle, Anaakım İktisat çerçevesinde çalışmayı reddederler. Bu, "Ortodoks" yaklaşımının sınırlamaları hakkında benzer görüşleri paylaşabildikleri zaman bile, Heterodoks ve Anaakım iktisatçılar arasındaki iletişimin başarısız olmasına neden olmaktadır. Ekonomide, en azından, ortodoksluğun bu reddinin ötesinde, Heterodoks ekonomiyi karakterize eden tek bir birleştirici unsur yoktur. Aslında, birçok heterodoks yaklaşım çeşidinin, ortodoks yaklaşımlar ile olduğundan daha fazla anlaşmazlık içinde olduğu bilinmektedir. Ancak, farklı Heterodoks okulların, daha önce

iktisadın sınırında olan fikirlerin çoğunu, daha önce vurguladığı ve bu okulların Ortodoks yaklaşımlarla ilgili yeni eleştirilerin geliştirilmesinde önemli bir rol oynadığı söylenmelidir. Makul ölçüde eksiksiz kurumsal destek sistemlerine sahip olan Heterodoks okullarının en köklüleri arasında Marksistler, Post Keynesyenciler, Feministler, Eski Kurumsalcılar ve Avusturyalılar bulunmaktadır (Colander vd., 2004: 492).

Heterodoks İktisat'ın da benimsediği Marxçı iktisadın metodolojisi özcülük karşıtı olan farklı bir mantık kullanmaktadır. Üst- belirlenim “over-determination” adı verilen bu mantık, teori içindeki bütün kavramları, diğer bütün kavramların hem nedeni hem de sonucu olarak birbirine bağlar. Marxçı teoriye göre hiçbir şey sadece diğer şeylerin nedeni veya sadece diğer şeylerin sonucu değildir. Her şey, diğer her şeyin oluşmasına neden olmakta ve diğer her şeyin oluşmasında rol oynamaktadır. Teori içindeki hiçbir kavram, teoride diğer kavramın veya bir kavram alt kümesinin sonucuna indirgenemez. Zira hem her kavrama bütün diğer kavramlar neden olur, hem de her kavram diğer bütün kavramları oluşturan nedenlerin parçası olmaktadır. Teorinin kavramlaştırdığı, teoride kavramlaştırılan her nesne her şeyin hem nedeni hem de sonucudur (Wolf ve Resnick, 2016: 400).

Örneğin Marxçı teori toplumları oluşturan sınıf süreçleri ile sınıf olmayan süreçler arasındaki üst-belirlenmiş ilişkiyi nitelemeyi amaçlamaktadır. Her veçhenin, nasıl aynı zamanda bütün diğerlerinin hem nedeni, hem de sonucu olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Nitekim bu yüzden sınıfı bir öz olarak almamakta veya anlamamaktadır. Sınıf ekonomideki olay ve şartların asıl nedeni değildir. Olay ve şartlar sınıfın sonuçlarından ibaret değildir. Tam tersi sınıftan yola çıkılarak, ekonominin ve toplumun diğer veçhelerinin (mesela meta fiyatları, şirket karları, devletin ekonomi politikaları) aynı zamanda sınıfın hem nedeni, hem de sonucu olduğu gösterilerek ilerlemektedir. O diğer veçhelerin sınıfa indirgenebileceği veya onlara sınıfın neden olduğu farz edilmemektedir (Wolf ve Resnick, 2016: 400).

Heterodoks iktisatçılar arasında popüler hale gelen ve kabul gören eleştirel realizm anlayışına göre iktisat teorilerinin temel amacı görünmeyen (saklı) üretici yapılara dair açıklamalar oluşturabilmektir. Eleştirel realizm görüşte, dünyanın yalnızca olgulardan, durumlardan, bireysel deneyimler veya gözlemlerden ibaret değildir. Bununla birlikte, insan bilincinden bağımsız bir şekilde bulunan, gerçek durumlara yön veren birtakım yapılardan, güçlerden, mekanizmalardan ve eğilimlerden de meydana gelmektedir. Eleştirel realist iktisatçılar, iktisat teorisinin başlıca maksadının bu saklı, uyarıcı ve üretici potansiyele sahip yapıları ortaya çıkarmaktır (Lawson'dan akt. Kutlu, 2010: 125). Eleştirel realistler, iktisat biliminin temel olarak gerçek illiyet sistemlerini hedeflemesi gerektiğini savunmaktadırlar.

⁹ Üst-belirlenim (over-determination): Bir şeyin daima içinde işlediği somut formlar ve koşullar tarafından tarihsel olarak kurulduğunu belirtmek amacıyla kullanılan bir kavramdır.

Eleştirel realistlerin Anaakım İktisat'ın varsayımsal ve tündengelimli geleneğe farklı olarak önerdiği metot ise “retrodüksiyon¹⁰” (ya da abdüksiyon) dur. “Retrodüksiyon, kişiyi olgulara ait gözlemler düzeyinden, olgunun farklı bir düzeyde yer alan nedenleri hakkındaki hipotezlere götüren bir akıl yürütme sürecidir”. Tündengelimden ve tümevarımdan farklı bir şekilde retrodüksiyon, analogiyi, metaforu, retoriği, sezgiyi esas almaktadır ve derin yapılar, mekanizmalar hakkında varsayımlar meydana getirerek ilerlemektedir (Lawson'dan akt. Kutlu ve Horvath, 2017: 120).

Heterodoks İktisat'ın nasıl anlaşıldığı ve nerede durduğuna göre yani yöntemine ve teorisine dair yapılan tanımlama ve ayırım biçimlerinden bazıları aşağıdaki gibidir (Dequech, 2007: 293-294).

- Heterodoks İktisat'ın Negatif Kavramı
- Entelektüel Negatif Kavram: Ortodoks İktisat'a Karşı Heterodoks İktisat
- Sosyolojik Negatif Kavram: Heterodoks ve Anaakım İktisat
- Heterodoks İktisat'ın Pozitif Kavramı

Colander vd., ise “Heterodoks” terimini, ortodoksiye karşı anlamında, genellikle ortodoksiyi referans alarak tanımlama işiyle başlar. Ortodoksluğun reddedilmesinin ötesinde, Heterodoks İktisat'ı karakterize eden tek bir birleştirici unsurun olmadığını kabul ederler. Colander vd., “Ortodoksluğu eleştiren Anaakım İktisat'ın bir kısmı ve meslek erbapları tarafından ciddiye alınan Heterodoks İktisat'ın bir parçası” olarak tanımlamaktadırlar (Colander vd., 2004: 491-492)

Heterodoks İktisat tartışmaya açık bir biçimde, burada incelenen kavramlardan en tartışmalı olanıdır. Farklı olasılıklar incelenmiştir. Bir tanesinde Heterodoks İktisat, Ortodoks ve/veya Anaakım İktisat'ın karşıtı olarak, negatif olarak tanımlanabilir denmiştir. Birinci alternatif, entelektüel kritere dayanmasıdır (temel Ortodoks düşüncelerden en azından farklılaşma) ve ikincisi sosyolojiktir (daha az saygın ve etkili olması). Bu negatif yaklaşım içinde, her iki alternatif Heterodoks etiketleri kullanılarak, farklı iktisatçılar tarafından tercih edilmektedir. Diğer olasılık, Heterodoks İktisat'ı pozitif olarak tanımlamaktır; bir entelektüel kategori olarak, sadece ortodoksinin zıddı olarak tanımlamak değildir (Dequech, 2007:301).

1.3.2.3. Heterodoks İktisat'ın Teorisi

İktisat, Marksist-Radikal İktisat, Kurumsal İktisat, Post Keynesyen İktisat gibi Heterodoks başlığı altında toplanan alternatif yaklaşımlar ile Neoklasik(Anaakım) İktisat arasında mücadele halindeki akademik bir disiplindir. Neoklasik İktisat'ın hakimiyetinden

¹⁰ Retrodüksiyon: Gözlemleri, gözlem dışı kalan nesne veya süreçler tasarımıyla açıklayarak açıklamayı sağlayan bir çıkarım biçimidir.

dolayı alternatif yaklaşımların varlığı genel olarak çok fazla bilinmemektedir (Lee, 2009: 7-8).

İktisat disiplini bireylerin mal ve hizmetlerle ilişkili gerçek ekonomik faaliyetlerden meydana gelen tedarik etme süreçlerinin teorik açıklamalarının geliştirilmesi hakkındadır. Anaakım açıklama sınırsız istekleri, sınırlı kaynaklarla karşılayan asosyal ve a historik¹¹ birey tercihlerine odaklanır ve kurgusal kavramlar, tümünden gelim ve kapalı sistem yöntemi kullanarak açıklama yapmaktadır. Aksine Heterodoks İktisat, Anaakım İktisat'tan sadece bireylerin isteklerinin asosyal teorik açıklamasıyla değil, aynı zamanda ulaştığı sonuçlarla da farklılık göstermektedir (Lee, 2009: 8).

Heterodoks İktisat'ın entelektüel kökenleri ulusların zenginliği, birikim, adalet, sınıf, ırk ve cinsiyete açısından toplumsal ilişkiler, tam istihdam, ekonomik ve toplumsal yeniden üretim konularını vurgulayan geleneklere dayanmaktadır. Heterodoks perspektif açısından iktisat toplumsal tedarik/karşılama sürecinin bilimidir ve bu Heterodoks iktisadın genel araştırma gündemini oluşturmaktadır. Heterodoks açıklamalar, toplumsal sağlama/tedarikle ilişkili piyasa, devletin piyasa dışı ve devlet faaliyetleri anlamında kaynak, üretim, tüketim ve yeniden üretimi etkileyen tarihsel bir zamanda toplumsal süreçler ve kültürel ortam içinde insan edimini içermektedir. Bu bakımdan Heterodoks İktisat kapitalist bir ekonomi bağlamında toplumsal tedariğin tarihsel sürecinin teorik bir açıklamasıdır. Bu nedenle toplumsal ihtiyaçların karşılanma sürecindeki bu faktörlerin açıklanmasıyla ilişkilidir (Lee, 2009: 8).

Heterodoks İktisat'ın bakış açısı sadece öngörü ile sınırlı değildir, toplumun ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerinin hangi faaliyetler ile sağlanacağı, gerçek süreçlerin açıklanması ile de ilgilidir. Şöyle ki, iktisat sosyal sağlama sürecinin (social provisioning process) bilimidir ve bu Heterodoks İktisat'ın genel araştırma gündemidir. Bu açıklama insan etkinliğini tarihsel bir bağlamda ve tarihsel zaman içinde toplumsal sürecin kaynaklarını, tüketim kalıplarını, üretim ve yeniden üretimin ve sosyal sağlama ile ilişkili piyasa, devlet ve piyasa dışı/devlet faaliyetlerini içermektedir. Böylece Heterodoks İktisat birbirine bağlı iki parçadan oluşmaktadır: teori ve politika. Heterodoks İktisat teorisi, kapitalist bir ekonomide sosyal sağlamanın tarihsel sürecinin, ampirik olarak teorik açıklamasında temellenir. Bu nedenle (Heterodoks İktisat) kurumlar, örgütler ve bölüşüm, aile, devlet ve ticari şirketlerin yeniden üretimi, üretim yapısı, toplumsal ihtiyaçların yapısı ve değişimi, kaynak kullanımı ve yapısını içeren sosyal sağlama süreçlerinin parçası olan faktörlerin açıklanması ile ilgilidir. Ayrıca Heterodoks İktisat, teorik çerçevesini ırkçılık, cinsiyet, ideoloji ve mitler gibi sosyal

¹¹ Bir teorinin, meşgul olduğu konuyu sanki hiç tarihi yokmuş veya bu meselenin mahiyetinin açıklanmasında onun tarihinin hiçbir önemli payı bulunmamaktaymış gibi ele alınmasıdır.

sağlama ile ilgili konuların incelenmesine doğru da genişletmektedir. Heterodoks İktisat, insan varlığının tarihsel yönlerini, sosyal felsefe ve etik değerler konularını kapsamaktadır. Heterodoks iktisatçılar, insan haysiyetini geliştirmek için etik temelli iktisat politikaları önerisi getirmekte yani, toplumun en dezavantajlı kesimleri ve tüm toplumun refahına yönelik sosyal sağlamanın geliştirilmesi için iktisat politikaları veya sosyal ve radikal öneriler gündeme getirmektedir (Lee, 2011: 5).

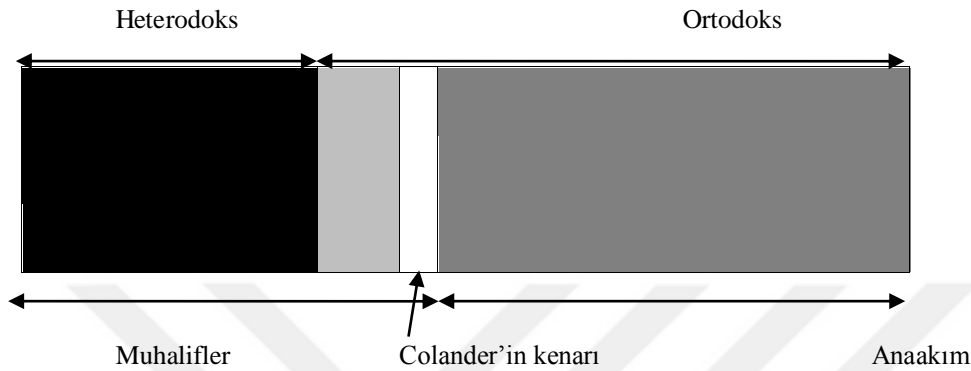
Temel teorik unsurları üç bileşenli (yapı- kurum- aktör) bir ekonomik teori meydana getirmektedir (Lee, 2009: 10).

a) Teorinin ilk bileşeni, reel kapitalist ekonominin yapısını tasvir eden üst üste gelen üç karşılıklı bağımlılıktan oluşmaktadır. İlk karşılıklı bağımlılık mal ve hizmet üretiminin girdi olarak mal ve hizmet kullanılmasını gerektirmesidir. Böylece, üretim açısından, bir bütün olarak ekonomi (hem piyasa hem de piyasa dışı üretim) çıktı olarak maddi malların girdi-çıkıtı matrisi ile bir dizi mal ve hizmet üretimi için farklı nitelikte emek becerisinin birleşimi biçiminde temsil edilir. İkinci karşılıklı bağımlılık, piyasa dışı sosyal tedarik/sağlama faaliyetleri kadar kamusal mallar, vergi, harcama ve kamu yatırımları ve şirket karları ile işçi ücretleri arasındaki ilişkidir. Üçüncü karşılıklı bağımlılık, mal ve hizmet üretimi ve değişimine para ve sermaye akımlarının eşlik etmesinden oluşmaktadır. Bu üç karşılıklı bağımlılık bir ekonominin parasal girdi-çıkıtı yapısını üretmektedir (Lee, 2011: 6; Lee, 2009: 10).

b) Heterodoks teorinin ikinci bileşeni, ekonominin parasal girdi-çıkıtı yapısına gömülü ekonomik örgütlenmenin, üç geniş kategorisinden meydana gelmektedir. İlk kategori, mikro piyasa odaklıdır ve bir takım belirli mallara ve piyasalara yöneliktir. Bu işçi ücretlerini düzenleyen kurum ve örgütler, mal ve hizmet piyasalarında rekabeti düzenleyen şirket, özel ve kamusal piyasa örgütlerinden meydana gelmektedir. İkinci kategori, makro piyasa odaklıdır ve belirli bir mal ve piyasaya yönelik olmayan piyasalar ve mallara yönelik bir yayılmadır. Bu devlet ve özellikle finansal örgütlenmeler gibi çeşitli tamamlayıcı örgütlenmeleri kapsamaktadır, şöyle ki bu örgütler faiz oranı, vergiler, kamu harcamaları konusunda karar alıcı yapılardır denilebilir. Üçüncü kategori, aileye destek ve katkı sunan devlet, aile ve özel örgütlenmeleri içeren ve toplumsal yeniden üretimi teşvik eden, piyasa dışı örgütlenmelerden oluşur. Örgütlerin önemi, aktör olarak bireyin toplumsal olarak içerildiği yapılar olmasındandır. Sosyal sağlama süreci ilgili bireyler tarafından alınan kararlar, bu yapılar aracılığıyla meydana gelmektedir. Bu yapılar evlilik, ideoloji, cinsiyet, ırk, sınıf ve adalet gibi hem araçsal, hem de törenselleşmiş olarak içerilmiştir (Lee, 2011: 6; Lee, 2009: 10).

1.3.3. Ortodoks (Anaakım/Neoklasik), Heterodoks İktisat Tartışmaları

İktisatçılar genel olarak Anaakım iktisatçılar ve muhalif iktisatçılar olmak üzere iki geniş gruba ayrılabilirler. Muhalif olanlar da Backhouse'un (2004: 265-266) iddia ettiği biçimiyle, Ortodoks ve Heterodoks muhalifler olarak iki alt gruba ayrılabilirler. Bu üç grup aşağıdaki şekildeki gibi gösterilmektedir.

Şekil 1.1 Ortodoks, Muhafif ve Heterodoks

Kaynak: Lavoie, 2013: 21

Şekil 1.1'de, koyu gri alan Anaakım İktisat'ı; koyu griden siyaha kadar olan (beyaz ve açık gri alanı da içeren) alan Ortodoks İktisat'ı ifade etmektedir. Siyah alan ise Heterodoks İktisat'ı ifade etmektedir. Söz konusu şekilde asıl önemli olan beyaz ve açık gri ile gösterilen alanın ortodoksiye mi heterodoksiye mi ait olduğunun çeşitli varyasyonlarda tanımlanmasının yapılmasıdır. Lavoie'nin yukarıdaki şeklinde ortodoksiye ait olarak gösterilen beyaz ve açık gri alan aynı zamanda Anaakım'ı eleştiren ama Ortodoks geleneği benimseyen ve bu geleneğe yakın olan kesimi de ifade etmektedir. Hatta Colander'in kenarı olarak ifade edilen beyaz alan Anaakım iktisada dahil olmakla birlikte Anaakım İktisat'ı eleştiren kesimi ifade etmektedir. Bazı anlayışlar zaman zaman gri alanı Heterodoks olarak tanımlamalarına dahil ederlerken, bazıları da Heterodoks olmamakla birlikte daha ılımlı ve tedbirli bir söylemi olan muhalifler olarak tanımlamayı tercih etmektedirler. Bütün ayırım ve tanımlama karmaşasının ortaya çıktığı nokta da budur. Fakat bütün tarafların hem fikir olduğu tek nokta da gri alanın Anaakım tarafından da Heterodoks tarafından da muhalif olarak kabul edilen bir kesişim kümesi olduğudur.

Neoklasik Heterodoks İktisat'ın doğası üzerine yazdığı Davis'in (2006: 27) makalesi, Backhouse'un terminolojisini kullanmaz ancak, yazara göre söylediği şey aslında kafasında olanın Backhouse'un fikirleri ile aynı olduğudur: "1980 sonrası Heterodoks İktisat karmaşık bir yapıdır, geniş iki farklı heterodoks çalışma türünden meydana gelmiştir..., 'geleneksel sol heterodoksi' ve diğer sosyal bilimlerden ithal edilerek ortaya çıkan 'yeni heterodoksi'".

Davis'in yeni heterodoksisi Ortodoks muhalif iken, sol heterodoksisi Backhouse'un heterodoksisine muhaliftir. Benzer şekilde, Colander (2007: 308-309), Anaakım Heterodoks iktisatçılar içinde Backhouse'un Ortodoks muhalifleri içinde iken, Anaakım Heterodoks iktisatçılar, Backhouse'un heterodoks muhaliflerinin dışında olduğunu söylemektedir (Lavoie, 2013: 21). Gerçekten de zaman zaman, ait olduğu iktisadi anlayışın dışında çalışmaları ve tespitleri olan iktisatçılar vardır. Fakat önemli olan kendilerini konumlandıkları yerdir ve nasıl tanımladıklarıdır. Sosyo-ekonomik olaylara bakarken, incelerken ve bu konular hakkında çalışmalar yaparken hangi metodoloji ve ideoloji ile hamurlarının yoğrulmuş olarak çalıştıkları, hangi anlayışa müdahil olduklarının temel göstergesidir.

Geçmişten günümüze, sınırları birbirlerine karışan, Ortodoks mu, Anaakım mı, Neoklasik iktisadi anlayışa mı müdahil olduğu muğlak hale gelen, ayrımını ve tanımlamasını yapmanın çok zorlaştığı durumlarla sık karşılaşmaktadır.

Eğer ekonomi alanı statik ve tek boyutlu olsaydı sadece Ortodoks ve Heterodoks diye sınıflandırma yapmak yeterli olurdu fakat öyle değildir. İktisat mesleği dinamiktir ve sürekli değişmektedir. Mesleğin dinamik ve sınırlarda (uçlarda) çalışan iktisatçıların rolünü anlamak için Anaakım ve Ortodoks İktisat anlayışı arasındaki ayrım merkezine bakmak gerekmektedir (Colander vd., 2004: 487).

Anaakım İktisat, ekonominin nasıl çalıştığı hakkında teorik hikayeyi açıkça tanımlamaktadır, fakat bu anlatı teorik olarak tutarsızdır. Şöyle ki, Anaakım teori, kıtlık, denge, rasyonellik, tercihler, metodolojik bireycilik ve türev inançlar gibi çekirdek önermeler setinden meydana gelmektedir. En üstte temel teorik kavramlar ve önermeleri kapsayan teorik çekirdek vardır. Onların içinden, sentetik teorik önermeler çıkarılmaktadır. Neoklasik teori görece kıtlık kavramı, rasyonellik, optimizasyon, tercih yapısı ve dış bükeylik önermesi; denge, değişim, teknoloji, arz ve talep eğrisi önermeleri ve piyasa dengesi gibi hiyerarşik bir tavırla dizilmiştir. İş faaliyetinin yapısal kuruluşu Neoklasik İktisat'ın teorik oluşumundan türetilmektedir. Şöyle ki, Anaakım İktisat hiyerarşiyi dikkate almak ve sorgusuz olarak bunları sürdürmek zorundadır. Neoklasik İktisat'ın metodolojisi, metodolojik bireycilik üzerine inşa edilmesine ve bireysel aktörlerin toplumsal etkileşim ve toplumsal normlar üzerinde olduğunu teşvik etmesine rağmen, Neoklasik bilimsel çıktıyı üreten gerçek iş faaliyeti toplumsal olarak örgütlenmektedir (Lee, 2009). Heterodoks yaklaşımların her biri teorinin belirli çekirdek önermelerini eleştirir. Bu durum kıtlık kavramının eleştirisi örneğinde ele alınabilir. Post Keynesyen yaklaşım, çevrimsel üretim sürecinde üretilen üretim araçlarının kıtlık olarak tanımlanamayacağını ve üretimin toplumsal bir süreç olduğunu iddia eder, Kurumsalcılar doğal kaynakların “üretildiği” veya toplumsal olarak üretim sürecinin

içinde oluşturulduğu düşüncesini reddeder, Marksistler ise kavramın (kıtlık) ekonomik problemin gizemli bir hale getirilmesi amacıyla ve yanlış belirlendiğini iddia eder. Üç eleştiri de, kıtlık kavramının asosyal bireylerin, sınırsız asosyal isteklerinin rekabeti arasındaki kıt kaynakların dağılımı aracılığıyla analiz edilen, toplumsal olmayan tedarik sürecinin bilimi olarak Anaakım İktisat'ın tanımlanmasının reddedilmesi ortak sonucuna ulaşmakta, bütüncü ve tamamlayıcı olmaktadır (Lee, 2011: 4).

İktisadın kenarı ortodoksluğu eleştiren Anaakım iktisadın bir parçası ve mesleğin elitleri tarafından ciddiye alınan Heterodoks iktisadın bir parçasıdır. Bu yaklaşımda, Anaakım ve Heterodoks arasındaki fark, uçta çalışıp çalışmadıklarından çok daha az önem kazanmaktadır. Bu durumda, hem Anaakım, hem de Heterodoks ekonomistler, Neoklasik ortodoksluğa meydan okuyan meseleler üzerinde çalışıyorlar demektir. Fakat Ortodoksluk, Anaakım görüşüne sahip elitlerin neye inandığını tanımlayamaz haldedir denebilir. Seçkinlerin ekonomi vizyonu ileriye dönüktür - bunlar bugün heyecan verici olan fikirlerdir ve işte bu nokta onları liderliğe taşıyabilir- ekonominin statik sınıflandırmaları ise, ekonominin nerede olduğunu vurgulayarak geriye doğru bakmaktadır (Colander vd., 2004: 486-487).

Ortodoks ve Heterodoks yazarların ayrışan konularını anlamamanın bir yolu, onları gruplandırarak, sorularını incelemektir ve bu soruları cevaplandırmaktır. Modern Ortodoks iktisatçılar büyüme, istikrar, bölüşüm, kaynak dağılımı gibi dört probleme odaklanırken, Heterodoks İktisat toplum ve ekonomide değişimi yaratan güçleri ele almaktadır (Landreth ve Colander, 2002: 5). Ortodoks yazarlar belirli sosyal, siyasal ve ekonomik kurumları (bu kurumları açıklamakla ilgilenmez) veri alır ve bu kurumlar bağlamında iktisadi davranışı incelerken, Heterodoks İktisat bu kurumların gelişimine yol açan güçlere odaklanır. Sıklıkla, Ortodoks iktisatçıların veri olarak aldığı durumu, Heterodoks İktisat açıklamaya çalışır; Heterodoks İktisat'ın veri aldığı ise, Ortodoks İktisat açıklamaya çalışır. Böylece Ortodoks ve Heterodoks iktisatçıları arasındaki farklılıklar genellikle odak farklılıklarıdır, çapraz olarak karşıt teoriler değildir sonucuna varılabilir. Örneğin, Heterodoks İktisat Ortodoks İktisat'ın bireyin ekonomik, sosyolojik, antropolojik, psikolojik, siyasal, tarihsel ve etik alanına girmediği sınırların ötesine girmeyi göze almaktadır. Modern iktisat ancak şuan bunu yapma ihtiyacını görmeye başlamıştır (Landreth ve Colander, 2002: 5).

İktisatta Ortodoksi-Heterodoksi arasındaki ayırım, sosyolojik bir kavram olarak, disiplin içi egemenlik ilişkisini ima etmekte olsa da, bu ayırım epistemolojik temellere de sahiptir. Ayırım, on dokuzuncu yüzyılın son yirmi beş yılında “yöntem kavgası” (Methodenstreit) dönemine kadar geriye gitmektedir. Yöntem kavgasında, daha sonradan Ortodoks anlayışı meydana getirecek olan taraf, temel olarak pozitif bilimleri bilimsellik

ölçütü olarak model almaktaydı ve yöntemsel bireyciliğe dayalı, evrensel kurallar çerçevesinde bir bilim imkanının bulunduğunu iddia etmekteydi. Öbür tarafısa, toplumsal bilimlerin kendine özgü yapısını öne çıkarmaktadır. Pozitif bilimlerden farklı olarak kendine özgü metotlara başvurması gerektiğine dair, tarihsel bilgiye dayalı olan ve bireyden daha çok bütünü temel alan bir görüşü savunmaktaydı. Yöntem kavgası, sosyolojik sonuçları nedeniyle, ilk grubun belirleyiciliğiyle sonuçlanmıştır. Neoklasik öğreti, iktisat disiplinin ortodoksisi haline gelmiştir. Neoklasik İktisat, iktisadın ortodoksisini, diğer toplumsal bilimlerle karşılaştırıldığında öyle zor kazanmıştır ki, kendi tanımını hemen hemen disiplinin tanımı haline dönüştürmüştür (Yılmaz, 2012: 4-5).

Heterodoks iktisatçılar iktisatta muhaliflerdir. Ancak muhalif kavramı heterodokside çok daha geniştir. Heterodoks muhaliflerin, Anaakımın bir parçası olması olanaksızdır ve hiyerarşideki pozisyonları daima istikrarsız kalmaktadır. Tersine Ortodoks muhalifler, Heterodoks muhaliflere dönüşebilir veya Anaakım'ın bir parçası olabilir, bu ya kendi iradelerine bağlıdır ya da mesleğin büyük bir bölümü bu muhaliflerin önerilerine doğru hareket edebilir. Keynes'in kendisi 1936'da yayınlanan Genel Teori'nin yayınlanması ile bir Ortodoks muhalif olarak algılanabilir. M. Friedman 1950'lerde kesinlikle bir muhaliftir, ancak onun görüşleri 1960'ların sonunda Anaakım olmuştur (Lavoie, 2013: 21).

Heterodoks İktisat okulları, Ortodoks İktisat'ı anlayışı genellikle, bireyci olmak, gerçeklikten uzak olmak, soyut olmak, aşırı matematik kullanmak, mekanik olmak gibi sosyolojik nedenlerle eleştirmektedirler. Heterodoks İktisat normalde, sosyolojinin doldurduğu alanı sahiplenmek isteyen bir iktisat disiplini olmuştur. Ancak, sosyolojinin hızlı bir şekilde bu alanı ele geçirmesi, Heterodoks İktisat okullarının, Ortodoks iktisadi anlayışlar karşısında çok zayıf kalmalarına neden olmuştur (Yılmaz, 2012: 7).

Ortodoks İktisat, kendi içinde iki önemli atılım yaparak, Ortodoksi ve Heterodoksi arasında olan ilişkinin de doğasını değiştirmiştir. Bu atılımlardan ilki 1950'li yıllarda, matematiksel bir dil kullanarak, teknik açıdan mükemmel hale getirdiği metodolojiyi ve rasyonel seçim teorisini, sadece iktisat alanı için değil de insani eylemlerin tamamını incelemek için kullanacağını duyurması olmuştur. Bu atılım literatürde "metodolojik emperyalizm" olarak bilinir ve bu atılım diğer disiplinlerle beraber, heterodoksinin çalışma konularının da Ortodoks anlayış tarafından, metodolojik olarak işgal edilmesine neden olmuştur (Yılmaz, 2012: 5).

Ortodoks anlayışın diğer atılımı ise, pozitif bilimlerin yeni gelişen çağdaşlarının çeşitlerini ve yöntemlerini iktisada uyarlayarak zenginleştirilmesi olmuştur. Ortodoks iktisat içinde "klasik oyun teorisi, evrimci oyun teorisi, davranışsal iktisat, evrimci iktisat, deneysel

iktisat, nöroiktisat, kompleksite iktisadı, bilgisayar benzetimleri, bilişsel temele dayalı yaklaşımlar” gibi, Ortodoks iktisadi anlayışın da metodolojisini değiştiren yönelimler meydana gelmeye başlamıştır (Colander ve vd, 2004: 496). Colander’e göre (2000: 142) bu gelişmeler Ortodoks iktisadi anlayışın değişmekte olan bir anlayış, içinde düşüncelerin dönüştüğü dinamik bir yapı olarak algılanması gerektiğinin göstergesidir. Davis de, bu düşünceye özünde katılmakla birlikte, bu değişimin çoğulcu bir iktisat anlayışı oluşturmadığını, yönelimlerden birinin yeni bir Ortodoks anlayışı, yeniden oluşturarak yeni bir duruma neden olacağını savunmuştur. Ayrıca ona göre, Ortodoks anlayış içinde böyle önemli bir dönüşümün yaşanmakta olduğunun, Heterodoks iktisatçılarının birçoğu farkında bile değildir (Davis, 2006: 28-29).

Ortodoks İktisat anlayışı içinde bir dönüşümün var olduğu apaçık görülmektedir. Kompleksite, evrim, çok boyutluluk, nöroekonomi, davranışçılık vb. gibi eğilimler, biçimselci bir modellemeye dayanmaktadır. Hepsi matematiksel modelleme oluşturmada ısrarcı davranmaktadır (Lawson’dan akt. Yılmaz, 2012: 6). Bu açıdan, metodolojik manada “tersine bir emperyalizmden” bile bahsedilebilir (Frey and Benz’dan akt. Yılmaz, 2012: 6). Zira bu yeni yaklaşımlar, yöntem kavgasının olduğu zamanlardaki Ortodoks anlayışın ana tercihine sadık kalmışlardır. Gerçek olanı, pozitif bilimler olarak kabul etmişler ve iktisadın bu bilimleri taklit etmesi gerektiğini savunmuşlardır. Ortaya çıkan bu yeni eğilimler, metodolojik bireyciliği daha radikal bir aşamaya da aktarmaktadır zira, bireyin sosyal etkileşim içinde aidiyet kazanması düşüncesine, toplumsallık düşüncesine tümüyle yabancı bir fizik beden olarak ele alındığı bir aşamaya ulaşılmaktadır. Ortodoks iktisadi anlayışın hala kullanmakta olduğu matematik dile rağmen, “metaforik” kalan doğa bilimleri taklitleri, giderek taklit olmaktan çıkmakta ve bir doğa bilimi olmaya doğru gitmektedir. İktisat, eğer bunu başarabilirse, taklit düzeyinde bir bilim olmaktan, uygulama düzeyinde doğa bilimi gibi bir hale gelebilir (Yılmaz, 2012: 7).

Ortodok iktisadi anlayıştaki bu gelişmeler karşısında Heterodoks iktisadi anlayış, ortodoksideki radikal atılımı pek anlayamadığı gibi, kendi içinde giderek belirgin hale gelen uzmanlaşmasından kaynaklı bir körlük yaşadığı sonucuna varılabilir (Dow, 2011: 1156). Heterodoks İktisat okulları, Dünya genelinde, 1970’li yılların başından itibaren tekrar canlanmaya başlamıştır. Yeni dergilerle, akademik birliklerle ve yayınlarla zenginleşmekte olduğu görülmektedir (O’Hara’dan akt. Yılmaz, 2012: 7). Fakat, tüm bu canlanmaya rağmen Heterodoks İktisat okullarının, Ortodoks iktisadi anlayışa, itirazları, genellikle “gerçeklikten” kopuk olmalarına yönelik olmuştur. Bu durum, “gerçekliğin” doğasına dair olan tartışmayı, doğa bilimlerinin “gerçeklik” anlayışına bırakmak manasına gelmektedir. Hatta “gerçeklik”,

Ortodoks iktisadi anlayıştaki dönüşüm ile birlikte çok kolay ulaşılabilir bir şey haline gelmeye başlayarak, Ortodoks İktisat anlayışı, bu eleştirinin hakkından gelme imkanına ulaşmıştır denilebilir. Zira, Ortodoks İktisat davranışsalcılık, amprizm ve nörobilimler üzerinden, pozitif bilimlerin geçmişten bu yana kullandığı empirik metoda yönelerek, pozitif bilimlerin “gerçeğine” daha çok yoğunlaşmıştır (Yılmaz, 2012: 7).

Ortodoks iktisatçılar, Heterodoks iktisatçıların kendilerini gerçeklikten uzak olmakla suçlamalarına karşı, Heterodoks iktisadın da tutarlı bir teorisinin olmadığı yanıtını vermektedirler. Neredeyse hiçbir Heterodoks İktisat okulunun, Ortodoks İktisat’ın sahip olduğu gibi iç tutarlılığı olan, teknikleşmiş dillerinin mevcut olmadığı söylenebilir. Durum böyle olunca, Heterodoks iktisatçılar, sadece eleştiri yapan, yaptığı eleştiriye de daha felsefi bir zemine aktarmaktan başka bişey yapamayan ve bu nedenden dolayı da tutarlı bir iç söylemi olan bir disiplin oluşturulmasına zemin sağlayacak tartışmalardan uzak kalmayı tercih eder hale gelmişlerdir (Yılmaz, 2012: 8).

Heterodoks yaklaşım, olumlu bir yana da sahiptir. Lee’ye göre, çeşitli okulların üyeleri arasında birçok teorik ve kurumsal bağa sahip Heterodoks iktisatçılar, dar bir topluluktan meydana gelmektedir. Lee (2011: 545) özellikle şunu iddia eder: “Heterodoks İktisat muhalif/karşıt terimlerde veya Anaakım iktisada ikili olarak tanımlanmaz ancak, ona alternatif olarak tanımlanır”. Sonuçta, Anaakım iktisat birden ortadan kaybolursa, Heterodoks İktisat büyük ölçüde etkilenmeyebilir (Lee, 2009: 5). Heterodoks kendi bagajında bazı olumsuz şeyler de taşımaktadır. Kabul edilmiş bilimsel düşünce sınırlarının dışında çalışan bir Heterodoks düşünür, oluşturulan yerleşik doktrinin dış çerçevesini zorlamaz: onlar marjinalleştirilerek tanımlanmaktadır (Mongioui, 2013: 203)

Heterodoks İktisat okulları, Ortodoks iktisadi anlayışı, felsefi düşünce zemininde eleştirmekten uzak durmaları nedeni ile Ortodoks iktisatçıların, eleştirilerini daha araçsal aşamalara yöneltmelerine neden olmuşlardır. Hatta, tam olarak eleştirdikleri Ortodoks İktisat anlayışının tutarlı diline duydukları hayranlık sebebiyle, Heterodoks iktisatçıların da benzer bir anlayışı inşa etme peşine düştüğünü söylemektedirler. Bu durum da, genellikle sosyal olanı önceleyen felsefi tercihten uzaklaşılmasına ve Ortodoks iktisadi anlayışın öykündüğü, pozitif bilimlerin taklidi anlamına gelen bilimsel dili, yeniden oluşturmalarına yol açmaktadır (Yılmaz, 2012: 8).

İKİNCİ BÖLÜM

HETERODOKS İKTİSAT / MALİYE OKULLARI

Çalışmanın ikinci bölümünde Backhouse'ın sınıflandırması doğrultusunda belirlenen Heterodoks iktisadi yaklaşımlar olan Radikal Politik İktisat, Post Keynesyen İktisat, Eski Kurumsalcı İktisat ve Feminist İktisat; tarihçesi, teorisi ve yöntemi bakımından incelenmiştir.

2.1. Radikal Politik İktisat

2.1.1. Radikal Politik İktisat'ın Tanımlanması

Weisskopf'a (2014: 439) göre Radikal Politik İktisat ekolünde “radikal” terimi “hem topluma radikal olarak daha farklı bir siyasal bakışın, hem de iktisadi olguların derin köklerinin anlaşılmasının öneminin gösterilmesi” anlamına gelirken, politik ekonomi terimi de ekonomik olguların toplumsal siyasal ve tarihsel olarak geniş bir çerçevede incelenmesi anlamında gelmektedir.

Radikal İktisat, 1960'dan sonra “patlayan Marksizm” döneminde, tamamiyle Marksizm'in halefi olmasa da, başlangıç çizgisi olarak oradan başlayan, eklektik bir düşünce olarak açıklanabilir. Sherman (1984: 210) ise Radikal yaklaşımın disiplinler arası, tarihsel-eyrimci ve kurumsalcı olduğunu; uyumdan daha çok çatışmaya, bireysel davranıştan daha çok sınıfsal hareketlere, eşitlikten daha çok güce, marjinal değişimlere değil temel değişimlere ve durağan bir analize değil, statik bir analize odaklandığını dile getirmiştir. Tablo 2.1 genel olarak Radikal Politik İktisat okulunun temel özelliklerini özetlemektedir.

Tablo 2.1 Radikal Politik İktisat Okulu

Bireysel rasyonaliteye bakış	Bireyler sınıf düşüncesini takip eder; kapitalist bir toplumda kendi kendini ifade etmek aşırı güçtür.
Politika görünümü	Hükümet yönetici sınıfı ifade eder, hükümet biçimindeki büyük değişimler, ciddi reformlar için gereklidir.
Üretim teorisi	Bazıları emek değer teorisini benimser, bazıları ise reddeder. Kapitalistlerin işçilerden artık/fazla çektiğine yönelik inanç vardır.
Bölüşüm teorisi	Bölüşümün sınıf teorisi, yönetici sınıfın gücüne dayanır.
Yaşayan önemli temsilcileri	A Shikh, S. Bowles, H. Gintis, T. Weisskopf, D. M. Kotz
Ana dergiler	Review of Radical Political Economics
Düşüncelerini benimseyen temel lisans üstü okullar/programlar	University of Massachusetts, New School for Social Research, University of Utah
Makroekonomik düşünceler	Ekonomi, büyük devlet müdahalesi olmaksızın kriz ve işsizliğe eğilimlidir.

Kaynak: Landreth ve Colander, 2002: 489-490

Radikal iktisat “çok paradigmatlı” bir yaklaşımdır ve 1960’dan sonra gelişen başta Marksist, Post-Keynesyen, Feminist, Kurumcu ve Sraffacı teoriler olmak kaydıyla Heterodoks teorinin tamamını tanımlamakta sık sık kullanılmaktadır (Savaş, 2000: 949).

Radikal iktisatçılar, Veblen’den ve diğer Heterodoks iktisatçıların düşüncelerinden etkilenmiş olmakla beraber, başat ilham kaynağı Karl Marx’ın bakış açısı ve benimsediği yöntem bilim olmuştur. Ancak bununla beraber, Marx’ın bilinçsizce takipçileri olduğu da söylenememektedir (Sherman, 1984: 265).

2.1.2. Radikal Politik İktisat’ın Tarihçesi

Radikal Politik İktisat, ekonomi mesleğinin kurumsal kültürünün ve kapitalizmi şekillendiren sosyal ve ekonomik güçlerin yönlendirdiği farklı aşamalarda gelişmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası ve Soğuk Savaş anti-komünizminin başlangıcında, Amerika Birleşik Devletleri’nde, radikal bir vizyon oluşturmak için çok küçük bir alan mevcuttu (Sweezy ve Magdoff, 1988). İlk olarak 1942’de yayımlanan Monthly Review dergisi ve Steindl’in Amerikan Kapitalizmindeki Olgunluk ve Durgunluk (1952) dergisi dışında, kapitalizmin çağdaş radikal ekonomik analizi yönünde çok az şey vardı.

Neoklasik İktisat teorisine karşı bilinçli “radikal” bir alternatifin doğuşu ve olgunlaşması, 1960’ların ve 1970’lerin toplumsal hareketlerine kadar uzanabilir. Sivil haklar, kadınların özgürlüğü ve Üçüncü Dünya devrimi, özellikle Vietnam’da, bir nesil iktisatçıyı radikalleştirmiştir (Hymer ve Roosevelt’den akt. Pietrykowski, 2007: 481). Vietnam dönemi protestoları, ulusal çıkar ve kurumsal kar adına üretilen yoksulluğa, eşitsizliğe ve şiddete dikkat çekmiştir. Demokratik Toplum (SDS) öğrencileri bu endişeleri gidermek için ortaya çıkmıştır. SDS’ye, Michigan Üniversitesi gibi okullardaki lisansüstü öğrencileri de dahil olmuştur. Harvard, Berkeley, MIT ve Columbia’da, öğrenciler 1960’ların olaylarıyla radikalleşmiştir ve Neoklasik teorinin eleştirisini yapmaya çalışmıştır (Reich, 1995: 57-58). Neoklasik İktisat’ın çağdaş, sosyal ve ekonomik hayatı yeterince açıklayamayacağına inanmaya başlamışlardır. Birçoğu bir sonraki adımı atmıştır ve Neoklasik çerçevenin, statükoyu meşrulaştırarak ve dünyanın ekonomik kaynaklarının eşitsiz dağılımını haklı çıkararak güç ve baskı sistemlerini sürdürmeye ve yeniden üretmeye yardımcı olduğunu ileri sürmüştür.

Bir araştırma, eleştiri ve diyalog süreci boyunca, birçok kişi, Marx’a dönüşün ve alternatif bir iktisat vizyonunun inşa edileceği bir temel için hem, ABD tarzı kapitalizmi hem de, Sovyet otoriter devlet sosyalizmini eleştiren, Batı Marksist perspektifini ilerletmeye başlamıştır (Gintis, 1982’den akt. Pietrykowski, 2007: 481). İngiltere’de, 1960’ların

toplumsal hareketleri, solcu akademisyenler ve aktivistler arasındaki diyalogu genişletmiştir. New Left Review dergisi ve 1970’de kurulan ve daha sonra adı Capital and Class olarak değiştirilen Sosyalist İktisatçılar Konferansı Bülteni, politik yorumlar, kuramsal tartışmalar ve politika eleştirisi yapmıştır. Radikal Politik İktisat yaklaşımının entelektüel tarihi, 1960’ların ve 1970’lerin Yeni Sol siyasal ve toplumsal hareketlerine ve Neoklasik yöntem ve analizin reddine ayrılmaz biçimde bağlıdır denilebilir (Pietrykowski, 2007: 481).

Radikal Politik İktisat’ın oluşmasında kuşkusuz en önemli olaylardan Radikal Politik İktisat Birliği’nin (URPE) kurulması olmuştur. Aralık 1968’de, Radikal Politik İktisat Birliği (URPE), Chicago’daki Amerikan Ekonomik Derneği (AEA) toplantısına karşı, ilk ulusal konferansını Philadelphia’da gerçekleştirmiştir. URPE, disiplinler arası bir kurum olarak, ulusal örgütlenmesinin temellerini sağlam bir zemine oturtmak için, radikal iktisadi tartışmak isteyen ve akademik olan, olmayan bütün iktisatçıları kendi çatısı altında toplamak amacıyla oluşturulmuştur. URPE’nin kuruluşuyla birlikte, kendi görüşlerini özgürce ifade edebilecekleri Review of Radical Political Economics (RRPE) isimli dergilerini de yayın hayatına başlatmışlardır. URPE’nin temel unsurlarından birisi Marksizmdir ama Marksizm dışındaki diğer yaklaşımlar da Radikal Politik İktisat kategorisi içinde değerlendirilmektedir (Pietrykowski, 2007: 481-482).

1968 yılı URPE konferansında yer alan konular arasında yoksulluk, kentsel kriz ve ırk ilişkileri, şirket/hükümet gücü ve demokratik hakların aşınması, ekonomik emperyalizm ve ekonomistlerin toplumdaki politik rolü sayılabilir. Katılımcılar Neoklasik paradigmayı eleştirel olarak değerlendirme ihtiyacının farkında olmuştur. Örneğin Zweig, marjinalist analizin, büyük çaplı toplumsal değişime karşı, doğuştan önyargılı olduğunu savunmuştur (Zweig’den akt. Pietrykowski, 2007: 482). Bilimsel nesnellğe dair Neoklasik iddia da saldırılardan nasibini almıştır. URPE kitapçığında şu ifadeler yazmaktadır:

“Modern ekonomi, değer yargılarıyla hareket etmediği konusunda ısrar ederek kendini aldatmaktadır. Değerler orada durmaktadır, belki de iktisattaki tarafsızlık ve objektiflik ile ilgili ifadelerin arkasında gizlidir. Ve bu değerler, mevcut durumu (statüko) oldukça yeterli ya da en azından tatmin edici bulmaktadır. Bizim kavgamız, hem bu değerlerin doğasıyla hem de, ekonomistlerin belli değerlere sahip olduklarını kabul etmemesiyledir” (URPE Sekreteryası, 1968: 173).

2.1.3. Radikal Politik İktisat’ın Teorisi ve Yöntemi

1960’lı senelerde, Radikal iktisadın farklı bir görüş olarak gelişimi, o dönemdeki Marx’ın entelektüel anlayışının devamı olan radikal yaklaşımlardan ayrı olarak düşünülmemektedir. Radikal Politik iktisatçıları etkisi altında kaldığı başlıca iktisatçılar arasında, Paul Baran, Paul Sweezy, Harry Magdoff, Maurice Dobb, Joan Robinson, Ernest

Mandel ve de Veblen yer almaktadır. Bunlarla birlikte, felsefeci H. Marcuse, tarihçi W.A. Williams, sosyolog C. W. Mills de, Marksist gelenekten beslenen ve Radikal iktisatçıları etkileyen düşünürler arasında bulunmaktadırlar. Dolayısıyla Radikal iktisat, Ortodoks Marksizm'in içinde ve dışında olarak kendini tanımlayanlar, farklı düşünce akımları ve farklı disiplinler tarafından biçimlendirilmiştir denilebilir (Franklin ve Tabb, 1974: 128).

Neoklasik teorinin aksine radikaller, Amerikan şirketlerini müzakereci planlama faaliyetleri, eksik rekabet ve tekel gücü açısından incelemişler; Marx'ın yolunu takip ederek, Neoklasik İktisat teorisine karşı iki boyutta bir söylem inşa etmişlerdir. İlki, Neoklasik kavram ve yöntemlerin eleştirisinden oluşurken, ikincisi de kapitalizmin doğasını anlayabilmek için geliştirilen, büyük ölçüde farklı bir kavramsal araç olmuştur. Steindal'in çalışmasında, plan ve piyasa arasındaki denge, denge ve dengesizlik ortadan kaldırılmıştır. Dengeyi, ekonomik ajanların harekete geçme eğilimi olarak görmek yerine, Radikal Politik iktisatçılar, piyasa sistemini doğal olarak istikrarı bozucu olarak adlandırmışlardır. Sistem, değişen ve çelişkili dürtülerin, motivasyonların ve kısıtlamaların bir değişken kümesi olarak temsil edilmektedir. Bir yandan gelecek çelişki ve gerginliklerin tohumunu ekerken, diğer yandan ekonomik krizi geçici olarak çözmeye çalışan çatışma, gerilim, çelişki ve çözüme odaklanma, radikallerin ileri kapitalizmi anlama yaklaşımının imzası niteliğindedir denilebilir (Pietrykowski, 2007: 483).

Keynes ve Kalecki'nin etkisi, ekonomik krizin radikal açıklamalarında ve gelişmiş kapitalist ülkelerin sistematik olarak yetersiz toplam talebi üretme eğiliminde ortaya çıkmaktadır. ABD ekonomik gücünün savaş sonrası konsolidasyonu ve şirket karlılığının gelişmesine yardımcı olan yönetim yapılarının kurulması, modern kapitalizmin kilit kurumsal özellikleri olarak tanımlanmıştır. Pazarlama, reklam ve artan devlet harcamaları satın alma işlemlerini kolaylaştırmak ve sermaye dolaşımını yeniden oluşturmak için gerekli olmuştur. Ancak, bu teşviklere rağmen, sistemin üretim kapasitesinin, talebi aşma konusunda doğal bir eğilimi vardır (Sweezy ve Baran, 2007). 1920'lerde ve 1930'larda, Harvard ve LSE'de Neoklasik bir iktisatçı olarak eğitim gören ve Marksizm'in erken savaş sonrası savunucusu olan Sweezy, "Marksist ekonominin çok iyi geliştirilmiş bir dizi belge ve fikir olmadığını. . . Keynesyen fikirlerin çoğunun hiçbir şekilde temel Marksist fikirlerle bağdaşmadığını, fakat Marksist fikirlerin 1930'larda olanlara dair ikna edici kullanılabilir bir teori getirmediğini" ifade etmiştir (Colander ve Landreth'dan akt. Pietrykowski, 2007: 481). Bu erken savaş sonrası radikal siyasi iktisada saldırı, Marx'ı Keynesyen gözüyle okumaya çalışmaktadır.

Politik İktisat'ı Neoklasik İktisat'a alternatif olarak yeniden yapılandırma girişimi, makroekonominin açıklayıcı gücünün saldırıya uğradığı bir dönemde gerçekleşmiştir.

Vietnam'daki savaşa ek olarak, politika yapıcıların karşı karşıya kaldığı en zorlu iç sorunlardan ikisi stagflasyon ve kentsel yoksulluk olmuştur. Yeni Sol hareketi, ekonomistleri yeniden Marx'ın çalışmalarına yönlendirmiştir. Aynı zamanda, Marksist esinli kavramlar ve yöntemlerle çağdaş bir ekonomik analiz yapmayı ve çağdaş kapitalizmin doğasında var olan sorunları açıklamak için kullanmaya çalışmışlardır (Pietrykowski, 2007: 482).

Bazı Marksist kavramlar radikal perspektife dahil edilmiştir: sınıf kavramının, analizin birincil birimi olarak tanımlanması; ekonomik artı ya da artı değer açısından kar tanımı; emeğin sömürülmesi; egemen ekonomik düzen mekanizması olarak sınıf gücü; teknik değişim; sınıf mücadelesi ve toplumun kurumsal yapısı tarafından belirlenen karlar. Arkasından gelen araştırma programı, Radikal Politik iktisatçıların analizlerini üretmek için, Marksist kategorileri, kullandıkları geniş çeşitliliğe sahip olacak şekilde genişletilmiştir (Pietrykowski, 2007: 482: 483).

Bazı radikal iktisatçılar, kar eğilimlerini ve iktisadi dalgalanmaları ölçmek ve açıklamak için Marksist kavramlar tanımlamışlardır. Marx'ın bazı sorunlu taraflarını, özellikle de emek değerlerinin üretim fiyatları ve piyasa fiyatlarına çevrildiği dönüşüm sorununu çözmeye çalışmışlardır (Foley, 1982). Pazar çıktılarını, bir malı veya hizmeti üretmek için gerekli çalışma zamanındaki değişimlerin piyasa değerlerinin, gerçek bir yansıması olacak şekilde yaratıcı emekle ilişkilendirme becerisi, Marksist iktisatçılar için en önemli çaba olmuştur. Kar ölçütleri daha sonra karın ampirik tahmininde kullanılabilir; bu ilişkilendirme çabası, Marx'ın düşen kar oranına yönelik eğilim teorisinin geçerliliğine ilişkin güçlü tartışmalar yaratmıştır (Weisskopf, 1979).

Neoklasik mikro ekonomik teorinin eleştirisinden başka, bir radikal siyasi iktisat akımı ortaya çıkmıştır. Sosyalleşme ve sosyal etkileşime dair psikolojik ve sosyolojik teorilerden etkilenen bu ekonomistler, kurumların bireysel tercihleri, grup üyeliğini ve ekonomik sonuçları nasıl şekillendirdiğini araştırmıştır. Analiz için seçilen iki kurum okullar ve fabrikalar olmuştur. Öğrenciler, kapitalist toplumun altta yatan değerlerine meydan okuduğunda, Neoklasik iktisatçılar, giderek artan biçimde insan sermayesi, eğitim ve gelir tespiti açıklamalarına yönelmiştir. Buna karşın, Bowles ve Gintis, okulların bireylerin sınıf konumlarına göre sosyalleşmesine yardımcı olduğunu iddia etmiştir. Devam edilen okulun türü, kişinin sınıf durumuna uygun karakter özelliklerini belirlemektedir. Okul eğitimi dış kaynaklı zevkler ve tercihlerin sonucu değil, kapitalist üretim sisteme yardımcı olarak görülmüştür çünkü okullar işçi “üretiyor” ve bireyleri eşitsizlik ve iktidarı kabul etmeye istekli hale getirmektedir (Bowles ve Gintis'dan akt. Pietrykowi, 2007: 483).

Fabrika sistemi ile ilgili olarak, radikal siyasi iktisatçılar, Marx'ın emek ve işgücü arasındaki ayrımı üzerinde durmuşlardır. İşgücünü değiştirilebilir bir üretim faktörü olarak analiz etmek yerine, emeğin üretimde benzersiz rolünü tanımlamışlardır. Bu, bir emek değer teorisine bağlı kalmayı gerektirmemekteydi (Gintis ve Bowles, 1981); daha ziyade, emek ve işgücü gücü arasındaki analitik ayrıma dayanmaktaydı. İşgücü, sermaye ve emek arasındaki sözleşmenin nesnesidir; işgücü aktivitesini gerçekleştirmek için genel bir kapasite belirlemektedir. İşçi, nesnelere yararlı ürünlere ya da hizmetlere dönüştürmekle ilgili somut çabayı temsil etmektedir. Emeğin işgücünden çıkarılması, işçilerin ve kapitalistlerin hedeflerinin farklı olmasından dolayı, içsel olarak çatışmalı ve olumsal olmaktadır. Bu çerçevede, modern radikal siyasi iktisadın merkezi bir özelliğidir (Pietrykowski, 2007: 483).

Bu yaklaşımın ilk uygulamaları, emek çıkarma sürecinin tarihsel çalışmalarından oluşmaktadır. Firmalar, düşünceyi icraattan ayırmak için bilimsel yönetimi benimsemiş (Braverman, 2008: 114) ve şirketler bürokratik kuralları ve itaat ve sadakati aşlamaya yönelik teşvikler kullanmışlardır (Edwards'dan akt. Pietrykowski, 2007: 483). İşçiler gittikçe yabancılaşmış güçsüz hale geldikçe, yöneticiler de gerekli hale gelmiştir. Daha sonra işçi direnişini önemsizleştirmekle eleştirilmiş olmasına rağmen, yönetim kontrol sistemlerinin yükselişinin bu etkisi geniş ölçüde etkili olmuştur. Ollman'ın (2008) yabancılaşma üzerine çalışmasıyla birlikte, Hymer'in (1970) çokuluslu şirketlerin üretim odağını yönetimden mekansal olarak ayırdığı ve Burawoy'un (1979), işçilerin yabancılaştırıcı çalışmalar yaparken kendileri için anlam yaratma yollarını keşfetme fikri süreç çalışmaları, Marksist analiz için alan yaratılmasına yardımcı olmuştur (Burawoy'dan akt. Pietrykowski, 2007: 483). Sosyal bilimlerde radikal yaklaşımın meşruluğu kabul ettirilmiştir; geriye kalan ise kapitalizmin iktidar, baskı ve kontrol kurumlarının yaratılması ve yeniden oluşturulması üzerine kurulu olduğunun ve sistemin karlı fakat verimsiz olduğunun gösterilmesidir. Radikallerin yıkıcı hedefi, kar-maksimizasyon davranışının verimlilikle özdeşleştirilmesini (Gordon'dan akt. Pietrykowski, 2007: 484) sorgulamak ve Radikal Politik iktisatçıları Neoklasik teori ile ilişki kurma yönünde teşvik etmek olmuştur.

1980'lerin öne çıkan özellikleri şunlar olmuştur: (1) "birikimin toplumsal yapısı" (SSA) modeli aracılığıyla tarihsel değişime dair kurumsalcı bir Marksist yaklaşım ve (2) kapitalist üretimin verimsizliğinin mikroekonomik analizi.

Gordon'ın yeni bir aşamalar teorisi oluşturma çabasının sonucu, birikimin toplumsal yapısı teorisinin özünü oluşturmaktadır (Gordon'dan akt. Akyol, 2018: 13). SSA, kapitalizmin tarihsel gelişiminin, krizlerin, kurumsal yapının değişimini içerecek şekilde incelenmesidir (Naples'dan akt. Akyol, 2018: 14). SSA, kapitalist birikimi destekleyen sosyal, ekonomik ve

politik kurumların (a) araştırıldığı; (b) kurulduğu ve başarıyla çoğaltıldığı; ve (c) kurumsal yapı içindeki iç çelişkilerin, tehdit edip çürüme ve araştırma dönemine sevk ettiği uzun bir süreçtir denilebilir (Gordon, Edwards ve Reich'dan akt. Pietrykowski, 2007: 484). Bu modelin entelektüel kökeni Marx, Keynes ve Amerikan kurumsallarına kadar uzanmaktadır. Aglietta, "Fordist" birikim rejimi kurulması konusundaki yazılarında benzer bir modeli önermiştir (Aglietta'dan akt. Pietrykowski, 2007: 484). SSA'nın bu şekilde toplumsal yapısının tanımlanması, sermaye birikiminin düzenli ve kesintisiz sürmesi için bütün kurumsal ortamın düzgün çalışmasını zorunlu hale getirmektedir. Sermaye birikimi oluşturan bu yapılar ekonomik yapı ile sınırlı olmayıp siyasal kültürel ve toplumsal yapıları da içermektedir (Akyol, 2018: 14).

İlk olarak 1976'da Fransızca olarak yayımlanan Bir Kapitalist Düzenleme Kuramı (A Theory of Capitalist Regulation), ABD'nin sermaye birikimini düzenleyen gerekli üretim ve tüketimi yöneten kurumsal mekanizmaların kapsamını belirlemiştir. SSA yaklaşımı, uzun ekonomik büyüme dalgaları için gerekli olan temel özellikleri belirlemeye yönelik bir girişim olsa da, düzenleme ekolünü temsil eden teorisyenler, belirli büyüme rejimlerini oluşturmak için ulusal / bölgesel politika ve tarihin nasıl bir araya getirilip harmanlanabileceğini açıklamıştır (Boyer'dan akt. Pietrykowski, 2007: 484).

SSA yaklaşımı, emek kontrol sistemlerinin evrimini açıklamaya çalışmıştır. Savaş sonrası "İşgücü pazar bölümlenmesi" rejiminde, işçiler kısmen ırk ve cinsiyete göre işgücü piyasasında belli pozisyonlara tahsis edilir. Kapitalistler, işgücü piyasasını bölüştürmek ve işçiler arasında örgütlenme olasılığını azaltmak için ırk ve cinsiyeti kullanırlar (Reich'dan akt. Pietrykowski, 2007: 484). SSA yaklaşımının savunucuları (Albelda ve Tilly'dan akt. Pietrykowski, 2007: 484: 484) işverenler tarafından güç ve ayrıcalık yaratmak için cinsiyet ve ırkın kullanılma şekline kısmen de olsa katılmaktaydı.

Savaş sonrası SSA, sınıf ilişkileri (sermaye-işgücü anlaşması), kapitalist küresel genişleme (Pax Americana), toplumsal hareketler (sermaye-vatandaşlık anlaşması) ve kapitalizm karşıtı rekabet ekseninde tanımlanmıştır. Analizler artık o zamana kadar resmi ekonomik değişim modellerine dahil edilmemiş kurumsal faktörleri içermekteydi. Bununla birlikte, Anaakım iktisadın ekonometrik modeller sunduğu iddiası, söylemsel geçerliliğe sahip değildi. 1983'te Bowles, Gordon ve Weisskopf, ABD'deki üretkenlik düşüşünü açıklamak için toplumsal verimlilik ekonomisinin bir ekonometrik modelini geliştirmiştir. Brookings Makalelerinde araştırmalarının yayınlanması, siyasete yön veren bir grubun dikkatini çekmiştir. Bu çalışmanın özellikle yeni bir özelliği sınıf çatışmasının ampirik ölçümüne ve bunun üretkenliğe olan etkisini ele alması olmuştur. "İş kaybı maliyeti" sermaye ve emek

arasındaki güç dengesizliğinin parasal bir ölçüsünü oluşturmuştur. Verimlilik düşüşü, iş kaybı maliyetinde ve işyerindeki denetim yoğunluğundaki düşüşlerle ilişkilendirilmiştir. Verimlilik tartışmasına girerek radikaller, Anaakım iktisat yöntemlerini benimsemişlerdir: ampirik ölçüm, model belirleme ve regresyon sonuçlarının açıklayıcı gücü (Bowles vd.'dan akt. Pietrykowski, 2007: 485). Weeks'in 1969 yılındaki pozisyonunu tekrarlayan, Bowles, Gordon ve Weisskopf, "Anaakım iktisatçıların verimlilik bulmacasını çözememesi, teknik değil, vizyon eksikliğini yansıtır" iddiasında bulunmuştur (Bowles vd.'dan akt. Pietrykowski, 2007: 485). 1980'ler ve 1990'lar boyunca, bu radikal siyasi iktisatçılar, Anaakım iktisatçılarla diyaloga girmeye çalışmışlardır.

Mikro ekonomik düzeyde radikaller, kurumsal üretim yapısının sadece çıktı üretmediğini, aynı zamanda çalışanlara yönelik çalışma eğilimini yeniden ürettiğini ileri sürmüştür. Bu nedenle bir görevden/sorumluluktan kaçmak yabancılaşmış emeğe rasyonel bir cevap olmuştur (Bowles ve Gintis'dan akt. Pietrykowski, 2007: 485). Çalışanların daha adil ve daha az yabancılaştığını düşündükleri alternatif bir örgütsel yapı mevcutsa, daha az denetleyici kaynak ile aynı düzeyde bir çalışma çabası ortaya çıkarmak ve böylece teknik verimliliğin arttırılması mümkün olabilirdi (Bowles'dan akt. Pietrykowski, 2007: 485). Buna ek olarak, iş kaybı maliyeti, emeğin neden sistematik olarak az kullanılacağını açıklamıştır çünkü tam istihdam ekonomisi iş kaybı tehdidini azaltacaktır (Bowles ve Boyer'dan akt. Pietrykowski, 2007). Bu analiz, makro politikayı eleştiren daha önceki yazılar için mikro ekonomik bir temel oluşturmuştur. Radikal siyasi iktisadın mikro analitik söylemi, "analitik Marksizm" geliştirmek için Neoklasik genel denge ve oyun teorisini kullanan ekonomistlerin ve siyaset bilimcilerin araştırmalarını tamamlar niteliktedir (Pietrykowski, 2007: 485).

Nasıl ki radikal siyasi iktisat için mikro-temellerin gelişmesi, Neoklasik İktisat'la kısmi bir yakınlaşma işareti olarak kabul ediliyorsa, 1980'ler de, Marksist sosyal ve ekonomik teorinin yeniden yönelişine tanık olmuştur. Bu durum, Marx'ı iktisadi analizleri toplum, kültür ve antropolojiye dahil etme niyetinde olan sosyal bir iktisatçı olarak yorumlama girişimiyle ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda, kapitalizmin mantığını, kendi kendini tanımlama ve toplum tarafından tanınma mantığına göre konumlandırma çabalarında da ortaya çıkmış, böylece pazar temelli ihtiyaç tatminine, üretimin maddi güçlerine indirgenemez bir statü kazandırmıştır. Bu saldırıların sonucu, sınıf çatışmasındaki baskın söylemi ve üretim alanındaki teknik değişimi istikrarsızlaştırmak olmuştur ki bu "özcülük karşıtı" Marksizm'in üzerinde durduğu bir tema olmuştur (Resnick ve Wolff'dan akt. Pietrykowski, 2007: 485).

Yirminci yüzyılda, Marksist filozof Louis Althusser'den etkilenen ve ilk kez 1988'de yayımlanan "Rethinking Marxism" dergisinde temsil edilen özcülük karşıtı Marksistler,

ampirizme ve rasyonalizme Marksist epistemolojisine uygun olmayan bir temel olarak karşı çıkmışlardır. Kültür, siyaset ve toplumun ekonomik süreçleri belirlediğini ve bunların da kültürü, politikayı ve sosyal hayatı şekillendirmeye yardımcı olduğunu savunmuşlardır. Marksist kavramları, özellikle sınıf kavramını yıkmaya devam etmektedirler. İkili bir sınıf çerçevesinden esinlenerek, çok fazla sınıf pozisyonu ve ekonomik ilişkiyi açığa çıkarmak ve kapitalist ekonominin karmaşıklığını ve kırılabilirliğini ve kapitalist olmayan topluluk ve ekonomik yaşam biçimlerinin olasılığını göstermek için artı üretim ve dağıtım süreçlerini incelemektedirler. Marx'ı, postmodern bir kopukluk, belirsizlik ve istikrarsızlık teorisyeni olarak yeniden ele alarak, modern, akılcı, bilimsel Marksizm'de yazılan kapitalist ekonomik krizin kaçınılmazlığını sorgulamaktadırlar (Pietrykowski, 2007: 485).

Radikal iktisadi anlayış disiplinlerarası, tarihsel-evrimci ve kurumsaldır (Sherman, 1984: 265). Radikaller topluma sürekli değişen bir sebep-sonuç döngüsü olarak bakmaktadırlar ve tüm toplumsal problemleri birbiriyle ilişkilendirmektedirler. Bu yüzden toplumsal problemlerin sadece bir disiplinin bakış açısıyla çözülemeyeceğini iddia etmektedirler. Radikal iktisatçılar, tarihsel süreç iyi anlaşılmadan günümüz toplumunun da iyi anlaşılamayacağını, bu yüzden de radikal anlayışta tarihin önemli bir yeri olduğunu savunmaktadırlar (Yanar ve Şahbaz, 2008: 127).

Radikal iktisatçılar, yöntembilimsel olarak genellikle Marx'ın savlarını benimsemektedirler. Bu yaklaşım Neoklasik İktisat'ın durağan, genel denge çözümlemesine karşı, dinamik bir çözümleme sürecini incelemektedirler. Analizin dinamikliği, herşeyin zaman içinde kendisi olarak kalmadığını, zorunlu olarak diyalektik bir değişime vardığı ön kabulüne dayanmaktadır. Değişimin dinamiğini de, çelişkiye dayalı olan eylemler oluşturmaktadır (Yanar ve Şahbaz 2008: 127).

Marksist yaklaşımlar, çoğunlukla yöntembilimsel olarak holistik bir karakter taşımaktadırlar. Bu yaklaşımda, insanlar birbirinden bağımsız olan ayrı ayrı bireyler olarak değil, toplumsal sınıflar olarak incelenmektedir. Sosyal sınıf, içerisinde yaşadıkları fiziki şartlar nedeniyle, aynı insanların meydana getirdiği bütünlük olarak tanımlanabilir. Kişinin ait olduğu sosyal sınıfı bulmak için, ilki öznel, diğer ikisi de nesnel olmak kaydıyla üç ölçüt tavsiye edilmektedir. İlk ölçüt, kişilerin sosyal sınıf olarak ait oldukları konumlarını, üretim süreci içinde bulunan yerlerinin belirlemekte olduğudur. Nesnel olan ikincil unsur, kişilerin üretim araçlarıyla olan mülkiyet ilişkileridir. Yine nesnel olan üçüncül unsur ise, sınıfsal konumun belirlenmesinde ait olduğu sosyal sınıfın bilincinde olup olmadığıdır (Demir, 1996: 62).

Radikal iktisatçılar da, Marksist yaklaşımın devamı olarak, bütünselci (holistik) bir yaklaşımı özümseyerek, ekonomik ve sosyal ilişkilerin özünde, bir sınıf çatışmasının yer aldığını iddia etmektedirler. Zira radikal anlayışta ücret veya maaş karşılığında çalışan işgücüsüyle sermaye sınıfı arasında devamlı süregiden bir çatışma bulunmaktadır (Sherman, 1984: 266).

2.2. Post-Keynesyen İktisat

2.2.1. Post-Keynesyen İktisat'ın Tanımlanması

Postkeynesciler, Keynes'in 1937 yılında "Quarterly Journal of Economics"de yayınlanan makalesini baz almaktadırlar. Belirsizliği baz alan bu makale, geleceğin bilinmeyebileceğini, geleceğin olasılık hesaplamalarıyla tespit edilemeyeceğini belirten, ekonomik krizlere belirsizlik ön kabulü ile yaklaşan iktisat okuludur. Postkeynesci iktisatçılar içinde yer alan Minsky konjonktür, Shackle belirsizlik ve likidite, Weintraub mark up fiyatlama, Davidson ise para analizleri ile ilgilenmişlerdir (Ercan, 2001: 119).

Keynes kuramını, Neoklasik İktisat'ın bir eleştirisi olarak görmüştür ve insanlar 1940'lar ve 1950'lerin başında "Keynesçi Devrim"den bahsetmişlerdir. Ancak Neoklasik İktisat Keynes'in Genel Kuram'ından seçerek birkaç fikir almış ve bu fikirleri 1970'lere kadar yani Neoklasik iktisatçıların daha genel bir Neoklasik kuramın, özel bir durumu olarak kabul edilene kadar ayrıntılandırmışlardır ve geliştirmişlerdir. 1970'ler ve 1980'lerde bir grup iktisatçı Keynes'in Anaakım İktisat ile örtüşmeyen düşüncelerini tekrar canlandırmıştır ve bunları Michal Kalecki, Joan Robinson ve Pierrro Sraffa'nın fikirleri ile birleştirmiştir. Böylece, Keynesçilik geleneğinin radikal yanını "post Keynesci" olarak tanıyan yeni bir iktisat yaklaşımında tekrar oluşturmuşlardır (Hunt, 2009: 594).

"Post Keynesyen" iktisat, muhtemelen ilk olarak Joan Robinson'un 1950'lerde yapmış olduğu çalışmalardan bahsederken iktisada dair farklı bir yaklaşımı anlatmak için kullanılmış bir kategoridir. Bu alandaki konu yelpazesi Post-Keynesyen iktisadın odak noktasının bir göstergesidir: kapitalizm ve sosyalizm kapsamındaki kalkınma sorunları, sermayenin birikimi, eksik rekabet, faiz ve istihdam. Böylece "Post-Keynesyen" terimi yani "Keynes sonrası iktisat", "Keynes'ten beri iktisat" anlamından daha özel bir kullanıma ulaşmıştır (Dow, 2007: 471). Tablo 2.2'de Post Keynesyen okulun genel görünümü yer almaktadır.

Tablo 2.2 Post Keynesyen Okul

Bireysel rasyonaliteye bakış	Belirsizlik bireysel rasyonalite sorunlarına/güçlüklerine yol açar.
Politika görünümü	Hükümet müdahalesini destekleme eğilimi
Üretim teorisi	Firmalar, maliyet artı fiyatlandırma politikası kullanır; marj, yeniden yatırım ihtiyacı tarafından belirlenir.
Bölüşüm teorisi	Makroekonomik bölüşüm teorisi kar-ücret karşımı tarafından belirlenir
Yaşayan önemli temsilcileri	P. Davidson Jan Kregel
Ana dergiler	Journal of Post Keynesian Economics
Düşüncelerini benimseyen temel lisans üstü okullar/programlar	University of Missouri at Kansas City, Levy Institute, Bard College
Makroekonomik düşünceler	IS-LM modelline kaşdır. Belirsizliğı modellemek oldukça güçtür. Çoklu dengeye inanılır.

Kaynak: Landreth ve Colander, 2002: 489-490

Genel olarak Keynes'in görüşlerini takip eden bir grup Heterodoks iktisatçının düşüncelerine dayanan Post Keynesyen iktisat, Keynesyen anlayışın farklı bir yorumlaması olarak ele alınmaktadır. Keynes'in efektif talep ilkesini makro iktisat teorisinin özü olarak ele alan Post Keynesyen iktisatçıların yoğunlaştıkları noktalar, iktisadi süreçlerin gerçek dünyaki işleyişini çözümlenmektedir (Kutlu ve Horvath, 2017: 96).

2.2.2. Post-Keynesyen İktisat'ın Tarihçesi

İktisatta, Post Keynesyen Okul olarak adlandırılan yaklaşım, çoğunlukla J. M. Keynes'in görüşlerini takip eden ve Anaakım iktisadi anlayışı kabul etmedikleri için "radikal" olarak tanımlanan bir grup iktisatçının düşüncelerinden meydana gelmektedir (Lavoie'dan akt. Kutlu ve Horvath, 2017: 98). Keynes'in Genel Teori'yi (1936) yayınlamasının sonra oluşan Post Keynesyen İktisat, yirminci yüzyılın yarısından sonra yaygınlaşmıştır; temelleri ise Klasik iktisada kadar geri gitmektedir (Kutlu ve Horvath, 2017: 98).

Post Keynesyenler, Keynes'le birlikte Kalecki'nin ve Sraffa'nın teorilerini de yorumlayan ve geliştiren iktisatçılardan meydana gelmektedir. Bilhassa, Post Keynesyen yaklaşımın öncülleri olarak tabir edilen ve literatürde "Cambridge" grubu olarak tanınan iktisatçılar mevzu bahis üç ismin tesiri altında kalmıştır. Cambridge grubunun en mühim isimlerinden biri olan Joan Robinson, Post Keynesyen yaklaşımın kurucusu olarak da dillendirilmektedir (Kutlu ve Horvath, 2017: 99).

Cambridge grubunda yer alan diğer Post Keynesyen iktisatçılar içinde "Geoff Harcourt, Richard Kahn ve Nicholas Kaldor" da yer almaktadır. Post Keynesyen yaklaşımın ikinci önemli grubu ise içlerinde "Victoria Chick, Alfred Eichner, Hyman Minsky, Sidney Weintraub ve Paul Davidson" gibi iktisatçıların bulunduğu "Amerikan" grubudur. Weintraub, Neoklasik öğretiye olan itirazları ile tanınan, Amerika'daki en önemli ilk Post Keynesyen

iktisatçı olarak adlandırılmaktadır. Diğer Amerikalı iktisatçı John Kenneth Galbraith'ın çalışmaları ise Cambridge ve Amerikan Post Keynesyen gruplar arasında köprü oluşturması bakımından önemli olmuştur (Holt ve Pressman'dan akt. Kutlu ve Horvath, 2017: 100).

ABD'de Post Keynesyen argümanlara dair, bazıları Marx, bazıları Keynesyen ve Kaleckian görüşlerin etkisinde olan yeni bir nesil (Davidson, Eichner, Kregel, Nell ve Minsky), büyüyen Neoklasik ortodoksluğa meydan okuyan çalışmalar yapmışlardır. 1971 yılında Eichner tarafından New Orleans'ta yapılan ASSA toplantılarında Robinson ve aynı görüşe sahip olanlar arasında bir toplantı düzenlenmiştir. Bir düşünce okulu olarak büyüyen bir kimlik duygusu oluşmuş, Eichner ve Kregel'in (1975) makalesinde, Paul Davidson ve Sidney Weintraub tarafından, 1978'de Post Keynesyen Ekonomi Dergisi'nin kurulması ile bu düşünce ifade edilmiştir. Avustralya Ekonomi Bildirileri (1963'ten itibaren) ve Cambridge Journal of Economics (1977'den itibaren) ile birlikte, bu yeni dergi Post Keynesyen fikirleri uluslararası bir izleyici kitlesine ulaştırmıştır (Dow, 2007: 472-473).

Cambridge; Robinson, Kahn, Pasinetti, Kaldor ve Goodwin'in varlığıyla ve daha sonra Geoff Harcourt ve "Cambridge Journal of Economics" ve "Contributions to Political Economy" dergilerinin editörleri liderliğinde Post Keynesyen ekonominin sembolik merkezi olmaya devam etmiştir. Diğer kurumsal gelişmeler Post Keynesyenlerin toplantı kapsamalarını genişletmişlerdir: Kent Keynes Seminerleri (1971-1990); lisans öğrencileri için Trieste yaz okulu (1981-92); Malvern konferansları (1987-96); İngiltere Post Keynesyen Ekonomi Çalışma Grubu (1988); Uluslararası Post Keynesyen Çalıştay¹². Dahası, "Economic Notes of the Monte dei Paschi de Siena" (1972), "Thames Papers in Political Economy" (1974-90), "Metroeconomica" (1983 sonrası), "The Review of Political Economy" (1989) ve "International Papers in Political Economy" (1993) gibi başka dergiler de Post Keynesyen İktisat dahil olmak üzere Heterodoks İktisat görüşlerini yayınlamaktaydılar (Dow, 2007: 473).

Bu gelişmeler, para arzının kontrol edilmesi yoluyla, talep yönetimini enflasyon kontrolü rolüne yönelten, parasalcı ekonomi politikası için artan desteğin bir arka planına karşı gerçekleşmiştir. Kaldor, Balogh ve Trevithick ile birlikte, Post-Keynesyen monetarizm eleştirisine önderlik etmiştir (Kaldor'dan akt. Dow, 2007: 473). Kaldor tarafından öne sürülen (para arzı nedensel bir role sahip olsa da olmasa da) otoritenin para arzını kontrol edemeyeceği argümanı, Keynes'in likidite tercihi teorisinin önünü bir süre ele alınmayacak şekilde kesmiştir (Dow, 2007: 473-474).

Bununla birlikte, Keynesyen politikaların 1970'lerin stagflasyonundan sorumlu tutulması, Keynesyen akımın tam olarak ne anlama geldiğinin yeniden gözden geçirilmesini

¹² Knoxville, Tennessee, 1995-2000 ve o zamandan beri Kansas City'deki Missouri Üniversitesi'nde düzenlenmiştir.

sağlamıştır. Keynesyen ekonominin Coddington tarafından sınıflandırılması, bu zamana kadar talep yönetimi için teorik temeli sağlayan “hidrolik Keynesyenlik” ve rasyonel ekonomik davranış prensipleri üzerine kurulu makroekonomi ile genel bir denge sistemi savunan Clower’ın başı çektiği “yeniden kurulmuş indirgeyiciler” ve bilginin belirsizliğini vurgulayan Robinson gibi “köktenci Keynesyenler” arasındaki ayrımı açıklığa kavuşturmaya hizmet etmiştir (Coddington’dan akt. Dow, 2007: 473-474).

1971 ile 1989 arasında Kraliyet Ekonomik Topluluğu, otuz ciltlik bir koleksiyon haline gelen Keynes'in yazılarını yayınlamıştır. Bu yayın, araştırmacılara Keynes'in fikirlerini yorumlamak için bol miktarda materyal sağlamıştır. Dahası, Skidelsky'nin (1983) yayınladığı, Keynes'in biyografisinin ilk cildi, bilim adamlarının, iktisadi fikirlerinin daha ayrıntılı bir şekilde yorumlanması için bir temel oluşturmuş ve yazdığı bağlamı anlamalarına yardımcı olmuştur. Ancak, düşünce ekolü üzerindeki en derin etkiyi, Keynes'in (1921) *Treatise on Probability*¹³ isimli kitabına dayanarak, Carabelli (1988) ve O'Donnell (1989)¹⁴ tarafından yapılan doktora çalışması ile Lawson ve Pesaran'ın (1985)¹⁵ yaptığı çalışmalar yapmıştır. Bu çalışma, hem Post Keynesyen teoriyi beklentiler konusunda zenginleştirmiş, hem de Keynes'in ekonomik metodolojisinin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Keynes'in metodolojisini onun felsefesinden kaynaklanan bir olgu olarak görmek geleneksel hale gelmiş, diğer yandan felsefesinin kendisi ekonomi görüşünün ışığında gelişmiştir (Davis'dan akt. Dow, 2007: 474). Ayrıca Post Keynesyen görüşü metodolojisi bakımından tanımlamaya dair bir eğilim de oluşmaya başlamıştır.

Bu dönemin sonunda, Post Keynesyenler topluluğu hala Cambridge'te yoğun halde bulunmaktaydı ancak, Keynes'in bu görüşünün etkisi, hem Birleşik Krallık'ta (örneğin, Shackle'ın çalışmasında) hem de İtalya gibi başka yerler ile Kuzey Amerika ve Avustralya'ya (özellikle Garegnani ve Pasinetti, Tarshis ve Asikmakopoulos ve Harcourt) yayılmıştır. Dahası, doğrudan Cambridge bağlantısı olmayan Sidney Weintraub, Post Keynesyen akımın erken gelişiminde etkili bir figür olmuştur (Dow, 2007: 472).

Post Keynesyen yazarların hepsi, bilgi meselelerine yapılan vurguyu dikkate almışlardır. Nitekim, Trieste yaz okullarında farklı bakış açıları (Keynesyen ve klasik) kendini belli etmeye başlamıştır. Keynes ve Kalecki'nin teorik sistemlerini karşılaştıran çalışmalar yapılmıştır. Keynes ve Sraffa karşılaştırılmış ve Keynesyen ve Ricardocu ekonomiler kıyaslanmıştır. Mümkün olan yerlerde, sentez yolunu bulmak için çaba gösterilmiştir. Post

¹³ Keynes, J. M. 1921: *A Treatise on Probability*. London: Macmillan

¹⁴ Carabelli, A. 1988: *On Keynes's Method*. London: Macmillan; O'Donnell, R. M. 1989: *Keynes: Philosophy, Politics and Economics. The Philosophical Foundations of Keynes's Thought and their Influence on his Economics and Politics*. London: Macmillan.

¹⁵ Lawson, T. and Pesaran, H. (eds.) 1985: *Keynes's Economics: Methodological Issues*. London: Routledge

Keynesyen ekonomi, hem Ortodoks ekonominin gücü ve hem de kendi iç tutarsızlığı karşısında zorluklar yaşamaya başlamıştır (Dow, 2007: 474).

Son on yıl boyunca, Post Keynesyen iktisatçılar değişen bir entelektüel ve ekonomik bağlamı ele almışlardır. Daha önce genel denge çerçevesi içinde rasyonellik ilkesi etrafında makul olarak birleştirilen Neoklasik makroekonomi, giderek daha fazla parçalanmaya başlamıştır. Sonunda, başka aykırı düşünce ekolleri olgunlaşmaya ve kendi kurumsal yapılarını geliştirmeye başlamıştır (Dow, 2007: 475).

Heterodoks (aykırı) ekonomistler arasında ortak bir amaç hissi, farklı düzen arayan yaklaşımların gayri resmi ve resmi gruplaşmasının oluşmasına yol açmıştır. Bu nedenle, İngiltere Post Keynesyen Çalışma Grubu, Keynes'in, Kalecki'nin ve Sraffa'nın odak noktasından daha geniş bir ilgi alanına sahip olmuştur ve Post Keynesyenler, Avrupa Birliği gibi diğer kuruluşların kurumsal faaliyetlerine katılmışlardır. Ortodoks İktisat'ın monizmini (birlik felsefesi/tekçilik) kabul etmek istemeyen gruplar arasında gelişen ortak hareket etme düşüncesi, 1993 yılında kurulan Uluslararası İktisatta Çoğulculuk Dernekleri Konfederasyonu (ICAPE) gibi örgütlerin oluşumuna önyak olmuştur. Bu bağlamda, Heterodoks Ekonomi Derneği (AHE) 1999 yılında kurulmuş ve 2000 yılında Post-Otistik Ekonomi (PAE)¹⁶ Hareketi tarafından bir kampanya başlatılmıştır (Dow, 2007: 475).

Bu gelişme aynı zamanda, Post Keynesyen Ekonomi olarak anlaşılan şeyin daha da geliştirilmesi için ortak bir çaba oluşmasını sağlamıştır. Burada odak noktası Keynes, Kalecki ve Sraffa'nın orijinal metinlerinde yer alanların ötesine geçen konulara ve fikirlere ayırt edici bir metodolojik yaklaşım olarak Post Keynesyen ekonomi üzerine olmuştur. Post Keynesyen iktisadın felsefi temelleri ve metodolojisi de, eleştirel gerçekçilik açısından açıkça tartışılmıştır¹⁷. 1980'lerin ve 1990'ların başlarındaki Keynes felsefesi literatürüne dayanan yaygın konular, Keynes'in felsefesinden modern Post Keynesyenliğe kadar uzanmaktadır. Bu metodolojik çalışma, Sraffian ekonomisinde paradoksal bir rol oynamayan belirsizlik üzerine odaklandığı için, Sraffian ekonomisinin Post Keynesyen ekonominin geri kalanıyla ne kadar uyumlu olabileceğine dair şüpheler dile getirilmektedir (Dow, 2007: 476).

Post Keynesyen görüş içindeki farklı akımlar arasında etkileşim devam etmektedir. Post Keynesyen yazarlar arasındaki artan metodolojik farkındalığı yansıtan Chick, Post Keynesyen görüşü, aşağıdaki unsurları kapsayan ayırt edici bir düşünce biçimi olarak tanımlamıştır:

¹⁶ 2000 senesinin Haziran ayında, Fransa'da bir grup ekonomi öğrencisi, internet üzerinden yayınladığı "Autisme-Economie" başlığını taşıyan bildiriyle "Post Otistik" iktisat hareketini başlatmışlardır. Bildiri çoğunlukla öğrencilerin iktisat disiplini ve eğitimi ile ilgili şikayetlerini ve tavsiyelerini içermiştir. Bildiride, Neoklasik İktisat'ın ve ona bağlı olarak matematiksel modellerin öğretilmesine dair tepki ortaya konulmuştur.

¹⁷ bkz. Journal of Post Keynesian Economics dergisinin 1999 sonbahar sayısı.

- “1. Keynes, Kalecki ve onların ilk öğrencileri hakkında bilgi edinmek
2. Bu bilgileri Keynes’in Genel Teorisi tarafından belirlenen sınırların ötesine taşımak
3. Böylece Keynesyen devrimi tamamlamak” (Chick, 1995: 20).

Post Keynesyen literatür, inanılmaz bir şekilde büyümüştür ve kendini Post Keynesyen olarak adlandıran kişilere, diğer Heterodoks iktisatçılara ve Ortodoks metodolojinin sınırlarını zorlamak için politika meselelerini ele alan Ortodoks iktisatçılara hitap etmeye başlamıştır (Dow, 2007: 476).

2.2.3. Post-Keynesyen İktisat’ın Teorisi ve Yöntemi

Post Keynesyen iktisadın doğuşunda “Genel Teori” başlangıç olarak ele alınmasına rağmen, bu yaklaşımın üzerinde etkisi olan tek kişi Keynes olmamıştır. Keynes’den önce de var olan ve Keynes’i de etkileyen kimi Klasik iktisatçıların, Post Keynesyen iktisatçıları da direkt olarak tesiri altına aldığı kabul edilmektedir. Bu noktadan hareketle, “Robert Malthus, David Ricardo ve Karl Marx”, Post Keynesyen yaklaşım içinde değişik grupları etkileyen başta gelen Klasik iktisatçıları olmuşlardır (Dow’dan akt. Kutlu ve Horvath, 2017: 99).

Post Keynesyen iktisatçıları yatırım, tasarruf ve finans kararlarının belirlenmesi sürecine ilgi duymaktadırlar. Post Keynesyenlere göre parasal kararlar piyasada oluşmakta; gelecek belirsiz olmakta; üretim zaman almakta ve de sermaye stoku “malleable” (kolay uyar/yoğrulabilir) olamamaktadır. Dayanıklı mallar için etkin spot piyasalar yoktur (Ercan, 2001: 119).

Dow, Post Keynesyen anlayışın temel dayanak noktalarını, Lakatos’un “Bilimsel Araştırma Programları” yaklaşımı temel olarak kısaca açıklamaktadır. Bu yaklaşımdan yola çıktığı zaman, realizmin, birikimin, piyasa ekonomilerindeki başat istikrarsızlığın ve tarihsel zaman anlayışının öneminin, Post Keynesyen anlayışın “sert çekirdeği”ni meydana getiren başlıca aksiyonlarını oluşturduğu söylenebilir. Para arzının içselliği, fiyat ve ücret katılıkları, toplumsal davranış ilkesi de sert çekirdeği koruyan yardımcı varsayımlar olarak kabul edilmekte ve “koruyucu kuşağı” meydana getirmektedir (Dow’dan akt. Kutlu ve Horvath, 2017: 106).

Post-Keynesyen İktisat, Keynes’in Cambridge’deki çağdaşlarının çalışmalarından ortaya çıkmıştır. Onların odak noktası etkili talep ilkesi olmuştur. Savaş sonrası döneme gelene kadar, Keynes ve çevresi, Genel Teori’nin (Keynes’dan akt. Dow, 2007: 473) anahtar fikirlerini geliştirmede bir dizi çalışmalar yapmıştır: gelir çarpanı, likidite tercihi teorisi ve işsizlik dengesine dair sorunları çözmede talep yönetimi. Daha sonraki odak noktası ise,

Keynes'in kısa dönemli analizini uzun vadede genişletmek ve rekabetçi piyasalara dayanmayan bir değer ve dağıtım teorisi geliştirmek olmuştur.

Bu sorular üzerine düşünen en etkili figür, yine Cambridge'te başka bir çağdaş yazar olan Kalecki olmuştur. Kalecki'nin makroekonomisi de fiili (efektif) talebi vurgularken, daha önceki Marksist etkileri tekel sermayesi ve dağıtımına odaklanmayı teşvik etmiştir. Robinson buna göre, tam istihdamda ("altın çağ") istikrarsız büyüme koşullarını ele alan bir döngü ve büyüme teorisi geliştirmiştir (Dow, 2007: 472).

Cambridge ekonomistleri, Neoklasik değer ve dağıtım teorisine açık bir alternatif sunmuştur. Neoklasik sentez, Keynes'in makroekonomisini özel bir durum olarak, genel denge makroekonomisine sokmuştur (oysa Keynes, özel durum olarak tam istihdam dengesinin Neoklasik sonuçlarını ortaya koymuştur). Talep yönetimi, politika çevrelerinde uygulanmış olsa da, akademik makro ekonomistler işsizlik dengesini bir sapma dışındaki herhangi bir şey olarak görmezden gelecek bir çerçeve geliştirmişlerdir. Tam istihdam dengesi, likidite tuzağı veya kusurlu olmayan rekabetçi bir iş piyasası tarafından engellenmediği sürece, piyasa güçleri tarafından güvence altına alınmıştır. Ayrıca, ekonomik büyüme ve rekabet koşullarındaki gelir dağılımı, faktör arzları ve teknik şartlar ile belirlenmiştir (Dow, 2007: 472).

Erken Post Keynesyen iktisatçılar bu sonuçlara, Neoklasik teorinin zayıflığını göstererek ve mantıksal kusurlarını açığa vurarak karşılık vermişlerdir. Sraffa, Neoklasik değer ve dağıtım teorisinin döngüsellikini ortaya koyan önemli bir katkı yapmıştır, çünkü fiyatlardan ve dağıtımdan bağımsız bir ölçü birimi mevcut değildir (Sraffa'dan akt. Dow, 2007: 472). Sermayeyi ölçmek için bağımsız bir birim bulmakla daha çok ilgilenen Robinson, faktör oranlarının, göreceli faktör getirileri değiştikçe, her iki yönde de değişebileceğini savunan sermayenin kaçışı ya da yeniden yönelimi argümanını ortaya koymuştur. Bu eleştirilerin sonucunda, Cambridge İngiltere'nin Post Keynesyenleri ve Cambridge MA'nın Neoklasikleri arasındaki "sermaye anlaşmazlıkları" ortaya çıkmıştır (Dow, 2007: 472).

Sraffa'nın oluşturduğu teorik model, Post Keynesyen yaklaşımın efektif talep ilkesine katkıda bulunurken, "Neo-Ricardocu" olarak tanınan grubun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Marx'ın Post Keynesyen yaklaşım üzerindeki tesiri ise, Kalecki'nin çalışmalarında daha fazla izlenmektedir. Kalecki, işsizlik olgusu, kapitalizmin döngüsel doğası ve piyasa başarısızlıkları alanlarında Keynes ile aynı çıkarımlara varmıştır fakat, Keynes'den değişik olarak işçiler ve sermaye sahipleri arasındaki farklılığa yoğunlaşarak, Marx'ın sınıf anlayışının izinden gitmeyi tercih etmiştir. Robinson, Keynes'in efektif talep teorisini,

Kalecki'nin eksik rekabet anlayışı ve Sraffa'nın Anaakım teorii eleştirisi ile birleştirerek ele almıştır (Dow'dan akt. Kutlu ve Horvath, 2017: 99).

Dinamik analizin geleneği, Kalecki ve finansal istikrarsızlığa yoğunlaşılması bakımından, Minsky'nin tesirinde kalan Post Keynesyen iş çevrimi teorisine göre, reel üretim ve istihdamın başat belirleyicisi olan efektif talep düzeyindeki dalgalanmaların en önemli sebebi, beklentilerin (Keynes'in ifadesiyle "animal spirits") yön verdiği yatırım harcamaları olmaktadır (Hart ve Kriesler'dan akt. Kutlu ve Horvath, 2017: 103). Belirsizlik durumu, yatırımcıların karlılığa dair olan beklentilerini değişken duruma getirmekte, yatırım güdüsünü düşürmekte ve bu yüzden üretim ve istihdamda dalgalanmalara sebep olmaktadır.

Robinson (1978) ve Kaldor (1972) eleştirinin, yeniden yönelim meselesinden çok daha geniş olduğu konusunda oldukça açık olmuşlardır. Hem "sermayenin" hem de dengenin anlamını ve gerçek dünya ya da "tarih" ile olan ilişkisini sorgulamışlardır. Tartışma, Post Keynesyen ekonomiyi, ekonomiye farklı bir yaklaşım haline getirmiştir (Dow, 2007: 472).

Post Keynesyen iktisatçılar, Keynes'in "asli belirsizlik" kavrayışını (olasılık olarak belirsizlikten farklı olarak), öncelikli giriş noktaları olarak kullanıp, yatırımcıların sermaye biriktirme arzularının, kapitalizmi ilerleten kuvvet olduğunu farz etmektedirler. Bu geleneğe katkıda bulunan önemli isimler arasında G. L. S. Shackle (1903-1992), Hyman, Minsky (1919-1996) ve Paul Davidson bulunur. En bilindik formüllemelerine göre, finans piyasası yatırımcılarının, dengesiz davranışlarının, kapitalist ekonomileri, ertesinde gerilemelerin beklediği genişleme dönemlerine götüreceğidir. Daha geniş Keynesçi geleneği takip eden Postkeynesçi iktisatçılar ekonominin talep tarafında, hem toplumsal yapıların hem de, toplam tüketici davranışının önemini vurgularken, ekonominin arz tarafında Karl Marx, Michal Kalecki, Piero Sraffa ve Joan Robinson gibi Neoklasik olmayan diğer iktisatçılardan beslenmektedirler. Çünkü Post Keynesci iktisat okulu hem, ürün piyasalarını hem, üretim girdileri piyasalarını belirleyen özelliğin, tekeller ve oligopoller gibi eksik rekabet biçimleri olduğu düşüncesini geliştirmiştir. Fiyatları, piyasaya farklı ölçülerde hakim olan firmalar belirlemektedir. Çoğu zaman piyasa hakimiyeti, firmaların ortalama maliyet fiyatlarını arttırarak, istedikleri satış fiyatını alabilmeleri olarak teorileştirilmektedir. Ortaya çıkan "kar marjı denklemi" ekonominin arz tarafına maliyetlerle birleştirilen kar marjı katsayısı kuralını getirmiştir (Wolf ve Resnick 2016: 160-161).

Amerikalı Post Keynesyen yazarların (özellikle Davidson) ve Birleşik Krallık'ta Cambridge dışındaki Post Keynesyenlerin odağı, belirsizlik, beklentiler ve likidite tercihleri üzerine olmuştur. Bu, Keynes'in kısa dönemli kaygılarına bir dönüşü temsil etmekle birlikte,

finansal piyasaların kurumsal yapısı üzerinde daha sonraki gelişmeleri de eklemiştir (Dow, 2007: 474).

Post Keynesyen iktisatçılar, geçmişin görmezden gelinemeyeceği bir halde, “Rasyonel Beklentiler Modeli” gibi bir varsayımı temel alan teorilerle, bir sebep sonuç ilişkisinin geleceğinin kestirilemeyeceğini iddia etmektedirler (Holt’dan akt. Kutlu ve Horvath, 2017: 102). İktisadi olgular, geçmişin değişmez olarak, geleceğin ise belirsiz olarak ele alındığı bir süreç zarfında meydana gelmektedir. Geleceğin belirsizliği, Genel Teori’de sık sık dile getirilen bir konu olmuştur. Bireylerin gelecekle ilgili kararlarının, kesin matematiksel beklenti hesaplamalarıyla alakalı olamayacağını iddia eden Keynes, belirsizlik altında optimal bir seçim yapma ihtimalini kabul etmemektedir (Keynes’dan akt. Kutlu ve Horvath, 2017: 102). Keynes gibi, Post Keynesyen iktisatçılar için de geçerli olan “geleceğin belirsizliği” (fundamental uncertainty) kavramı, iktisat teorisinin başlıca özelliklerinde birini meydana getirmektedir.

Davidson başta olmak kaydıyla, Post Keynesyen iktisatçılar, Anaakım iktisadın olasılık hesaplarına dayandırılarak oluşturulmuş, risk ile eşdeğer belirsizlik anlayışından farklı bir görüşe sahip olmuşlardır. Bu görüşe göre, geleceğin belirsizliği ergodik¹⁸ olmayan, stokastik bir sisteme dayanmaktadır. Bu sistemde, bugüne ya da geçmişe dair piyasa verilerinden ulaşılmış olasılık dağılımları temel alınarak yapılan gelecek tahminlerinden sağlıklı sonuçlara ulaşılamamaktadır (Davidson’dan akt. Kutlu ve Horvath, 2017: 102).

Post Keynesyenlere göre, kararların belirsizlik altında verilmesi ve beklentilerin değişkenliği toplam talep, üretim ve istihdamın çevrimsel bir döngü oluşturmasının nedenidir. Bunun temel sebebi, kapitalist sistemin içsel olarak istikrarsız olmasıdır. Üretim ve para, modern kapitalist sistemlerin işleyişinde karşılıklı bir şekilde birbiriyle alakalı iki ana öğedir. Kapitalizmin motoru olan finansal zenginlik yaratma hırısı, sistemi içsel bir şekilde istikrarsız hale getirmektedir (Dow’dan akt. Kutlu ve Horvath, 2017: 103).

Ekonomilerin kısa ya da uzun vadede seyrettikleri konjonktürel dalgalanmalar arasındaki alaka, Post Keynesyenler arasındaki düşünce ayrılığının bir diğer sebeplerindedir. Post Keynesyen büyüme modellerinden kimisi, yalnızca büyüme olgusuna yoğunlaşmaktayken, kimileri ise konjonktürel dalgalanmalarla büyümenin birbirinden ayrılamayacağı düşüncesine odaklanmaktadır. Fakat Post Keynesyen büyüme modellerinin birçoğu, büyüme, iktisadi dalgalanmalar, gelir dağılımı ve endüstriyel yapı öğeleri arasında

---

¹⁸ “Ergodik” bir bütünü oluşturan dizi ya da örneklemelerin her birinin, bütünü bir temsilcisi olduğu süreçleri tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Ergodiklik, dinamik sistemlere ilişkin bir özellik olup, sistemin davranışının zaman içinde değişmediği anlamını içermektedir.

güçlü bir bağ oluşturmalarıyla Anaakım büyüme modellerinden farklılaşmaktadır (Keen, 2003: 175-176).

Post Keynesyen büyüme teorisi, genellikle, kar oranı, yatırım planı, tasarruf eğilimi ve teknolojik değişme arasındaki ilişkilerden hareketle, bir ekonominin potansiyel büyüme oranının belirlenmesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu bakımdan, Anaakım büyüme teorisi ile arasındaki başlıca farklardan biri; üretim ve gelir üzerindeki etkisinden dolayı yatırımların tasarruflardan önce gelmesi, diğer bir fark ise ekonomilerin her zaman tam istihdam seviyesinde dengede kalmadığıdır (Dow'dan akt. Kutlu ve Horvath, 2017: 104).

Roy F. Harrod'ın (1939) büyüme modeli, Post Keynesyen iktisadın büyüme modelinin temeli olarak görülmektedir. Keynes'in yatırım teorisinin, üretim kapasitesi bakımından sonuçları üzerine odaklanan Harrod (1939), tasarruf eğilimi ve sermayenin marjinal verimliliği kavramlarını kullanarak, uzun dönem istikrarlı büyümenin şartlarını oluşturmuştur. Harrod'da sonra, onu takip eden Robinson (1962), Kaldor (1955-1956) ve Luigi Pasinetti (1962) de farklı analitik araçlar meydana getirerek, Post Keynesyen iktisadın büyüme teorisine katkıda bulunmuşlardır (Kutlu ve Horvath, 2017: 104).

Post Keynesyen yaklaşımı, Anaakım makro iktisat teorisinden farklılaştıran diğer öğelerden biri de para arzının içselliği (endogenous) sorunudur¹⁹. Lavoie, para arzının içselliği meselesinin, bütün Post Keynesyen iktisatçıların ortak noktası olduğunu belirtmektedir (Lavoie'dan akt. Kutlu ve Horvath, 2017: 104). Post Keynesyen iktisatçılar, para arzının belirlenmesi zarfında para çarpanından da fazla, bankaların kredi yaratmadaki rolünden hareket ederek, para arzının içselliğini, bankacılık sisteminin ekonomik faaliyetlerini finanse etme kapasiteleri ile bağlantılandırmaktadır (Palley'dan akt. Kutlu ve Horvath, 2017: 105). Dolayısıyla para, bankacılık sistemi tarafından meydana getirilen krediye karşılık dolaşıma girmektedir ve böylece harcamalardaki artışı beslemektedir. Bu vaziyet, merkez bankasının para arzı üzerindeki kontrolünün kısıtlı olduğu ve parasal kontrol imkanlarının kurumsal yapıya göre değişmekle beraber, merkez bankalarının çoğunlukla kredi oluşturmasını kontrol etmede kısıtlı bir imkana sahip olduğu manasına gelmektedir. Para arzının içselliği, para arzı ile enflasyon arasındaki bağlantının da akışını etkilemektedir. Para arzı sadece, talepteki değişmelere yanıt bulduğundan, enflasyona neden olduğunu dile getirmek doğru olmadığı gibi, enflasyonun sorununun çözümü için doğrudan kontrolü de mevzu bahis değildir (Dow'dan akt. Kutlu ve Horvath, 2017: 105). Bundan dolayı, Post Keynesyen iktisatçılar paranın miktar teorisini yanılıcı buldukları için kabul etmemektedirler. Zira para arzının içsel

¹⁹ Hem de Post Keynesyenler, hem de Reel İş Çevrimi teorisyenleri para arzını içsel olarak kabul etmektedirler. Post Keynesyen Okul ile Reel İş Çevrimi Okulu arasındaki bu görüş birliği literatürde "kutsal olmayan ittifak" (unholy alliance) olarak adlandırılmıştır (Snowdon ve Vane'dan akt. Kutlu ve Horvath, 2017).

olması durumunda, miktar teorisine göre para arzından nominal gelire doğru olan nedensellik ilişkisi de tersine işlemektedir (King, 2013: 486). Kaldor, para arzındaki değişmelerin, büyük ölçüde nominal gelirdeki değişmelerin bir sonucu olduğundan, nominal gelirden değişime sebep olan (talep baskılayıcı) bütün unsurlara bağlı olduğunu açıkça dile getirmektedir (Kaldor, 1970: 16).

Post Keynesyen yaklaşıma göre para yansız değildir. Para, hem kısa hem de uzun dönemde reel iktisadi karar alma süreçlerini etkilemektedir. Fakat, Post Keynesyen iktisatçılar para politikasını, toplam talep düzeyini, enflasyonu yönlendirmek için bir araç olarak kabul etmektedirler (King, 2013: 495-496). İdeolojik olarak, devletin ekonomide güçlü bir etkisi bulunduğunu iddia eden Post Keynesyen iktisatçılar, daha etkili bir seçenek olarak değerlendirdikleri maliye politikasını önermektedirler.

Post Keynesyen yaklaşımın içeriğine gelince, Heterodoks iktisatçıları bir araya getirmiş olan kurumsal düzenlemeler, özellikle genç akademisyenler arasında, yeni gelişmelerle birlikte fikirler ortaya koyarak, sentetik gelişmelere katılmaya yönelik çabaları teşvik etmiştir. Dahası, daha önceki döneme Keynes'in Toplanan Yazıları'nın incelenmesi hakim olurken, bu kez dikkatler yeni teorik gelişmelere yönelmiştir ve mevcut politika konularına değinerek Keynes'in yeni anlayışları temel alınmaya başlanmıştır (Dow, 2007: 476).

Eichner, makaleleri kullanarak bir rehber düzenlemiş ve Post Keynesyen akımın temel özelliklerini özetlemiştir (Eichner'dan akt. Dow, 2007: 473):

1. Büyüme ve dağıtımın bir açıklaması olarak yatırım oranı
2. Sürekli hareket halinde bir ekonomi görüşü
3. Finansal kurumların ekonomik sistemdeki temel rolü
4. Gelişmiş ekonomilerde yönetilen fiyatlandırma
5. Varsayımsal değil gerçek ekonomik sistemlere ilişkin teori

Örneğin, Avrupa Para Birliği'nin tasarımı ve işletilmesi, bir dizi farklı Post Keynesyen teorik gelişmelerin politika uygulamasının odağı olmuştur. Arestis, McCauley ve Sawyer gerçek ve parasal değişkenlerin ayrılmasıyla, Ortodoks teoriye dayanan kurumsal bir yapıya dair bir eleştiri önermektedirler ve aşağıdakileri dikkate alan bir alternatif tartışmaktadırlar (Arestis vd., 2001):

- Mali durum ve gerçek arasında karşılıklı bağımlılık mevcuttur; işsizliğin üstesinden gelmek için daha fazla aktif maliye politikasına gerek vardır.
- Para arzının yaratılışının endojen (içyapılı) doğası ve güçlü bir son kredi mercii ihtiyacı

- Makroekonomik politikaların, dağılımsal etkileri ve bölgeler arasında dengeli büyümeyi teşvik etmek için politika araçlarına duyulan ihtiyaç
- Parasal olmayan enflasyon kaynakları ve buna yönelik kurumsal düzenlemelere duyulan ihtiyaç

Benzer şekilde, Post Keynesyen iktisatçılar uluslararası finansal sistem tasarımı gibi mevcut politika konularını ele almışlardır; örneğin, spekülâtif sermaye akışlarının esasları/faydaları. Burada, Post-Keynesyen ekonominin, hem politika konularının ele alınmasına izin verecek şekilde teori gelişimine önem vermesine, hem de Kurumsalcı'larda olduğu gibi kurumların önemine odaklandığına dair kanıtlar bulunmaktadır (Dow, 2007).

Özetle, Ercan'a (Ercan, 2001: 119) göre, Post Keynesyen İktisat'ta dikkat çekenler,

- a) “Dışsal fiyat düzeyi,
- b) İçsel para arzı,
- c) Politika ile belirlenen faiz oranı
- d) İçsel parasal gelir dolaşım hızıdır”.

Post Keynesyen İktisat'ta, para arzının içselliği kendini para talebinde, para-belirsizlik veya para-yatırım arasındaki ilişkide ortaya koymaktadır. Mark-up fiyatlama, likidite analizi, zamanda tersinemezlik (tarihsel zaman), ücretlerin kurumsal nedenlerce oluşturulması, anında değişimden ziyade sözleşme ekonomisi, üretim ve yatırıma önem atfetme, sınırlı rasyonellik, gerekirci olmama (indeterminizm), finansal sektöre ehemmiyet verme, öznel ve eksik bilgi, birbirini ifade eden analiz terimleri, hipotezler, sonuçlardır (Ercan, 2001: 119).

Post Keynesyen İktisat'ın vizyonunu farklı yapan şey, temelde özümstedikleri yöntembilimsel yaklaşımlardır. Teori ile var olan dünya ile uyumu temel alan Post Keynesyen iktisadi anlayış, Keynes'in yöntembilimsel anlayışının tekrar hayat bulmasında mühim bir yer edinmiştir. Post Keynesyen İktisat metodolojisinin ayırt edici taraflarından bir tanesi düalizmi kabul etmiyor oluşudur. Düalizmi reddetmesi, Post Keynesyen İktisat teorisine iki özel nitelik katmaktadır. Birincisi, iktisatta pozitif/normatif ayırımına yer verilmeyiştir. İkinci özellik ise, iktisattaki mikro/makro ayırımı ile alakalıdır (Dow'dan akt. Kutlu ve Horvath, 2017: 96).

İnsan doğası gereği, bireysel olduğu kadar toplumsal bir varlıktır. Bu nedenle, insan hareketlerinin sonuçları bakımından mikro ve makro düzeyde analiz mutlak olarak birbiri ile bağlantılıdır. Bu açıdan, Post Keynesyen iktisat anlayışında net bir mikro/makro iktisat ayırımı yer almamaktadır (Jespersen'dan akt. Kutlu ve Horvath, 2017: 97).

Kurumların, toplumsal yapıların ve davranışların ekonomik gerçeklik üzerindeki etkisini yadsımayan Post Keynesyen iktisatçıların, mevcut bir dünya görüşünü temel alan

metodolojik kavrayışları hem teorik, hem de politik anlamda kendine özel bir anlayışın oluşmasına neden olmaktadır. Dow'a göre, Post Keynesyen yaklaşımları anlamamanın ilk yolu, Post Keynesyen iktisatçılar için yöntembilimin anlamını kavramakla mümkündür. Öbür taraftan, bütün Post Keynesyen iktisatçıların yöntembilimsel meselelere kafa yorduğunu ifade etmek yanlış olur. Fakat teorik, politik veya deneysel alanlar üzerine uzmanlaşan Post Keynesyenlerin bile, ortak noktası yöntembilimsel farkındalığa sahip olmalarıdır (Dow, 2013: 82).

Keynes'in matematik ve felsefeyle alakalı yaptığı çalışmaları, Post Keynesyen iktisadın yöntembiliminin ortaya çıkışı bakımından bir zemin oluşturmuştur. Keynes'in tarafından teorileştirme, mantıksal olmaktan daha çok, sosyo-psikolojik bir süreç olmaktadır. İktisadi ajanların anlayışı psikolojik, bilgisi de sosyolojik öğelerden ayrı tasavvur edilmemelidir. Çözümlemelerinde, tarihin tersinemezliğini baz alan Keynes, iktisat biliminin evrimsel yapısını da atlamamıştır (Dow'dan akt. Kutlu ve Horvath, 2017: 108). Anaakım iktisattan farklı olarak Post Keynesyen iktisadın yöntembiliminin dayanak noktası teori ve gerçek dünya ile olan uyumundan meydana gelmektedir (Dow'dan akt. Kutlu ve Horvath, 2017: 108). İktisadi süreçlerin, gerçek dünyada nasıl çalıştığını anlamaya ve açıklamaya yoğunlaşan Post Keynesyen iktisadın amacı, gerçek dünyaya ait iktisadi işleyişlerin yapısını kavramak ve mevcut ekonomik sorunların çözülmesi doğrultusunda pratik araçlar geliştirmek olmuştur.

Post Keynesyen iktisatçılar iktisadın gelişimini, geçmişin bugünü etkilediği, geleceğin ise içsel olarak belirsiz olduğu, tarihsel bir süreç olarak ele almaktadırlar. Tarihsel zaman kavramını tersinemez olması bakımından mantıksal zamandan ayrı tutmuşlardır ki bu özellik Ortodoks İktisat teorisi tarafından hiç dikkate alınmayan bir konu olmuştur. Tarihsel zaman söylemi ile ilgili bir diğer nokta da, iktisadi kanunlarla alakalıdır. Post Keynesyen iktisatçılara göre, iktisadi sebep ve sonuçlara dair bilgi zamanla değişeceğinden, bu sebep ve sonuçların anlaşılabilmesi tarihsel bir kavrayışa ihtiyaç duymaktadır. Bu yüzden, Post Keynesyen iktisatçılara göre, iktisat teorileri tarihsel içerik ve görüşten müzdarip (ahistorik) değildir. İktisadi sebep ve sonuçların tarihsel bir kavrayışla anlatılabilmesi sadece, teorilerin tarihsel bilgilere dayandırılmasıyla mümkün olabilmektedir. Bu aynı anda, gelecekteki iktisadi sebep ve sonuçların mutlak bir kesinlikle tahmin edilmesinin imkan dahilinde olmadığı anlamına da gelmektedir (Lee, 2002: 793).

Post Keynesyen iktisatçıları Neoklasik İktisat'tan ayıran en temel unsurlardan birisi de, ekonomiyi açık bir sistem olarak kabul ediyor olmalarıdır. Post Keynesyen iktisatçılar daha çok süreçlerle ve eğilimlerle ilgilenmektedirler. Kompleks bir yapıya sahip olan açık

sistemde, alakalı tüm değişkenlerin biliniyor olmasının mümkün olmadığını, iktisadi davranışları biçimlendiren kurumları, yönelimleri ve çeşitli insani etkinlikle toplumsal sistemin zamanla değişime uğrayabileceğini iddia etmişlerdir (Dow'dan akt. Kutlu ve Horvath, 2017: 114). Açık sistem ontolojisini benimseyerek ona dayanan Post Keynesyenler, doğal olarak iktisadi süreçleri organik anlayışla değerlendirmektedirler. Organik görüş, Anaakım iktisadi anlayışın temellendiği, ekonomik sistemi meydana getiren bütün öğelerin farklı ve değişmez olarak ele alındığı atomistik anlayışın zıttı olarak tanımlanmaktadır. Atomizm, Anaakım iktisadın benimsediği indirgemeci yaklaşım bakımından uygun bir anlayış olmaktadır. Anaakım İktisat'ın fayda ençoklaştırmasına dayanan "iktisadi insan" tasarımına karşılık, Post Keynesyen iktisatçılar bireyleri toplumsal bir varlık olarak değerlendirmektedirler. Organik görüşe göre, insan doğası ve sosyal alanda oluşturulan alışkanlıklar, eğilimler ve gelenekler ile biçimlenen bireysel davranışlar çok kompleks bir oluşuma sahiptir (Dow'dan akt. Kutlu ve Horvath, 2017: 115).

Lawson'ın, toplumsal gerçekliğin doğasına dair iddia ettiği, Post Keynesyen iktisatçıların başlıca tavsiyeleriyle doğrudan alakalı iki savı bulunmaktadır. Bu iddialardan birincisi, iktisadi sistemi meydana getiren parçalar arasındaki bağlantıların atomistik olmaktan daha çok organik olmasıdır. Bireyi, toplumsal ve ekonomik ilişkiler ağı içinde eklemlenmiş bir varlık olarak tanımlayan Lawson'a göre, iktisadi sistemi meydana getiren bütün kurumlar, sosyal yapılar, ajanlar arasında karşılıklı etkileşim ve içsel bağımlılık mevcuttur. İkincisi ise, gerçekliğin değişken olduğu iddiasıdır. Gerçeklik, yapı ve ajanın birbiriyle olan etkileşiminin ve bağımlılığının dinamik bir süreci olarak tanımlanabilir. Bireyler davranışları ile tarihi tekrar tekrar üretir ve aynı zamanda da toplumsal yapıyı dönüştürürken, bireylerin içinde yer aldığı toplumsal yapı da bireylerin kişilik ve davranışlarını değiştirmektedir. Bu bakımdan Lawson, Anaakım iktisadın gerçeklik kavrayışını kabul etmemektedir. Yerleşik iktisadın biçimsel tasarımlarının mecburi olarak tümdengelimci yaklaşımlardan meydana geldiğini söyleyen Lawson'a göre tümdengelimci akıl yürütmenin asıl problemi, statik, gözlemlenebilir olgusal düzenliliklerle karakterize edilen kapalı sistemlere dayanmasında kendini göstermektedir. Fakat toplumsal dünya, olgusal düzenliliklerin nadiren meydana geldiği açık bir sistem olarak mevcuttur (Lawson'dan akt. Kutlu ve Horvath, 2017: 119-121).

Metodolojik çoğulculuk, Post Keynesyen yaklaşımın tipik bir yanı olmakla birlikte, Post Keynesyen iktisatçıların birbirlerinden değişik metodolojik görüşlerinin her daim birbiri ile tutarlı olacağı anlayışı da doğru değildir. Bu açıdan, çeşitliliğin Post Keynesyen iktisat için kötü tarafı, sadece bir tane ortak yöntembilimsel paradigmaya sahip olmamasından daha çok, bütün metodolojik anlayışların uygun/geçerli olarak kabul edilmesidir. Bu vaziyetin geride

birakılabilmesi ise sadece, bu çeşitliliğin eleştirel bir görüşle değerlendirilmesiyle imkan dahilinde olabilir (Kutlu ve Horvath, 2017: 117).

2.3. Kurumsal İktisat

2.3.1. Kurumsal İktisat'ın (Eski Kurumsal İktisat) Tanımlanması

Kurumsal İktisat (Eski Kurumsal İktisat), entelektüel kökleri Thorstein B. Veblen, John R. Commons ve Wesley Clair Mitchell'e uzanan ve zamanla çok geniş bir düşünce demetini içerisine katmış bulunan bir yaklaşımın ismidir. Kurumsal İktisat adı verilen iktisadi öğretinin ana inceleme konusunu kurumlar oluşturmaktadır (Aktan ve Vural: www.canaktan.org).

Kurumsalcılık, Amerikan iktisadi düşüncesi içerisinde Thorstein Veblen, John R. Commons ve Wesley Mitchell gibi isimlerle birlikte anılan ve 1890'lardan 1920'lere kadar gelişmiş, özü itibarıyla muhalif bir "hareket"tir. Genellikle, Neoklasik ilkelere güçlü karşı çıkışı ile tanınan Veblen'in fikirlerinden etkilenen bir grup Amerikan iktisatçısı ile karakterize edilir (Şenalp, 2016: 27).

Kurumsal İktisat'ın tarihinde, önemli teorisyenlerden biri olan Veblen, kurumları "toplumun çoğunluğu tarafından kabul görmüş düşünce alışkanlıkları" olarak tanımlamaktadır. Kurumsal İktisat anlayışına, daha sonra pek çok değişik isim katkıda bulunmuştur. Zamanla Columbia ve Wisconsin Üniversiteleri, sahip oldukları önemli isimler sebebiyle, Kurumsalcı'ların merkezi haline gelmiştir. Columbia Üniversitesi'nin akademik kadrosunda "Wesley Mitchell, J. M. Clark, John Dewey, Robert Hale ve Karl Lywellyn bulunurken, Wisconsin Üniversitesi'nde, John Commons, Selig Perlman ve Martin Glaeser" eğitim vermiştir (Kama, 2011: 187).

Kurumsalcı görüş kurumları, genellikle insanlar arasındaki ilişkiyi biçimlendiren, yine insanlar tarafından ortaya çıkarılmış kurallar ve kısıtlamalar olarak tanımlamaktadır. Kurumsal İktisat merkezine, içinde yaşamakta olduğumuz ekonomik sistemin kurumlarını oturtmuştur. Commons, kurumu "bireysel davranışları denetim altında tutarak gelişmelerini ve yayılmalarını kısıtlayan bir toplu eylemlilik" olarak tanımlarken, Veblen, "belirli dönemde yaygın olarak kabul gören düşünce ve davranış alışkanlıkları" olarak tanımlamaktadır. Kısacası kurumlar bireylerin seçenek kümesini sınırlandırmakta ve tanımlamaktadır (Şenalp, 2007: 47).

Kurumsal İktisat, Heterodoks İktisat yaklaşımları arasında sosyolojiye en yakın olan iktisat yaklaşımıdır.

“Toplumsal olanı analizinin merkezine alma, doğa bilimlerinin taklidinden uzak durma ve mevcut kapitalist kurumların eleştirisi gibi, oldukça sosyolojik imalar taşıyan bir okul olma potansiyeline sahiptir. Hatta Kurumsal İktisat’ı, ‘sosyolojik Kurumsal İktisat’ ekonomi ve toplumun sentezini yapan semiyotik Kurumsal İktisat ya da Heterodoks İktisat’ın bir parçası değil de ‘sosyal teorinin ve kültür teorisinin bir formu’”

olarak tanımlayanlar da vardır (Yılmaz, 2012: 8).

Kurumsal İktisat’ı Neoklasik Ortodoks İktisat anlayışından farklı kılan ve sosyolojiyle iktisat sosyolojisine yakınlaştıran önemli ortak noktalar bulunmaktadır. Kurumsal iktisatçılar diğer toplumsal bilimlerden de faydalanan daha geniş ve değişik bir iktisat teorisi oluşturma çabasıdadırlar. “Veblen, Commons ve Mitchell” gibi Kurumsal İktisat’ın ilk kuşağını oluşturan isimler, “ortodoksinin statikliğinin aksine, toplumsal değişimi açıklama” amacını gütmektedirler. Bunu gerçekleştirirken ise sosyolojik analize çok yakınlaşan bir kurumsal çözümleme kulvarında yol almaktadırlar (Yılmaz, 2012: 8).

Veblen, “kurumların bireylerin içinde yaşadıkları kültürler tarafından belirlenen baskıcı düşünce kalıpları” olduğunu ve “kendiliğinden ortaya çıkmayacaklarını” vurgulamaktadır. Bir diğer önemli teorisyenlerden olan Commons “kurumların, bireysel davranışları denetim altında tutarak, gelişmelerini ve yayılmalarını kısıtlayan bir toplu eylemlilik” olarak tanımlamaktadır (Commons’dan akt. Kama, 2011). Veblen’in tersine, “kurumların kimi zaman kendiliğinden geliştiğini, kimi zaman da ortak bir tasarım ürünü” olduğunu ve aslında “ilerici bir nitelik” barındırdığını söylemektedir. Toplumda meydana gelen değişimlere çok önem veren Veblen, titizlikle bu mübadelelerin hangi koşullar içinde oluştuklarını analiz etmektedir. Mübadelede bireylerin motivasyonlarıyla beraber, kuralların değişimdeki önemiyle, tarafların sorumluluklarıyla, sahipliğin kişilere tanıdığı özgürlüklerle ve sözleşme şartlarından sapılmasıyla oluşacak yaptırımları da detaylı bir şekilde analiz etmiştir. 1924 senesinde kaleme aldığı “The Legal Foundations of Capitalism” adlı eserinde kurumları çalışırken, kurumların toplum yasaları ile ilişkisini ele alan Veblen, bir manada hukuk ve ekonominin ortak noktalarını konu edinmiştir denilebilir (Kama, 2011: 188). Tablo 2.3’de Eski Kurumsalcı İktisat’ın genel özellikleri özetle yer almaktadır.

Tablo 2.3 Kurumsalçı (Eski) İktisat

Bireysel rasyonaliteye bakış	Bireyselci psikoloji doğru değildir; insanlar kültür yoluyla beğeni/zevk/tecrübe öğrenir.
Politika görünümü	Daha fazla hükümet müdahalesini önerme
Üretim teorisi	Firmalar, fiyat belirlemede baş parmak/göz kararı/yaklaşık hesap kuralını kullanır.
Bölüşüm teorisi	Bölüşüm, kurumlar ve yasal yapılar tarafından belirlenir; piyasa daha az önemlidir.
Yaşayan önemli temsilcileri	John Adams Warren Samuel
Ana dergiler	Journal of Economic Issues
Düşüncelerini benimseyen temel lisans üstü okullar/programlar	Colorado State University, University of Nebraska
Makroekonomik düşünceler	Modellere karşı küresel rasyonaliteye dayanır, yararlı/göreceli/bağılantılı modeller daha fazla kurumsal yapılara sahiptir, genel olarak Keynesyen politikalar desteklenir.

Kaynak: Landreth ve Colander, 2002: 489-490

Kurumsalcılık, her zaman iktisadi hayatta kurumların önemini vurgulamıştır. Odak noktası, kurumların bireyleri nasıl etkilediği, kurumların nasıl değiştikleri ve geliştikleri üzerinde durmaktır. Eski Kurumsalçı İktisat'ın, herhangi bir teoriye dayanmadığı ya da teoriye aykırı olduğu görüşünü ekarte etmek önemlidir. Kurumsalçı İktisat içinde birçok teori bulunabilir. Örneğin, Veblen ekonomik büyümedeki bilginin rolüne ilişkin teori vurgusu yapmıştır ve bugün iktisat teorisi için büyük öneme sahiptir. Commons, iktisat ve hukuk arasındaki teorik ara yüzü geliştirmiştir, Mitchell iş döngüsüne dair (sadece bir açıklama değil) bir teori ortaya atmıştır, Clark çarpan ile hızlandırıcı arasındaki etkileşime öncülük etmiş ve sınırlı rasyonalite kavramını önceden haber vermiştir. Bu örnekler çoğaltılabilir (Hodgson, 2007a: 471-472).

Kurumsallaşmış bir birey fikrinin kabul edilmesi, Kurumsalçı'lığın ve Neoklasik İktisat'ın bazı yönlerinin tamamlayıcı olabileceği ihtimalini devre dışı bırakmaz. Veblen bir istisna olsa da, diğer Kurumsalçılar, Neoklasik ve Kurumsalçı İktisat arasında bazı tamamlayıcılıklar aramışlardır. Bu grubun içinde "Commons, Mitchell, Clark, Paul Douglas ve Arthur F. Burns" yer almıştır. Diğer yandan, Kurumsalçılar gibi, Neoklasik iktisatçı Alfred Marshall da değişen tercihleri analizlerine dahil etmiştir. Kurumsalcılık ile Marshall'ın Neoklasik İktisat anlayışı arasında net bir sınır yoktur ancak, Neoklasik İktisat'ın sonraki versiyonları Kurumsalçı'lıktan önemli ölçüde ayrılmıştır (Hodgson, 2007a: 471-472).

2.3.2. Kurumsalçı İktisat'ın Tarihçesi

Kurumsal İktisat söylemini ilk defa Walton Hamilton, 1918 senesinde "Amerikan İktisatçılar Birliği" için hazırladığı, "İktisat Teorisine Kurumsal Yaklaşım" isimli makalede

kullanmıştır (Rutherford'dan akt. Aktan ve Vural). Yaptığı tanımında Hamilton, “iktisat teorisinin temelini kurumlar”ın oluşturduğunu, vurgulanması gereken temel noktanın “denge değil süreç” olduğunu iddia etmiştir (Kama, 2011: 186).

Kurumsal İktisat'ın gelişmesi, birinci dünya savaşından sonra ivme kazanmıştır. Kurumsal İktisat ile ilgili, özellikle ABD'de bir çok konferans organize edilmiş ve bu alanda ciddi yol katedilmiştir. 1931 senesinde tekrar, Amerikan İktisatçılar Birliği bir konferansını “Kurumsal İktisadın Bir Değerlendirmesi” konusuna ayırmıştır (Aktan ve Vural: www.canaktan.org).

Veblen'in “İktisat Neden Evrimsel Bir Bilim Değildir?” isimli yazısıyla başladığı kabul edilen Kurumsal İktisat'ın, Neoklasik İktisat'ın soyutlayıcı, tümdengelimci yöntemine ve devlet müdahalesini en aza indirmeye çalışan iktisat politikası önermelerine karşı bir çizgide, yirminci yüzyılın başlarında ABD'de geliştiği söylenebilir. Birinci dünya savaşı ile ikinci dünya savaşı arasındaki yıllar bu akımın en etkin olduğu dönemdir (Şenalp, 2007: 49).

On dokuzuncu yüzyılın dönümünden 1930'lara kadar kurumcular, iktisatta önemli bir rol oynamışlardır. Marksistler hariç, kurumcular, Anaakım dışı Heterodoks Amerikan İktisat düşüncesinin, en uzun tarihine sahip okul olmuştur (Landreth ve Colander, 2002).

En tanınmış “eski” ya da daha doğrusu “asıl” Kurumsalcı'lardan²⁰ “Veblen, Commons, W. C. Mitchell ve J. M. Clark” gibi isimler yirminci yüzyılın başlarında etkili olmuşken; akımın son dönemlerdeki önemli izleyicileri arasında J. K. Galbraith, İsveçli G. Myrdal ve Fransız F. Perroux'dan söz edilebilir. Bu akım günümüzde “Robert Heilbroner, Robert Frank, John Adams, Warren J. Samuels, Mark R. Tool, Rick Tilman, Geoffrey Hodson ve Anne Mayhew” gibi isimlerin çalışmaları ile varlığını sürdürmektedir (Şenalp, 2007: 49).

“T.B. Veblen, Wesley C. Mitchell ve J.R. Commons” gibi isimler, bir düşünce okulu ortaya çıkarmışlar ve günümüze kadar Heterodoks İktisat'ı önemli ölçüde etkilemişlerdir. Sonuçta, kurumcu etiketi sıklıkla bu üç isimi izleyenleri tanımlamanın ötesine geçmiştir. Bu nedenden dolayı, kurumcular üç bölüme ayrılarak incelenmektedir (Landreth ve Colander, 2002: 496).

Erken yirminci yüzyıl kurumcuları arasında üç önemli isim vardır (Landreth ve Colander, 2002: 497):

- 1) Veblen, Mitchell ve Commons geleneğindeki geleneksel kurumcu iktisatçılar,

²⁰ 1990' lara kadar bu akım Kurumsal İktisat olarak nitelendiriliyordu. Ancak yerleşik iktisadın bir kolu olarak gelişen Yeni Kurumsal İktisat, geleneksel Kurumsal İktisat Okulu'nu, Eski Kurumsal İktisat olarak tanımlamıştır. Yeni Kurumsal İktisatçılar her ne kadar Anaakım iktisada yönelik eleştirel yaklaşımlara sahip olsalar da yerleşik iktisadın dışında görülmezler.

- 2) Quasi-kurumcular olarak adlandırılan kurumcularla benzer düşüncelere sahip yazarlar ancak bu yazarlar geleneksel kurumsalcı kalıplara uyma konusunda yerleşmiş geleneklere oldukça terstir,
- 3) Neo-kurumcu iktisatçılar.

Kurucu aktörü Thorstein Veblen olan Kurumsal İktisat hemen hemen bütünüyle Amerikan yapımıdır. Veblen'in fikir havuzunun beslendiği okullardan biri olarak görülen “Amerikan Kurumcu Okulu”, Amerikan fikir havuzunda 1890 ile 1940 seneleri arasında meydana çıkmıştır. Amerikanın ekonomik gelişmesiyle alakalı değişik bir bakış açısı oluşturmayı hedeflemiştir. Veblen'in ortaya çıkardığı çalışmalar, kurumsal iktisadi anlayışın biçimlenmesinde mühim bir yer edinmiştir. Bu anlamda Kurumcu yaklaşım, “evrim teorisi, felsefedeki pragmatik düşünce, kültürel antropoloji ve özellikle Alman Tarihçi Okulu” gibi anlayış akım ve disiplinlerden beslenerek oluşmuştur (Güleç, 2015: 65).

Veblen'in çalışmaları felsefi ve yöntembilimsel bağlamda, Ortodoks İktisat'ın eleştirisi ile başlayarak, günümüz kapitalist kurumlarının ve davranış kalıplarının sosyolojik anlamda eleştirisine kadar geniş bir alana yayılmaktadır. Veblen, kapitalist kurumları eleştirirken kullandığı dilden dolayı, düşünce tarihi içinde, sosyologlar tarafından bile kabul edilir olmuştur (Yılmaz, 2012: 9).

Savaş karşıtı dönemdeki Amerikan Kurumsalcı'ları tipik olarak reformist, yeniden dağıtıcı ve müdahaleci ekonomik önlemlere yönelmiş olsalar da Amerikan Kurumsalcı'lığı içinde büyük siyasi farklılıklar barındırmıştır ve tek bir siyasi yönelim, Kurumsalcı'lığın temel bir tanımı olarak kabul edilememektedir (Hodgson, 2007a: 464).

Clarence Ayres (1891–1972) savaş sonrası dönemde önde gelen Amerikalı bir Kurumsalcı figür olmuştur. 1930-1968 yılları arasında Teksas Üniversitesi'nde çalışan Ayres, tüm bir Amerikan Kurumsalcı nesli üzerinde çok etkili olmuştur. Ayres'in rolünü ve katkısını anlamak için, başlangıçta müdahale ettiği bağlamı ve kendi düşüncelerinin bazı yönlerini incelemek gerekmektedir. Veblen'in orijinal Kurumsal İktisat'ı, Darwinizm, pragmatist felsefe, içgüdü-alışkanlık psikolojisi ve kültürel antropolojiden alınan fikirler ile Charles Sanders Peirce, William James ve diğer bazı yazarların eserlerinde geçen fikirler üzerine kurulmuştur. Ancak 1920'lerde, sosyal bilimciler Darwinizm'den uzak durmuş, pragmatist felsefe pozitivistin yükselişinden etkilenmeye başlamış ve içgüdüsel-alışkanlık psikolojisi davranışçılıkla yer değiştirmiştir (Hodgson'dan akt. Hodgson, 2007a). Ayres içgüdüsel-alışkanlık psikolojisini reddetmiştir. Ayres'e göre, John Dewey'in etkisi, daha önceki pragmatistlerden daha önemliydi. Ancak Ayres, psikolojinin açıklayıcı değeri üzerine Dewey ile aynı derecede vurgu yapmamıştır. Ayrıca Ayres, Darwin'in materyalist nedenlere

odaklanarak dini reddetmesini desteklemiş olsa da, Darwin'in "en iyinin hayatta kalması, doğal seçim, cinsel seçim" gibi konuları içeren teorisinin artık geçersiz olduğunu belirtmiştir (Hodgson, 2007a: 464).

Ayres'in fikirleri 1930'lardan 1980'lere kadar Amerikan entelektüel ortamı için birçok açıdan iyi bir şekilde uyarlanmıştır. Yükselmekte olan davranışçı ekolu desteklemek adına, içgüdüsel-alışkanlık psikolojisini reddetmiştir. İnsan unsurunun/etkinliğinin açıklamasına daha az vurgu yapmıştır ve bu nedenle, psikolojinin sosyal bilimler üzerindeki doktrinsel etkisini uzaklaştırmak yapılan savaş sırasında ve savaş sonrasında iktisat ve sosyoloji içinde başlatılan hareketin bir parçası olarak görülmüştür. Ayres, doktrinlerini Darwinizm'den uzaklaştırmış ve böylece sosyal bilimleri biyolojiden uzaklaştırmaya yönelik bir eğilimi pekiştirmeye çalışmıştır. Kurumları kısıtlayıcı birer etmen olarak gördüğü olumsuz görüş, Amerikalıların kurallara ve otoriteye duyduğu güvensizlikle tam uyuşmaktaydı, diğer yandan ise sosyal reform tedbirlerini onaylayarak, Amerikan liberal görüşüne de yakın bir duruş sergilemekteydi. Son olarak, teknik değişime dair olumlu görüşü, Amerikalıların teknoloji sevgisi kültürüyle iyi bir uyum göstermiştir (Hodgson, 2007a: 465).

Aralarında özellikle Commons'ın fikirlerinin etkili olduğu Wisconsin Üniversitesi'nde bir grubun bulunduğu daha az etkili kişilerin yanı sıra Ayres'in Amerikan Kurumsalcılık'ı üzerindeki etkisi devam etmiştir (Bromley'dan akt. Hodgson, 2007a: 465). Bu grup, tarım ekonomisi ile ekonomi ve hukukun karışımı bir disipline katkısı bakımından dikkate değer olmuştur. Ayresçi Kurumsalcılık'ı içinde bazı gelişmeler de olmuştur, özellikle J. Fagg Foster ve öğrencilerinin, 1960'lardan itibaren Ayresçi yaklaşımı daha nüanslı ve daha az sorunlu bir şekilde geliştirme çabaları bu gelişmeler arasında sayılabilir (Hodgson, 2007a: 465).

Veblen'in en gelişkin biçimine, Alfred Marshall'ın katkılarıyla kavuşan Anglo-Amerikan iktisadının amansız eleştirisini temel alan Kurumsalcılık, on dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın ortalarına değin, Amerika'da akademide ve hükümet organlarında çok önemli iktisatçılar eliyle etkili olabilmiştir. Öyle ki, Backhouse'un deyiimiyle "en azından 1920'lere kadar Neoklasik İktisat ile 'eşit öneme' sahip" kalabilmiştir (Şenalp, 2016: 28-29).

Akımın "John R. Commons, Wesley Mitchell, Walton Hamilton, J. M. Clark" gibi önder isimleri, en saygın üniversitelerde dersler verebilmiştir. Bu akımın temsilcileri en önde gelen dergilerde (American Economic Review, Journal of Political Economy vb.) çok sayıda yayın yapabilmiş ve Amerikan İktisat Derneği gibi etkili meslek kuruluşlarının başkanlık dahil en üst yönetim kademelerinde yer alabilmişlerdir. Söz konusu etkinlik hükümet kurumları söz konusu olduğunda da geçerli olmuştur. Örneğin, Commons'ın ABD'de ekonomik, endüstriyel ve sosyal politikaların belirlenmesinde kayda değer etkileri olmuştur.

Wisconsin özelinde geliştirdiği sosyal politikalar ve iş hukuk mevzuatı diğer eyaletlere de model olmuş, yetiştirdiği öğrencileri New Deal politikalarının belirlenmesinde önemli roller üstlenmiştir. Mitchell, Clark ve diğerleri de çok sayıda kamu politika komitesinde yoğun olarak çalışmışlardır (Şenalp, 2016: 29).

Savaş sonrasında Kurumsalcılar, Amerikan Ekonomik Derneği ve önde gelen ABD üniversitelerinde bulunan iktisat bölümleri üzerindeki kontrollerini yavaş yavaş kaybetmeye başlamış ve sonunda kendilerine ait bir birlik oluşturmaya karar vermişlerdir. Böylece Evrimsel İktisat Derneği (AFEE) 1965 yılında kurulmuştur. Büyük ölçüde, Ayres'in etkisinden dolayı, yani Ayres'in kurumlara olumsuz bakışı ve "kurumsalçı" terimini sevmemesi yüzünden, derneğin adında "evrimsel" terimi kullanılmıştır. AFEE'nin kurucuları için bu terim geniş ve asıl anlamından uzak çağrışımlara sahipti. Özellikle Veblen tarafından vurgulanan Darwinist fikirlerle daha az ilgisi vardı (Hodgson, 2007a: 465).

Amerikan Kurumsalçı'lığının gelişmesindeki önemli olaylardan biri, 1967'de Evrimsel İktisat Derneği tarafından, Ekonomik Sorunlar Dergisi'nin kurulması olmuştur. Derginin editörlüğünü sırasıyla "Warren Samuels, Marc Tool, Anne Mayhew ve Glen Atkinson" üstlenmiştir (Hodgson, 2007a: 465).

Tamamen ayrı bir şekilde, 1980'lerde Nelson ve Winter'in önderliğinde, evrim kelimesinin biyolojik yönüne daha çok vurgu yapan ve teorik mikro temelleri öne çıkaran başka bir "evrimsel iktisat" anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu, ABD'de, aralarında nispeten az etkileşim olan iki ayrı "evrimci iktisatçılar" ağının oluşmasına yol açmıştır. Ancak, Nelson ve Winter'in çalışmaları, bazı açılardan Veblen'i anımsatmaktadır. Bu benzerlik daha sonra bu iki modern yazar tarafından kabul edilmiştir (Hodgson, 2007a: 465).

On dokuzuncu yüzyılda, Alman Wilhelm Roscher, Gustav Schmoller, Werner Sombart ve diğerlerinin öncülüğünü yaptığı, tarih ekolü Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya ve diğer Avrupa ülkelerinin yanı sıra Amerika'yı da etkilemiştir. Ne var ki, Kurumsalcılık etiketi hiçbir zaman Avrupa'da yaygın bir biçimde benimsenmemiş ve Kurumsalçı'lığın kendisi her zaman çok farklı fikirleri barındırmıştır. Bu nedenlerden ötürü, eski dünyadaki Kurumsalçı teoriyi tanımlama görevi, Amerikan Kurumsalçı'lığına benzeyen düşünce ekolleri ile taraftarlarının yaptıkları tanımlamalardan biraz daha fazlasını gerektirmektedir denilebilir (Hodgson, 2007a: 466).

İngiliz ekonomisi on dokuzuncu yüzyılda, Adam Smith ve yirminci yüzyılda Alfred Marshall tarafından gölgelenmiştir. Savaş sonrası dönemde en büyük etkiyi John Maynard Keynes yapmıştır. Bu üç yazar da kurumların rolüne vurgu yapmıştır. Özellikle Marshall, istek ve tercihleri değiştirme olasılığını defalarca vurgulamıştır. Smith, Marshall ve Keynes'in

yükselen etkileri, son zamanlara kadar İngiltere’de, Kurumsal İktisat’ın neden hiçbir zaman açık bir dayanak oluşturmadığını açıklamaya kısmen yardımcı olabilmıştır. Teorik anlamda, bu yazarların düşünceleri, Kurumsalcı’lığın fikirlerini cesaretlendirmek ve meşrulaştıracak kadar Kurumsalcı’lığa yakın olmuştur; ayrıca siyasi ekonomi ya da iktisada dair düşünceleri Kurumsalcı’lığı kabul edecek kadar geniş olmuştur. Ama Keynes bile, önde gelen Amerikan Kurumsalcı’larının önemli eserlerine pek aşina olamamıştır (Hodgson, 2007a: 466).

Amerikan Kurumsalcı İktisat geleneği ile karşılaştırıldığında, bu farklılıklar, 1988 yılında, “Avrupa Evrimsel Siyasal İktisat Derneği” ve “Uluslararası Joseph Schumpeter Derneği” kurulduğu zaman gayet belirginleşmiştir. Bu dernekler, son yıllarda Kurumsal ve Evrimsel İktisat için önemli forumlar olarak hizmet etmektedir (Hodgson, 2007a: 467).

2.3.3. Kurumsalcı İktisat’ın Teorisi ve Yöntemi

Kurumsal İktisat, yerleşik iktisada bir tepki olarak ortaya çıkmıştır denilebilir. Bununla beraber, Kurumsal İktisat’ın ortaya çıkmasında en etkili ve en önemli iktisadi akım “Alman Tarihçi Okulu²¹” olmuştur. Neredeyse bütün Kurumsal İktisat teorisyenleri, değişen oranlarda Alman Tarihçi Okulu’ndaki iktisatçıların etkisi altında kalmışlardır. Kurumsal İktisat’ın felsefi temeline ise pragmatizm oluşturmaktadır. Pragmatizm, John Stuart Mill’in yararcılık felsefesinden hareketle, William James tarafından ortaya çıkarılmıştır (Aktan ve Vural: www.canaktan.org).

Alman Tarihçi Okul’un kurucularının bakış açılarının izleri, Kurumsal İktisat’ın bakış açısı içinde görülebilir. Her daim ve her yerde geçerli olan iktisat yasaları oluşturmanın mümkün olmadığını, ekonomik hayatta durağan değil dinamik bir yapının var olduğunu, ekonomiye devletin müdahale etmesi gerektiği yönündeki düşüncelerini, kurumsal iktisatçılar dile getirmişlerdir (Aktan ve Vural: www.canaktan.org).

1890’lardaki Veblen’in yazılarından günümüze kadar, Kurumsalcı’lığa hakim olan en az bir yaygın tema bulunmaktadır. Bu tema da, bireysel amaçları ve tercihleri kısmen mevcut şartlarla şekillenmiş olarak kabul etmenin meşru ve önemli olduğu fikridir. Yerleşik iktisadın

²¹ Alman Tarihçi Okul, on dokuzuncu yüzyılın ortalarında, özellikle klasik düşünceye tepki olarak “Wilhelm Roscher, Bruno Hildebrand ve Karl Knies”in yayınlarıyla kurulmuştur denilebilir (Zarakolu, 1981: 57). Alman tarihçi okul, klasik iktisatçıların teorileri zaman ve mekandan bağımsız olarak oluşturmasına ciddi itirazlar etmişlerdir. Bu anlamda, Alman Tarihçi Okul’a mensup iktisatçılar, iktisadi meselelerin saf ekonomik meseleler olarak değerlendirilemeyeceğini ve bütüncül bir sosyal bilim anlayışına sahip olması gerektiğini tavsiye etmişlerdir. Böylece, tarih başta olmak üzere, toplumsal bilimlerin bütün alanlarından faydalanılması gerektiğini dile getirmişlerdir (Dinar, 2015: 28). Alman Tarihçi Okulu, her ülkenin coğrafi konumu ve geçmişiyle birbirinden ayrı olduğunu, bu yüzden de ülkelerin sahip oldukları ekonomik sistemleri ele alırken, hepsinin aynı şekilde değerlendirilemeyeceğini söylemektedir. Her ülkenin, içinde bulunduğu şartlar altında sosyal değişimlere birbirinden değişik tepkiler meydana geleceğinden, sosyal konularda evrensel yasalar yapılamayacağını ifade etmektedirler. Diğer bir ifadeyle, bütün toplumlar ve zamanlar için geçerli olan iktisat reçeteleri verilemeyeceğinden, her ülkenin kendine özgü özellikleriyle ele alınması gerektiğini dile getirmektedirler (Chavance’dan akt. Kama, 2011)..

soyut, gerçeklerden kopuk ve düzenekçi bir anlayışla kurduğu kurama karşı, Kurumsalcılar daha çok somut gerçeklerin peşine düşmüşlerdir. Bir kısmı ileri sanayi kapitalizminin kurumsallaşmasından doğan, rekabete mani olan oligopolcü yapısını, bir kısmı konjonktür dalgalarının istatistik çözümlemesini, bir kısmı da toplumdaki evrimin niteliğini araştırmışlardır. İncelenen konu ne olursa olsun somut gerçeklerden yola çıkarak, insanın önemini vurgulamışlar ve toplumsal yapıdaki dengesizliklerin üzerinde durmuşlardır. Toplum ve ekonomiyi, kendi içinde dengeyi sağlayan yasalara bağımlı saymadıkları için devlet müdahalesini kabul edebilmişlerdir. Hatta çağımızdaki kimi temsilcilerine de yol gösterici planlamanın önemini vurgulamaktan geri kalmamışlardır (Şenalp, 2007: 50).

Kurumsal İktisat'ın yerleşik iktisada seçenek oluşturan temel önermeleri dört başlık altında özetlenebilir (Şenalp, 2007: 50):

- 1) “İktisadi öznelerle kurumların karşılıklı etkileşimi, evrimsel bir süreç olduğunda ötürü, iktisadi çözümlemelerde “evrimsel” bir yaklaşıma gereksinim vardır.
- 2) Evrimsel süreçleri ele alırken temel vurgu, modern teknoloji ve karma piyasa kapitalizminin finansal kurumlarının dayattığı somut durumların oynadığı rol üzerine yapılır.
- 3) Toplumsal uyum söylemi üzerine oturtulmuş bir yöntem söz konusu değildir. Tersine toplumsal ve iktisadi yaşamdaki çatışmalar/çelişkiler üzerine vurgu yapılır.
- 4) İktisadi ilişkilerin özündeki çelişkilerin, kurumsal düzenlemeler yoluyla toplumsal denetim düzenekleri oluşturularak yönlendirilmelerine gereksinim duyulur”

Kurumsal İktisat, katı çekirdeğinde kapitalist topluma ve Amerikan yaşam tarzına çok ağır eleştiriler yönelten Veblen gibi bir ismin görüşleri bulunan bir akımdır. Thorstein Veblen, Norveçli göçmen bir ailenin çocuğu olarak Wisconsin'de dünyaya geldi ve eğitimini bu ülkenin en ünlü okullarından biri sayılan Yale Üniversitesi'nde tamamladı. Akademik yaşamını çok sayıda seçkin üniversitede (Şikago, Standford, Missouri, New School) bir tür gezgin olarak sürdürdü (Şenalp, 2007: 54).

Eski Kurumsalcı'ların hakim olduğu zamanlarda, Darwin'in düşüncelerinin bütün dünyada ses getirmesinden, toplumsal bilimciler de payına düşeni almıştır. Veblen, evrim düşüncesinin, iktisatta sebep sonuç ilişkileri irdelenirken, değimişi anlamak ve açıklamak hakkında çok önemli olduğunu ısrarla idda etmiştir (Veblen'den akt. Kama, 2011: 188-189). Veblen, bilimi Darwin öncesi ve sonrası diye iki döneme ayırarak ele almıştır. Darwin öncesindeki bilimin, tanımlama ve sınıflamayla alakalı olduğunu, doğa kanunlarının nedensellik ilişkisi içinde değerlendirildiğini ifade dile getirmiştir. Darwin sonrası bilimin ise, nedensellikle birlikte, istikrarsızlık dönemine, ilk sebeble son etki arasındaki sürecin kendisine daha çok yoğunlaştığını ifade etmiştir (Yılmaz, 2007: 99). Veblen'in meydana

getirmeye çalıştığı evrimsel iktisatın, kurum odaklı olduğu söylenebilir. Darwin'den yola çıkarak, mevcut kurumların bir tür doğal seçim (natural selection) sonucu varlıklarını (en iyi kurumlar oldukları için) devam ettirdikleri ifade edilse de, hali hazırda varlığını sürdüren kimi kurumların ideal tanımlamasının uzağında olmaları mevzu bahis olan hipotezi zayıflatıcı bir nedendir (Kama, 2011: 188-189).

Veblen felsefe temeli güçlü olduğu için, çalışmalarında yerleşik iktisadın düşünsel temellerine saldırmaktadır. Bu temeller, Klasik İktisat'ın “görünmez el” ve “doğal düzen” gibi hipotezleri üzerine kurulmuştur. Veblen'e göre yerleşik iktisat, “insan davranışlarına meşru bir temel bulabilmek” adına, Mill ve Bentham'ın “yararcılık”ını çarpıtarak, bireyi “hazcı bir akılcılık” cenderesine kapatmıştır. Bu nedenle, iktisat işlevsiz statik ve belirlenimci bir bilim dalı haline gelmiştir. Veblen, bireylerin statü sahibi olma dürtüsü, alışkanlık ve gelenekler gibi resmi ve remi olmayan kurumsal ilişkiler veya etkilerle hareket ettiğini savunmaktadır. Bu bakımdan, bireyin toplumsal bağlamından kopararak, akılcı bir hazcıymış gibi değerlendirilmesini eleştirmekte ve klasik akımın yalıtılmış, edilgen ve etkisizleştirilmiş birey kavrayışını kabul edilemez bulmaktadır (Demir, 1996: 92-93).

Veblen iktisatın konusunu “kurumsal yapının gelişmesini incelemek” olarak ifade etmiştir. Kurumu (institution), “düşünce alışkanlıkları (habits of thought)” olarak tanımlanmış olan Veblen, bir toplumda belli bir zamanda geçerli olan kültürün sadece “gelişimci (evolutionary)” bir anlayışla çözümlenebileceğini zira, kültürün sadece kendinden önce var olan kültürler aracılığıyla bilinebileceğini dile getirmiştir. Veblen'e göre, bir sanayi toplumunun ilerleyişini ve işleyişini bilebilmek için insan doğasının nitelikleriyle kültür arasında geçerli olan karmaşık ilişkilerin farkında olmak, bu durumu anlamak lazım gelmektedir. Birey bir kültürün içinde yetişmektedir. Bu yüzden, geçmiş zamanlara ait toplum ve kültür ilişkisi mirasının şekillendirdiği hakim davranış kalıpları içinde yer almaktadır. Dolayısıyla, bu geçerli olan davranış kalıpları bir kurumsal özellik ve güç elde etmiş halde olacaktır (Savaş, 1998: 649-652).

Veblen, bir dereceye kadar sabit olan insan davranışı özelliklerini içgüdüler (instincts) olarak adlandırmıştır. Veblen, kendi döneminde, psikolojide insan davranışlarını açıklamada, içgüdülerin oynadığı rolü ortaya çıkaran gelişmelerin bir hayli tesiri altında kalmıştır. Bu tesirle, insanların karakterini oluşturan içgüdülerini, “ana-baba içgüdü (parental instinct), ustalık içgüdü (workmanship), boş merak içgüdü (idle curiosity) ve açgözlülük içgüdü (acquisiveness)” diye türlere ayırmıştır (Hodder'den akt. Güleç, 2015: 66). Ana-baba içgüdü özünde, “aile, kabile, sınıf, ulus ve insanlığa yönelik alaka” anlamına gelmektedir. Ustalık içgüdü, insanların iyi mallar üretmesine, oluşturulan eserle öğrenmesine ve işlerinde

verimliliğe yönelmesine sebep olmakta denilebilir. Boş merak, dünya ile alakalı sorular sormaya ve yanıtlar aramaya itmektedir. Açgözlülük de, ana-baba içgüdüsünün tam tersi olarak, kişiyi yalnızca kendi menfaati için kaygılanmaya sevk etmektedir. Veblen'e göre, ana-baba, ustalık ve boş merak içgüdüsöleri, kişileri iyi mallar üretmeye, verimliliği arttırmaya ve başka insanları da dikkate almaya sevk etmekte ve toplum için faydalı sonuçların doğmasına sebep olmaktadır. Açgözlülük, kişinin kendi çıkarını kollamasına dayanmaktadır. Bu yüzden, yalnızca kişiyi kendisi için faydalı olacak biçimde davranmaya yöneltmekte ve toplum tarafından iyi olmayan sonuçlara sebep olmaktadır. Veblen, ekonomin titizlikle ele alındığında bu temel gerginlik ve zıtlığın gözlemlenebileceğini; mevzu bahis gerginlik ve zıtlığın da insan doğasının özünü meydana getirdiğini ifade etmiştir (Güleç, 2015: 66).

Veblen söz konusu kitabında, satıcılık içgüdüsünü ustalık içgüdüsünün karşısına yerleştirerek, bireysel ya da "törenselle" davranış ile "araçsal" davranışı karşılaştırmıştır. Araçsal düşünce ve eylem olgu bağlamında ortaya çıkmaktadır. "Araçsal düşünce yaptırımı olmayan, belirli bir amaca ulaştırıp ulaştırmadığı deneysel olarak ortaya konulabilir nitelikteki düşüncedir" (Şenalp, 2007: 56-57). Kurumsal veya törenselle düşünce ve eylem ise, tam tersine toplumda kabul gören statü ve hiyerarşi ile ilgili anlayışlar üzerine kurulmaktadır. Toplumsal baskı ile dayatılmış, yetkiyle devam ettirilmişdir. Veblen'in bu araçsal-törenselle davranışlar ikilemi, Kurumsalcı değer kuramında önemli bir yer kaplamaktadır (Şenalp, 2007: 56-57).

Veblen, ilk üç içgüdüden dolayı oluşan faaliyetleri "endüstriyel veya teknolojik istihdam" olarak adlandırmaktadır. Bu çeşit faaliyetler olağan ve olgulara yaslanan faaliyetler olmaktadır. Tarih öncesi çağlarda, insanlar bilinmeyen doğüstü güçlere yönelerek anlamaya çalışmışlardır. Mesela, buğdaydan çok mahsül alabilmek için tarlanın etrafında dans etmişlerdir. Bilinmeyen karşısında yapılan, bu faydasız, hiçbir teknik ve bilimsel metot içermeyen anlayışı Veblen "törenselle davranış (ceremonial behavior)" olarak adlandırmıştır. Törenselle davranış durağan ve geçmişle bağlantılıdır. Bu çeşit davranışlar totem, tabuya, bir otoriteye veya duyguduruma yalvarma biçiminde kendini göstermekte ve toplum için zararlı neticeler oluşturmaktadır (Savaş, 1998: 652). Buna rağmen, endüstriyel ve teknolojik işte çalıştırma durumu durağan olmamakta, genellikle araç ve teknoloji üretmek kaydıyla sorun çözme becerisini çoğaltmaktadır. Teknolojik istihdam geçmişe dönüp bakmaz fakat, törenselle davranış geçmişe dönüp bakmaktadır. Veblen törenselle-endüstriyel ikilemini, "aylak sınıf" olarak adlandırdığı sınıfa tatbik etmiştir (Güleç, 2015: 67).

Veblen, 1899'da yayınlanan ve bir çok kimse tarafından aristokrat sınıfın yaşam biçimi ve zenginlerin zaafaları üzerine bir hiciv olarak değerlendirilen ünlü çalışması Aylak Sınıfın Kuramı (The Theory of Leisure Class) ile endüstriyel etkinliklerde bulunanlar ile para

kazanmaya yönelik olanları birbirinden ayırt etmektedir. Ona göre endüstri kavramı çıktı elde edebilmek için gereken bir takım girdilerin bir araya getirilebilmesi çabasını yansıtmaktadır. Buradan yola çıkarak endüstriyel etkinlikleri geçmişteki “yağmacılık” ile karşılaştırmıştır (Şenalp, 2007: 55).

Veblen “aylaklığı”, “zamanın üretici olmayan tüketimi” olarak tanımlamaktadır. Bu mivalde anlatılmak istenen asıl mesele, çalışmadan geçinen bir sınıfın toplumun iç dinamikleri tarafından nasıl meydana getirildiği meselesi olmaktadır. Veblen’e göre, bazı toplumlar, “barışçıl (ilkel), barbar (yağmacı toplumlar) ve parasal” olmak üzere üç aşama geçirmektedir. Aylak sınıfın henüz meydana gelmediği, düşük gelişmişlik seviyesine mensup toplulukların gelenekleri ve kültürel özellikleri, bu sınıfın barışsever bir yapıdan, savaşçı yapıya geçiş aşamasında oluştuğunu ortaya koymaktadır. Bu geçiş, “yağmacılığın grup üyeleri için genel bir alışkanlık ve kabul gören bir tavır haline gelmesi, insanın ve diğer varlıklara dair algılayışın savaşla şekillenmesi ve savaşmanın değerli görülmesi” ile birlikte gerçekleşmiştir (Veblen, 1995, 38). Veblen, kültürel evrimin bir sonucu olarak aylak sınıfının ortaya çıkışını mülkiyetin ortaya çıkışı ile bağlantılandırır. Bu anlayışa göre, aylak sınıfın oluşması için topluluğun yağmacı bir topluluk olması ve (topluluğun bir kısmı işlerden muaf tutulacağı için) alışlagelmiş bir iş programına geçişte hayatını idame ettirebilmenin mümkün olması icap etmektedir (Veblen, 1995, 31).

Veblen, tüketimin amacının hiçbir zaman yalnızca hayatta kalmak ihtiyacından ibaret olmadığını iddia etmiştir. Yukarıda da bahsedildiği gibi, her toplumda tüketim tüketicinin toplumsal konumunu göstermek gibi, aynı şiddette önemli olan diğer bir nedeni de bulunmaktadır. Kullandığı terimlerle Veblen, kültürel evrimin bir sonucu olarak “aylak sınıfının” ortaya çıkmasını mülkiyet anlayışının ortaya çıkmasıyla bağlantılandırmıştır (Veblen, 1995: 31). Varlığın “ekonomik özelliği çalışmamak olan ve zamanını üretken olarak kullanmayanların” yani aylak sınıfın ellerinde birikmesi, bu grubu fiziki emek ile iş görmek mecburiyetinden muaf tutmaktadır. Bu sınıfa mensup olmak ve bu aidiyet ile beraber varlığa sahip olmak “şerefli” bir şey olarak kabul edilmektedir. Çünkü, bir taraftan fiziksel emekten kaçınmak şerefli bir hareket sayılmaktayken; öbür taraftan da terbiyenin gereği ve servetin kanıtı olarak görülmektedir (Sarıöz, 2005: 125). Aylak sınıf, bu şerefli sınıfa ait olduklarını ve sahip oldukları varlığı ve gücü, farklılaşmış bir tüketim kalıbıyla sergilemektedirler öyle ki, Veblen bunu “conspicuous consumption” yani “gösterişçi tüketim” olarak adlandırmıştır (Veblen, 1995: 50). Bu gösterişçi tüketim, aynı anda, varlığın ekonomik olmayan biçimde tüketilmesiyle aylak sınıfın yerini ve konumunu göstermektedir.

Veblen'e göre, iyi örgütlenmiş her endüstriyel toplum maddi güç ve bu gücü gösterme biçimlerinden meydana gelmektedir. Bu nedenle, iyi bir ün yapmanın ve bunu devam ettirmenin gösterişsel tüketime ve aylaklığa bağlı olduğu söylenebilir. Artan endüstriyel verimlilik ve yaşam için gerekli araçların daha az iş gücü ile kazanıldığı hallerde, toplumun çalışan üyeleri enerjilerini daha rahat bir tempoya doğru azaltmayı değil de, gösterişsel tüketimlerini çoğaltmaya yöneltmektedirler (Sarıöz, 2005: 126-127). Buradan hareketle aylak sınıf, yüksek gelirli sınıf olduğu için başında durmaya gerek olmayan sahipliği yeğlemektedir. Eğer illaki çalışmak istenirse, şirket üst yönetimi, finansman veya bankacılık gibi işler törenselleştirilerek icra edilmektedir (Savaş, 1998: 655).

Gösterişli tüketimde, bir mal veya hizmetin faydası, taşıdığı niteliklerden değil de, kişinin alım gücünün yüksekliğini göstererek başkalarına gösteriş yapmanın verdiği hazdan meydana gelmektedir. Bir mülkün ona sahip olana kazandırdığı toplumsal konuma bağlı olarak arzu edilmesi buna güzel bir örnektir. Bu tüketim türünde malın nitelikleri değil onun pahalı olması bir değer ifade etmektedir. Tüketim üzerindeki bu etki "Veblen Etkisi" adıyla anılır olmuştur (Şenalp, 2007: 55-56).

Veblen, kurumları, "bireylerin ve toplumun belirli ilişkileri ve işlevleri bağlamında geçerliliği olan egemen düşünce alışkanlıkları" olarak tanımlamıştır ve kavramı evrimsel bir doğrultuda yorumlamak istemiştir. Veblen'e göre iktisat kuramı tarihsel, iktisadi, siyasal ve sosyal olaylar ile içgüdüsel ya da alışkanlıklara bağlı insan davranışlarınınca biçimlenmektedir. Bu bağlamda belirlenimci olmayan Darvinci bir toplumsal evrim kuramı, iktisadi olgularla ilgilenirken değişimi anlayabilmek ve açıklayabilmek için en uygun araçları sağlamaktadır. Bu nedenle Veblen, "İktisat Neden Evrimsel Bir Bilim Değildir?" isimli yazısında, yerleşik iktisadın evrimsel bir çizgiden uzak düşen biçimin eleştirmiştir. Veblen'in modern bilim modeli, evrimsel ya da başka bir deyişle Post Darvinist olmuştur (Veblen'den akt. Şenalp, 2007: 57).

Kurumsal İktisat'ın kurucularından bir diğeri olan Commons, kapitalizmde yasal kurumların ortaya çıkışı ve evrimi ile kapitalistler ve işçi sınıfı arasındaki çalışma ilişkilerinin gelişimi konularına yoğunlaşmıştır. Eleştirisi, Veblen'in radikal fikirleriyle kıyaslandığında hayli reformist bir nitelik taşımaktadır. "Daha iyi kurumların oluşturulması yoluyla," kapitalizmin kurtarılabilmesi görüşünde olmuştur. Tercih kapitalizmin devrilmesi değil, iyileştirilmesi ve istikrarlı hale getirilmesi yönündedir (Şenalp, 2016: 30).

Kurumsal İktisat'ın ve iktisatçıların Marksizm ile ilişkileri de oldukça sorunludur. Bukharin, Gramsci, Adorno, Baran ve Sweezy gibi önemli Marksist düşünürler Veblen'in fikirlerine –eleştirdikleri pek çok husus olsa da– genellikle sempatiyle yaklaşmışlardır. Ancak

bu sempati, Kurumsalci taraftan fazlaca karşılık bulamamıştır. Örneğin, Veblen'in Marx'a yönelik övgüsü onun radikal eleştirisine, entelektüel dehasına ve geliştirdiği ekonomi teorisinin özgünlüğüne yöneliktir. Ancak Veblen, çağdaşı olan sosyalist yazarları Marx'a ait bu takdire şayan katkıları göz ardı ettikleri gerekçesiyle küçümsememiştir (Şenalp, 2016: 30).

Ayres'in en etkili çalışması ise, Ekonomik İlerleme Teorisi'dir (1944). Ekonomik kalkınmanın itici gücünün teknolojik değişim olduğunu ve kurumların bu gelişme üzerinde frenleyici güç veya kısıtlayıcı blok olduğunu iddia etmiştir. Ayres, kurumları bazı işlevleri etkinleştiren değil, tamamen kısıtlayıcı olarak görmüştür. Ayres, bu fikirleri formüle ederken Veblen'den etkilendiğini iddia etse de, kilit düşünceler bakımından görüşleri çok farklı olmuştur. Örneğin, Veblen kurumları sosyal hayatın vazgeçilmez çerçevesinin bir parçası olarak görmüştür. Dahası, Veblen'in teknolojik değişimin sürükleyici rolü hakkındaki görüşü Ayres'ten çok daha nitelikli ve ihtiyatlı denilebilir (Hodgson, 2007a: 465).

Veblen'e göre, teknoloji ve kurumlar arasında yadsınamaz bir çelişki yer almaktadır. Çelişkiyi oluşturan, “merakın doğurduğu değişken ve dinamik yapıya sahip hızlı bir teknoloji karşısında, koyduğu kurallar ile değişimi nispeten yavaşlatan kurumların varlığı” olmaktadır. Fakat kurumların değişimi ve bazen ortadan yok kaybolması kaçınılmaz hale gelmektedir. Oluşan değişimin birikimli yapıya sahip olması sebebiyle, değişimde kırılma ve sıçramaların olmaması beklenmektedir (Kama, 2011: 188).

Ayres, teknolojik zorunluluğu, refah, değerlendirme ve ilerlemenin etik sorunlarına bir çözüm olarak görmüştür. Kısmen Dewey'den etkilenen Ayres, politik ilerlemelerin teknolojik ilerlemeyi ve insan malzeme ihtiyaçlarının sağlanmasına yönelik kapasitesine göre değerlendirildiği “araçsal değer teorisi” geliştirmiştir. Ayres, faydacı ilkelerden ziyade enstrümana dayalı yeni bir refah ölçütü sağlamakla kalmamış, aynı zamanda alternatif bir fiyat ve dağıtım teorisi geliştirme ihtiyacından da kaçınmıştır. İnsan davranışlarının mikroekonomik analizinden ziyade teknolojik dinamikler onun analizinin temelini oluşturmuştur (Hodgson, 2007a: 465).

Amerikan Kurumsalci'liğine en yakın ve en açık bağlantılara sahip olan üç büyük figür, Kıta Avrupası'nda ortaya çıkmaktadır: “K. William Kapp (1910–76, Almanya ve İsviçre), Gunnar Myrdal (1898–1987, İsveç) ve Karl Polanyi (1886–1964, Avusturya ve Macaristan)” (Hodgson, 2007a: 466).

Kapp, genel Kurumsalci teorisinin yanı sıra, sosyal maliyet teorisine ve ticari girişimin çevresel etkisine önemli katkılarda bulunmuştur (Kapp'dan akt. Hodgson, 2007a: 466). Myrdal, mali teoriye ilavelerinin yanı sıra, kümülatif nedensellik teorisini etnik dezavantaj, bölgesel eşitsizlik ve Üçüncü Dünya ülkelerinin az gelişmişliğine dair çalışmalara uyarlaması

ile bilinmektedir (Myrdal'dan akt. Hodgson, 2007a: 466). Ayrıca, bilimin değer yüklü doğası tartışmasına katkıda bulunmuştur. Myrdal 1974'te iktisat alanındaki çalışmaları nedeniyle, Nobel Ödülü'ne layık görülmüştür. Polanyi, iktisat tarihine, ekonomik antropolojiye ve Kurumsalcı teoriye çok önemli katkılarda bulunmuştur. Sanayi Devrimi sırasında kapitalist piyasa sisteminin gelişiminin, tamamen kendiliğinden olmadığını, devletin yasama, düzenleme ve müdahalesi sayesinde olduğu fikrini savunmuştur (Polanyi, 2007). Ancak, bu katkılarına rağmen, bu figürlerden hiçbiri, arkalarında Avrupa üniversitelerinde önemli bir etkiye sahip olan başarılı bir öğrenci grubu bırakmamıştır. Gariptir ki, en çok da kendi ülkelerinin dışındaki ülkelerde tanınırlar. Örneğin Myrdal'ın kümülatif nedensellik hakkındaki düşünceleri, en belirgin biçimde İngiltere'deki Cambridge Üniversitesi'nde çalışan Nicholas Kaldor tarafından ele alınmıştır. Polanyi, sonunda Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmiş ve orada önemli oranda takipçi kazanmıştır. Kapp, yetişkin yaşamının çoğunu Amerika Birleşik Devletleri'nde ve İsviçre'de öğretmenlik yaparak geçirmiştir. Amerikan muadilinin aksine, Ayres'in Avrupa Kurumsalcı'lığı üzerindeki etkisi çok fazla olmamıştır. Yirminci yüzyılın batı felsefesinin devlerinden biri olan Dewey bile, Avrupa entelektüel sahnesinde daha az öne çıkmıştır. Ahlak ve politika açısından, ne Commons'ın "makul değeri" ne de Ayres'in "araçsal değeri" henüz Avrupa topraklarında kök salmamıştır. Buna ek olarak, savaş sonrası dönemde, Avrupa'daki Kurumsalcılık akımının içinde ya da yakınında olan birçok iktisatçı, alternatif mikro temellerin geliştirilmesine daha fazla önem vermiştir. Bu gerçek, Polanyi'nin insan etkileşiminin temel kategorilerini geliştirmek için antropolojiden aldığı fikirleri kullanmasında kendini gösterdiği gibi, Kapp'ın sosyal maliyetin farklı yönlerini sınıflandırmasında ve Myrdal'ın dairesel ve kümülatif nedenselliğin bireysel tercihler üzerindeki etkisine verdiği önemde de bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Daha yakın zamanlarda, Alfred Marshall ve Joseph Schumpeter gibi, Avrupa'da kalıcı etkiler bırakan yazarlar, insan unsuru/etkinliği teorisinde, teknolojik yenilikte ve firma teorisinde önemli Kurumsalcı mikro-gelişmelere ilham kaynağı olmuşlardır (Hodgson, 2007a: 467).

Kurumsalcı iktisatçılar piyasadaki arz ve talep işleyişinin çok daha fazlasını anlamaya çalışmışlardır. Tüm toplumun evrimi ile ilgilenmişlerdir. İktisadi, toplumsal ve siyasal gücün temellerini ve bu gücün piyasa tarafından nasıl etkilendiğini ve aynı zamanda onun üzerinde nasıl güçlü bir denetim uyguladığını araştırmışlardır. Kurumsalcı iktisatçılar, ekonomiyi mal fiyatlandırma sürecinden çok daha büyük ve önemli bir toplumsal değerlendirme sürecinin bir parçası olarak görmüşlerdir. Bu değerlendirmenin iki kutbunu tanımlamışlardır: yardımcı ve törensel biçimler. İnsan ilerlemesi yardımcı değerlerin üstünlüğüne bağlı olurken, mevcut iktisadi düzen törensel değerlendirme sürecinin egemenliği ile tanımlanır. Kurumsalcılar

ayrıca, emek iktisadı, sanayi örgütlenmesi, hukuk ve iktisat, karşılaştırmalı iktisadi sistemler, kamu tercihi, tarım iktisadı ve yönetimin ticareti düzenlemesi konularında da önemli araştırmalar yapmışlardır (Hunt, 2009: 593-594).

Piyasa sisteminin ilk ortaya çıktığı ve geliştiği yer olan İngiltere’de John S. Mill’in şekillendirdiği yararçı düşüncenin son gelişme yeri ABD’de Charles Pierce’nin zemini oluşturduğu ve William James’in geliştirdiği “pragmatizm” anlayışı olmuştur. Kurumsal İktisat’ın felsefi dayanağını pragmatizm oluşturmaktadır. Pragmatizm’in özünü “faydalı olmayan bişey doğru değildir” görüşü oluşturmaktadır. James’ e göre gerçek, pratik olarak yararlı bulunan ve her şey pratik yarar ölçüsüne dayanarak ele alınmaktadır (Aktan ve Vural: www.aktanca.org). Pragmatizm, ideal bir dünyada ne yapılması gerektiğinden daha çok günümüz dünyasında ne yapılabileceğine odaklanan bütün yaklaşımları ifade etmek için kullanılan bir terim olmuştur (Yayla, 2003: 165).

Kurumsal metodoloji, Pierce’in ortaya attığı bir yaklaşımdır ve öncüsü öğrencisi de olan Thorstein Veblen’dir. Kurumsal’lığın bilgiye bakışı ile Kurumsal metodoloji, bilginin daima dolaylı olduğu, her bilginin önceki bilgilerle ilişki içinde üretildiği tezleri ile paralellik göstermektedir (Demir, 2000: 210). Wilber ve Harrison’a göre Kurumsal metodolojik yaklaşımın özellikleri bütüncü, sistemik ve evrimci olmasıdır (Wilber ve Harrison’dan akt. Demir, 2000: 211). Blaug’a göre ise; Neoklasik İktisat’ın yüksek düzeyli soyutlamalarından hoşnut olmamak demek, “iktisadın disiplinler arası çalışma talebi, niceliksel araştırmalara dayalı klasik ve Neoklasik nedensel deneyciliğe tepkili olması” demektir (Blaug’dan akt. Demir, 2000: 211). Kurumsal’lığın kendine özgü araştırma yöntemlerinin olmaması, Kurumsal tartışmaların yerleşik iktisat metodolojisinin yanlışlığı üzerinde yoğunlaşmasından kaynaklanmaktadır (Wisman ve Rozansky’dan akt. Demir, 2000: 212). Bu durum, bu bağlamda negatif metodoloji olarak da adlandırılabilir (Demir, 2000: 212).

Kurumsal İktisat, geçen yüzyılın başlarında yaşadığı popüler dönemi ardında bırakmıştır. Hodgson’a göre, Kurumsal İktisat’ın popülaritesinin azalmasının sebeplerinden bir tanesi, iki savaş arası dönemde biyolojiden ilham alınan düşüncelerin toplumsal bilimlere uygulanmasına doğan tepki ve pozitivist anlayışın ön planda tutulmaya başlanmasıdır. Büyük Buhran döneminde ortaya çıkan zorluklara, Keynesyen iktisadın bir dereceye kadar yanıt verebilmesi, Eski Kurumsal İktisat yaklaşımına yapılan öldürücü bir hamle olmuştur (Yılmaz, 2007: 112-113). Bütün bu olumsuzluklara rağmen, Kurumsal İktisat’ın tekrar gündeme gelmesine neden olan sebeplerin başında, hakim iktisadi anlayışın gerçek dünyayla alakalı

kurduğu modellerde aşırı redüktif olmaları ve ülkelerin uzun dönemli büyüme performanslarını yeterli bir şekilde anlatamaması bulunmaktadır.

2.4. Feminist İktisat

2.4.1. Feminist İktisat'ın Tanımlanması

1960'ların ortalarında başlayan Becker'in yarattığı ev üretimi ile uğraşan 'Yeni Ev Ekonomisi' evlilik, boşanma, doğurganlık ve cinsiyetçi iş bölümü gibi unsurları içermektedir. Becker'in şemasında erkeklerin pazar çalışmalarında karşılaştırmalı ve kısmen de kadınların biyolojiye dayanan çocuk yetiştirme ve ev işlerinde üstünlükleri bulunmaktaydı (Becker'dan akt. Seiz, 2007: 454). Kadınlar göreceli olarak dönemsel ve geçici işlerde çalıştıkları için ücretleri de erkeklerden daha düşük olmuştur (Mincer ve Polachek, 1974). Feministler toplumsal cinsiyet konusundaki çalışmaların Anaakım'a ulaşmasından memnun olsalar da kadınların düşük ekonomik statüleri kısır bir döngü olarak devam etmiştir. Çünkü ev işlerinde uzmanlaşmış oldukları için iş gücü piyasasında daha az para kazanmaktaydılar (Ferber ve Birnbaum, 1977: 20). Ciancanelli ve Berc karşılaştırmalı üstünlük modelini çocuk bakıcılığının ve ev işlerinin "toplumsal düzenin ve toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin" bir tezahürü olarak tanımlamışlardır (Ciancanelli ve Berc'dan akt. Seiz, 2007: 455).

Feminist İktisat kavramı iki manada açıklanmaktadır. İlki hakim iktisadın (Neoklasik/Geleneksel/Anaakım) feminist bir bakışla epistemolojik yönden köklü eleştirisidir, ikincisi ise ilk evreyi geçerek hakim iktisada farklı bir iktisat sunan teorik alternatiflerdir. (Eroğlu ve İşler, 2004: 61).

Feminist İktisat, bir yönüyle kadınların maddi durumlarının seyrini hedeflemek için iktisadın tekrar anlamlandırılmasıdır. Strober'a göre (1994: 143), bu tekrar anlamlandırılmanın etkisi sonucunda, iktisat teorisi ile birlikte politikası da ilerlemesini gerçekleştirecektir.

Feminist İktisat'ı, "bilim, toplumsal cinsiyet ve iktisadın kesişim noktalarının keşfi çabalarının ürünü" olarak tanımlayan feminist iktisatçılar, iktisadi bilginin teorik kökenlerinin (benimsediği bilim anlayışının) toplumsal cinsiyetçi bir taraflılığı gösterdiğini ve tekrar bu yönünü ürettiğini aktarmaktadır. (Serdaroğlu, 1998: 86).

2.4.2. Feminist İktisat'ın Tarihçesi

Feminist İktisat alanının ilk teorisyenleri, 1840-1870 senelerinde yazdıkları eserlerinde kadının iş ve mülkiyet sahibi olmakta eşit olması gerektiğini teorileştirmişlerdir. Bu Feminist iktisatçılar J. S. Mill, H. Taylor ve B. Bodichon olmuştur. İngiltere'de, 1890-1920 seneleri arasında ise "eşit işe eşit ücret" düşüncesini savunan M. Fafcett, A. Biggs, B. Webb ile devam

etmiştir (Pujol'dan akt. Eroğlu ve İşler, 2004: 58). Feminist İktisat'ın ABD'deki öncülerinden olan C. P. Gilpman, 1898'de "Women and Economics" adlı eserinde kadınların ev içi konumlarını araştırmıştır ve kadınların işgücü piyasasına katılımlarının çok önemli olduğunu vurgulamıştır. Strober ise, 1960'larda, "kadınların işgücüne katılımı, ev içi üretim, ücret farklılaşmaları, mesleki ayırım, çocuk bakımı iktisadı" gibi alanların gelişmesiyle, Feminist İktisat'ın bir anlamda başladığını aktarmıştır. Feminist İktisat, 1980'li yılların başlangıcından beri sadece kadınların vaziyetleriyle yetinmeyip, bir disiplin gibi iktisadın temelini de irdelemeye başlamış, 1980'li yılların sonlarında ve 1990'lı yılların başında, iktisadın özünde yer alan cinsiyetçiliği de irdelemiştir (Strober, 1994: 145). O zamanların Feminist iktisatçılarından "Paula England, Nancy Folbre, Ann Jennings, Julie A. Nelson, Michele Pujol, Diana Strassmann ve Marianne Ferber" gibi iktisatçıların çalışmaları 1993 yılında Ferber ve Nelson'un editörlüğünde "Beyond Economic Man: Feminist Theory and Economics" isimli kitapta bir araya getirilmiştir (Eroğlu ve İşler, 2004: 59).

Feministler 1960'ların ortalarından başlayarak sosyal bilimlerin ve insanlığın birçok alanında kadınlara ve cinsiyetçiliğe ilişkin sorunların tedavisine zorla itiraz etmişlerdir. 1980'lerin ortasına gelindiğinde feminist burs birçok disiplini önemli ölçüde değiştirmiştir. Az sayıda da olsa Feminist İktisat eleştirisi ortaya çıkmıştır, ama bunlar etkili olamıştır.

1970'ler ve 1980'lerde ekonomistler ne kadınları ne de feminist fikirleri kabul etmemişlerdir. Ekonomik literatürün toplumsal cinsiyet hakkında söyleyecek çok az şeyi olduğunu, ekonomistlerin büyük ölçüde kadınların yani hane halkı üretimi ve gönüllü çalışma alanı olan ekonominin bu kesimlerine çok az ilgi gösterdiklerini dile getirmişlerdir (Ferber ve Teiman'dan akt. Seiz, 2007: 454). Örneğin, ekonomistler hükümet bütçeleri ile politika tartışmalarında, ekonomik kalkınma ve uluslararası ticarete neredeyse hiçbir zaman politika seçimlerinin kadınlara ya da toplumsal cinsiyet ilişkilerine etkisini ele almamıştır (Seiz, 2007: 454).

1990'ların ortalarında resim değişmeye başlamıştır. Ekonomi hiçbir şekilde dönüştürülmemişken feminist iktisatçılar çok daha fazla ve daha açık bir şekilde feminist çalışmalar ortaya koyar olmuşlardır (Beneria'dan akt. Eroğlu ve İşler, 2004: 59).

Ferber, Nelson ve Strassmann gibi iktisatçılar, Feminist İktisat yaklaşımının doğa bilimlerindeki ve diğer sosyal bilimlerdeki toplumsal cinsiyet tartışmalarına paralel bir biçimde 1990'lı yıllarda ortaya çıkan yeni bir gelişme olduğunu ifade etmektedirler. Söz konusu iktisatçılar, feminist düşüncenin, bilimsel disiplinlerin toplumsal yapılanması ile cinsiyetin toplumsal yapılanması arasındaki ilişkinin keşfinin iktisattaki uzanımlarının "feminist iktisat" olarak ortaya çıktığı görüşünde olmuşlardır ve batı biliminin (modernist

bilim anlayışının) oluşumundaki eril (maskülen) normların etkisinin uzanımlarını iktisat özelinde irdeleyen ve eleştiren çalışmaları Feminist İktisat yazını kapsamında kabul etmişlerdir (Ferber ve Nelson, 1993; Strassmann, 1995).

Feminist İktisat'ın amaçlarına ilişkin mutabakatta, yine “feminist iktisat” sözcüklerinin ilk kez akademik ve profesyonel bir ortamda kullanıldığı “Amerikan İktisatçılar Birliği” nin (American Economic Association) 1990'daki yıllık toplantısında, “Kadının Statüsü Komitesi”nin oluşturulması kararı sonucunda yapılan oturumda açıklanmıştır. Sonrasında bu amaçlar çerçevesinde çalışmak üzere, “Uluslararası Feminist İktisatçılar Birliği” kurulmuş; tüm dünyada feminist iktisadi yaklaşımların karşılıklı etkileşimlenebileceği, tartışılabileceği bir platform ihtiyacına olanak verecek süreli bir yayın için de karar alınmıştır (Serdaroğlu, 1998: 76). Bu karar “Feminist Economics” adlı derginin 1 Mayıs 1995'teki ilk sayısında yayınlanmıştır. Feminist Economics dergisinin editörü olan, Rice Üniversitesi'nde İktisat profesörü olan Dianne Strassmann (1995: 1), derginin birinci yayınındaki “Creating a Forum for Feminist Inquiry” adlı yazısında “... böylece, geleneksel iktisat dergilerindeki formatlara uymayan (bu dergilerdeki yayın kurullarınca reddedilecek formatlardaki) makalelerin de basılabileceği bir süreli yayın organı oluşturulmuş olduğunu” söylerken, bunun nedenini de “Zira belirli bir kurumsallaştırma modeline uymadığınız takdirde, belirli fikirleri ifade platformları da bulmanız mümkün değildir” diye ifade etmiştir (Serdaroğlu, 1998: 76-77). Amerikan İktisatçılar Birliği'nin, 1990 senesinde organize ettiği oturumun, Avrupa'daki temsilcisi, Hollanda'daki Amsterdam Üniversitesi'nin 2-5 Haziran günleri, 1993 yılında organize ettiği “Sınırları Aşmak: İktisat Kuramında Feminist Yaklaşımlar” adlı kongrede ortaya çıkmıştır. Bu kongreye 20 ülkeden, değişik iktisat yaklaşımlarına sahip olan (Neoklasik, Marksist, Post-Keynesyen, Avusturya okulundan, toplumsal-yapısalcı, Postmodernist, Kurumsalcı) 300 feminist iktisatçı katılım göstererek 100 adetten fazla bildiri okunmuştur (Kuiper ve Sap'dan akt. Eroğlu ve İşler, 2004). 1993 yılından beri de Uluslararası Feminist İktisat Kongreleri, her sene farklı ülkelerde organize edilmektedir. Uluslararası Feminist İktisatçılar Birliği'nin 2000 yılı olağan kongresi ise Türkiye'de İstanbul Boğaziçi Üniversitesi bünyesinde yapılmıştır.

2.4.3. Feminist İktisat'ın Teorisi ve Yöntemi

Feminizm, kadın-erkek eşitsizliğine karşı olan, cinsiyetler arasında siyasal, ekonomik ve toplumsal eşitlik olması gerektiğini iddia eden bir bakış olarak tanımlansa da, kadınlar için çabalayan, uğraş verenlerin fikirlerinin ve politik hedeflerinin farklılaşması, feminizmin genel bir tanımlanmasını güçleştirmektedir. Modernizme karşı ortaya çıkmış olan ve 1980'li yılların

başından beri sıkça dile getirilmeye başlanan bir anlayış olan Postmodernizmde sistemlerin hepsine karşı bir güven sorunu oluşmuştur; bütün kurumları ve bu kurumların ürettiği sistemin ve doğru anlayışının tasarlamış olduğunu görmüştür. Feminizm ise kendisini modernizmi kritize eden bir ekol gibi ortaya koymuştur (Eroğlu ve İşler, 2004: 55).

Feminist İktisat ile ilgili yapılan çalışmalarda bilimin, toplumsal cinsiyetin ve iktisadın birbirleri ile ortaklaştıkları konular şu kavramlarla tanıtılmaktadır: Geleneksel epistemolojiler, “bilimsel bilgi” ve “toplumsal cinsiyet” terimlerinin yapılarındaki “kadına özgümlükler” adlandırmalarıyla kadınları bir ‘bilen özne’ gibi varsaymamışlardır. Pozitivist bir öğretiyi olan iktisat, nesnellik ve soyut evrensellik savları üzerinden, hipotezlerinin tanıtımı ve modelleştirilmesinde yüksek matematik, mantık ve ekonometriden yararlanmaktadır. Soyut ve “üst düzeyde” biçimlendirilmiş analizler, ispatlarındaki mantıksal saflıktan ve içerikten bağımsız genelleştirmeleriyle bilimselliğini ortaya koymaktadır. Böylelikle, iktisat öğretisinde, çoğunlukla herkes tarafından onaylanan bilim algısı, özünde sadece erkeğe aitmiş gibi kabul edilen bilim ve bilimin araçları ile tutarlılık göstermektedir. Bu durumun sonucunda, kadına has özelliklerden hareketle feminen olarak adlandırılan, kişilerin kendi tecrübelerini çoğulcu bir şekilde kapsayan, metodolojik kısıtlamaları kabul etmeyen, bu tecrübelerin başkalarına iletilmesinde metafor kullanarak ve hikayeleştirerek anlatımını kantitatif çalışmalardaki matematik ve ekonometri kadar önemli kabul eden bir kavrayışla oluşturulan bilgi ve bu tarzdaki bilgileri de içerecek bir yaklaşımla meydana getirilen iktisat çalışmaları bilimsel olarak yeterli bulunmamaktadır (Strober, 1994).

Fransız Devrimi’nin sonrasında ortaya çıkan anlayışlarda; devlet, siyaset ve sivil toplum ile ilgili meselelerde kadına değinilmemiştir. Aydınlanma çağı denilen dönemde savunulan ve insanlar için olmazsa olmaz addedilen haklara hükümetlerin dokunamayacağı kabulü, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi’nde (1776) olsun, Fransa’nın İnsan Hakları Bildirgesi’nde (1789) olsun kabul edilmesine rağmen, “doğal haklar doktrini”ni savunan ve uygulayan erkek bilim insanları, maalesef hakim olan toplumsal cinsiyetçi zihniyeti görmezden gelmişlerdir. Klasik iktisatçıların tamamına yakını kadınların rasyonel karar alma kapasitelerini kaygıyla karşılarken; kadının işgücü piyasasında erkeklerden daha az ücret almasını da olağan karşılamışlardır (Eroğlu ve İşler, 2004: 55).

Pujol, Adam Smith’in Ulusların Zenginliği (1776) adlı kitabından, “kadınların nüfus artışına katkıdaki rollerinin dışında nispi olarak görünmez olduğu” varsayımının ortaya konulabileceğini söylemiştir (Pujol’dan akt. Eroğlu ve İşler, 2004: 57). Smith’in, aynı kitabından “kadınların eğitimi için devlet kurumlarının olmadığını; onların eğitiminde her şeyin faydasız, saçma ve fantastik olduğunu ve kadınlara kendileri için gerekli ve faydalı olan

şeyleri öğrenmelerinin aileleri veya vasilerin kararı ve onların verdiği öğretim ile olacağı” fikrine varılabilmektedir. Erkekler her türlü işi seçebilme olanağına sahipken, kadınlar kendilerine biçilen rol doğrultusunda ev hanımlığı, hemşirelik, öğretmenlik, yardımcılık, mürebbiyelik, iç hizmetler, taverna - restaurant veya dükkanlarda hizmet gibi birkaç meslek dalına sahip olmuşlardır (Bodkin, 1999: 46). Smith’in tersine, John Stuart Mill klasik iktisatçılar arasında, kadınların kendi faydalarını düşünerek hareket etmeleri ve kendilerine güven duymaları gerektiği konusunda neredeyse tamamen yalnız kalmıştır. Mill’e göre kadınlar da erkeklerle aynı potansiyeli taşımaktadırlar. Mill’in en büyük destekçisi eşi Harriet Taylor Mill olmuştur (Bodkin, 1999). Klasik ekonomistler, Mill’in ve Taylor’un fikirlerini Heterodoks bir anlayış olarak ele almışlardır, bazı istisnalar dışında Smith’in tavsiyelerinin izinden gitmişlerdir (Pujol’dan akt. Eroğlu ve İşler, 2004: 58).

Genelde klasik (erkek) iktisatçıların tamamına yakını kadınların sorunlarını görmezden gelmişlerdir. Bunun, “iyi niyetli bir ihmal” gibi kabul edilmesi güçtür. Zira, Jean Baptise Say’ın varsayımlarına bakılacak olunursa kadınlar rasyonel olmaktan uzak tüketiciler olarak kabul edilmişlerdir (Bodkin, 1999: 55). Say, Fransız Devrimi temelinde kendini bir cumhuriyetçi addederek varsayımlarını bu devrim doğrultusunda ifade etmiştir (Forget, 1997: 95). Say’ın 1800’de yazmış olduğu “Olbie” adlı eserinde ortaya koyduğu cinsiyet analizi, on dokuzuncu yüzyıl analizinin temeli gibi görülmüş ve takip edilmiştir. Yapmış olduğu analizlerde ortaya koyduğu, kadının almış olduğu ücretin erkeklerden daha düşük olmasının doğal olduğunu ve böyle olması gerektiğini ifade etmiştir. Zira ailenin ihtiyaçlarını karşılayan erkek olmalıdır. Bu ihtiyaçların da erkek tarafından karşılanması sağlanmalıdır ve kadınlar da sadece erkeklerin arkasında durmalıdırlar. Bu minvalde kadınların kamusal alanlarda görünürlüklerinin engellenmesi adına bu görünürlüğü sağlayacak işlerin kadınlar tarafından yapılmaması sağlanmıştır. Bunun sonucu olarak kadınlar kamusal alanlardan soyutlanmış, kendilerini dar bir alana hapsedilmiş bulmuşlardır (Forget, 1997: 109).

Mevzu kadınlar ve kadınların olduğu tartışmalarda Anaakım iktisat kadınları göz ardı etmiş veyahut nerdeyse her zaman kadınların aleyhine çıkarsamalarda ve varsayımlarda bulunmuştur (Ferber ve Nelson, 1993). Neoklasik iktisatçılardan olan ve refah ekonomisinin duayeni sayılan Pigou, hiç sakınmadan kadın ve erkek eşitsizliğinde, erkekler lehine kadınların erkeklerden daha zayıf ve eksik olduğunu söyleyebilmiştir. Fakat burada bir bilinmezlik veya saflıktan bahsedilemez. Zira kadınların evdeki üretkenliklerinin ve emeklerinin ulusal refahı nasıl arttırabileneceğinin hesabını yaparken, bunun tersine kadınların ücretlerinin erkeklerinkinden daha az tutularak refahın bu şekilde maksimize edileceğini söyleyebilmiştir. Yani burada tamamen bilinçli bir teorileştirme vardır. Bu da

erkek egemen zihniyetin normlaşmasını sağlayarak, kadınlar üzerinden refah ekonomisini bir seçenek gibi sunarak gösterebilmiştir (Pujol'dan akt. Eroğlu ve İşler, 2004: 58). Strober da, Pigou'nun yolundan giderek hatta ondan daha aşırı bir söylemle bir fayda analizi yaparak, kadınların ulusal refaha katkılarını dahi hesaba katmadan, kadınların faydalarıyla ilgilenmediğini söyleyebilmiştir (Strober, 1994: 143).

Feminist iktisatçılar ise, geleneksel ekonomistlerin teorilerinde bahsedilen kişinin erkek olarak yansıtıldığını, merkezinde her zaman erkek bakış açısı ve referansı ile teorileştirildiğini bundan dolayı da kadın deneyimlerinin iktisat bilimine yansıtılmadığını ifade etmektedirler. Bundan dolayı kadınların erkeklerle aynı düzeyde ve eşit bir şekilde ele alınarak, iktisadın yönteminin, teorisinin ve politikalarının bu doğrultuda geliştirilmesinin ve güncellenmesinin sağlanarak; iktisada kadın bakış açısıyla ve kadının da içerisinde hayat bulacağı yeniden bir yorumlama ve anlamlandırma arzusu içindedirler.

Feminist İktisat'ın gayesi, ekonominin erkek bakış açısıyla, diğer bir ifadeyle toplumda var olan tekçi, kadın erkek ayrımına dayalı, ırkçı, sınıfsal, vb. yandaşlığından ve teorisyenliğinden arındırılıp herkesi içine alacak genel bir hümanist kavrayış baz alınarak kavramlaştırılmasını sağlamaktır. İktisadın içinde barındırdığı kadın ve erkek deneyimleri farklı bakış açılarıyla daha geniş katılımlı bir perspektiften ele alınarak yeniden kurgulanmalı ve zenginleştirilmelidir (Nelson, 1996).

Strassmann, Ferber ve Nelson gibi ekonomistler, çözümleme metodlarını olduğu gibi ele alarak yaptıkları araştırmalarda kadının ve kadın görüşünün mevcut olduğundan bahsetmenin imkan dahilinde olmadığını ve buradan hareketle, Feminist İktisat'ın, "ekonomide kadını incelemekten daha öte bir şey olduğu" biçimindeki tartışmalarıyla öteki feminist iktisatçılarla yakın görüşlere sahip olmuşlardır (Ferber ve Nelson, 1993; Strassmann, 1995).

İktisat yazımında kadınlardan bahseden bir çok çalışma mevcuttur. İş dünyasında, üretkenlikte, farklı dallarda kadınların yerini ve halini baz alan çalışmalar Feminist İktisat dahilinde ele alınmamalıdır. Zira bunlar hakim iktisadın olduğu gibi uygulanmasından başka bir şey değildir. Egemen iktisadi kavramlar da, yapısından dolayı, erkek hakimiyetinin bilgi alanında da devam etmesini sağlamaktadır. Bunun tersine feminist İktisat, bunlardan tamamen farklılaşarak yeniden bir teorisinin oluşturulmasını istemektedir (Nelson, 1995: 134; Strassmann, 1994: 153). Bu bakımdan ele alındığında Feminist İktisat radikal bir uğraştır.

Feminist İktisat üstüne araştırmalarda bulunan ekonomistlerin değişik iktisat okullarından gelmiş olmaları (Kurumsalçı, Anaakım/Neoklasik, Marksist Keynesyen, vd.), feminizm yönünden de değişik yapılardan geliyor olmaları (postmodernist, radikal, sosyalist,

liberal vd.), ortaya çıkardıkları çalışmaların da değişik olmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı Feminist İktisat'ın ilerlemesinin seyrine ilişkin etkiler ortaya çıkmaktadır (Serdaroğlu, 1998: 70-71).

Feminist İktisat, diğer bir yönden yöntemsel olarak da iktisat ile ilgilenmektedir ve iktisadın bilgiye bakışının ciddiyetle ele alınarak araştırılmasını istemektedir. Mesela, Bergmann'ın bakış açısıyla (1987) Feminist İktisat, iktisatçıların gerçek bilgiye nasıl ulaşabildiklerini ciddiyetle sorgulamaktadır (Bergmann'dan akt. Strober, 1994: 143). Feminist İktisat, kökleşmiş iktisatçıların kısıtlı nicel anlayışlarını şüpheyle karşılamakta, konuşmalarından sağlanan bilginin ciddiye alınmasını kusurlu bulmakta, zorlama iktisat analizlerini ve onların okullarda sadece mantıksal süzgeçten geçirilip aktarılmasını sorunlu bulmaktadır (Strober, 1987). Strassmann'a göre, bilginin çıkış noktası hakkındaki görüşleri, şahısların statülerince oluşan (kültür, ırk, sınıf, cins, milliyet, etnik, vd.) özellikler belirlemektedir; bu minvalde, iktisadı bilgiyi oluşturan herşey de, onu var edenlerin hayatından ve tecrübelerinden ayrılamadığından ve bunlara göre şekillendiğinden, kısmi ve statiktir. Bundan dolayı "bilgi" ile "güç" arasında vuku bulan durum gözden kaçırılmamalıdır (Strassmann'dan akt. Serdaroğlu, 1998: 106). Feminist iktisatçılar, Neoklasik İktisat'ın, evrensellik, nesnellik, genellik, rasyonellik, iddiasındaki metotları, teması, model yapıları ve eğitimi ile birlikte nasıl "tarafgil" olduğunu belirterek; yalnızca kısmi bir tarafın tecrübelerini ve yaklaşımlarını ortaya koyduğunu ve bu nedenle de sınırlı ve statik olduğunu göstermektedirler (Eroğlu ve İşler, 2004: 62).

Feminist İktisat, postmodernist ekonomide olduğu gibi sınırlı bir epistemoloji-yöntembilim üstüne yoğunlaşmıştır. Bu yaklaşım da şunu doğurmaktadır ki; Feminist İktisat, iktisat yazınında, yan yollardan sayılan evde üretim, çocuklarla ilgilenilmesi, aileye bakılması yoksulluk-kadın bağlantısı, gereksinimlerin sağlanması gibi meselelerin ciddiyetini sorgularken ve açıklarken; örneklendirmede de yöntemsel yaklaşımların özündeki insan hal ve hareketlerine dair hipotezleri temelsizlendirerek var olan hakim kısıtlamaların üstesinden gelinmesi ve ekonomide hakim anlayışlarla ahenkli bir metot ortaya koyan taraflı ekonomi eğitiminin tekrardan gözden geçirilmesi gerektiğini göstermektedir (Eroğlu ve İşler, 2004: 68).

İktisat teorisinin odağındaki kıtlık, bencillik ve rekabet bir bütünün diğer yarısını ifade etmektedir. Diğer yarısı ile birlikte ele alınacak olunursa bencillik/fedakarlık, kıtlık/bolluk, rekabet/birlikte hareket etme şeklindedir. İktisat teorisi ise çoğunlukla bu ikiliklerin yarısını iktisadi analizlerin haricinde tutmaktadır. İktisat hemen hemen her zaman kıtlık, bencillik, kavramlarına yaslanırken; bolluk, fedakarlık veya birlikte hareket etme gibi kavramları ve ele

alış biçimlerini dikkate almamıştır. Strober (1994: 145), bu ikili gurpların eril ve dişil taraflar olarak nitelendirilebileceğini belirtmekte (fedakarlık, bolluk, ve birlikte hareket etme dişil olmakta; rekabet, bencillik ve kıtlık eril olmaktadır) ve iktisadın dişilliyi dikkate almazken, analizler için genellikle eril tarafı dikkate aldığını ifade etmektedir. Feminist ekonomistler, insanın hal ve hareketlerini kestirebilmek için, hakim iktisadın hipotezlerinde çıkış noktasını oluşturan rekabet, bencillik, kıtlık gibi kavramları dışlamayarak, karşıtları olarak özgeci, birlikte hareket etme ve bolluk, bunlara başkalarının da dahil edilmesiyle (birbirlerini görmezden gelmeye) birlikte canlı ve kapalı olmayan bir tasarım oluşturulmasını tavsiye etmektedir. Standart Neoklasik çalışmalarda göz ardı edilen toplumsal ve mantıksal olmayan durumları da barındıran kapsamlı tasarımlar, ayrımcılığı da irdeleme potansiyeline ulaşmış olacaktırlar.(Eroğlu ve İşler, 2004: 69).

Feminist inceleme altında Marx ve Engels toplumsal cinsiyet eşitsizliğini esas olarak sınıf ilişkilerinin bir yan ürünü olarak ele almışlardır ve Marksist politik ekonomi bunu tedavi etmek istemiştir. Proleterya burjuvaziden daha az cinsiyet eşitsizliği sergilemiştir çünkü erkekleri mülksüz ve kadınları ise ücret karşılığı çalışmaktaydı. Sosyalizm üretim araçlarını toplumsal mülk haline getirerek ev işlerini kollektifletirmiş kadınları iş gücüne çekmiş ve böylece özgürletirmiştir (Vogel'dan akt. Seiz, 2007: 454). Marksist teoriyi 1960'ların sonlarında Birleşik Krallık ve ABD'deki solcu feministler toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin "maddi temelini" aramaya odaklanarak genişletmeye başlamışlardır. Çoğu kadınların kapitalistler için ürettiği faydalara odaklanmıştır. Çocukların beslenmesi ve sosyalleşmesi için kadınların evde olması sosyal yeniden üretim için çok önemli olmuştur. Kadınların evde maaşsız olarak çalışması ailelerin daha düşük ücretlerle geçinmesini sağlamıştır ve kapitalistlerin karlarını arttırmıştır (Jefferson ve King, 2001). Kadınlar ayrıca bir "yedek emek ordusu" oluşturmuşlardır. Gerekirse (örneğin savaş zamanı gibi durumlarda) ücret çalışması için kullanılabilir sonra ortadan kaldırılabilir olmuşlardır.

Diğer farklı bilimlerde de olduğu gibi feminist ekonomistlerin de tuttıkları farklı yollar olmuştur. Bu bağlamda birbirlerini kısıtlamadan ve göz ardı etmeden Feminist ekonomistler beş grup altında sınıflandırılabilirler. (Ferber ve Nelson, 1993: 7-8).

- Olumlu Ayrımcılık (affirmative action): "Feminist iktisatçılar, olumlu ayrımcılığın disiplinindeki eril yanlılığı kırmada önemli bir rol oynayacağını savunmakla birlikte; feminist eleştirilerin yer alması için kadınların varlıklarının gerekli ama yeterli olmadığını da vurgulamaktadırlar" (Serdaroğlu, 1998: 79).
- Feminist Deneycilik (feminist empiricism): Feminist iktisatçılar, "bilimsel araştırmalarda kullanılan yöntem, model gibi araçlarda bir kusur olmadığını, ancak

bunların uygulanış ve yorumunda feminist bir bakış” gerektiği kanısındadırlar (Blank, 1993: 133-143).

- Feminist Farklılıklar (feminist difference): Eril iktisat metotları yerine kadının merkeze alındığı yöntemlerin tercih edilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Kadın tecrübelerinden yola çıkılarak meydana getirilen bilgilerin, kadınların görünür olmasını sağlayarak, iktisat öğretisindeki ayrımcılık meselesini çözüme kavuşturacağı iddia edilmektedir (Serdaroğlu, 2010: 9). “Nesnellik, akılcılık, nicel araştırma ve bilgi edinme kurallarından vazgeçilerek, kadına daha uygun simetriklerin (öznel, duygusal, algısal ve nitel araştırma yöntemleri)” konulmasını önermektedirler (Ferber ve Nelson, 1993: 9).
- Feminist Postmodernizm: İktisatta kadın (ve diğer marj dışına itilen) tecrübelerinin ve bu tecrübeleri aktaracak anlatım tarzlarının da kapsanmasının, ilk olarak bu tecrübeleri ifade eden kıstasların ideolojik kökenlerinin ortaya çıkarılması ve geleneksel iktisat yaklaşımının yapısızlaştırılması (yapıçözüm - deconstruction) ile imkan dahilinde bulunabileceğini iddia etmektedirler (Serdaroğlu, 1998: 81-82). Bu noktadan hareketle “neo-klasik metinlerin yapısızlaştırılması, nesnellik, genellik örtüsü altında saklanan yanlı (toplumsal cinsiyetçi, ırkçı, sınıfsal, kültürel) ideolojiyi de ortaya çıkaracaktır” biçimindeki ifadesi ile feminist postmodernizmin eleştirisi argümanlarını iktisat örneğinde açıklamaktadır (Williams, 1993).
- Feminist Kurguculuk (feminist constructionism): Feminist iktisatçılar, cinsiyetin toplumsal olarak modelleştirilmesi ile bilimin toplumsal olarak modelleştirilmesi arasındaki benzerlik, hem de örtüşme zeminindeki ideoloji, iktisat özelinde ele alınmadıkça, hakim iktisadi anlayışlardaki cinsiyetçi öğelerin temizlenmesi uğraşlarının amacına ulaşamayacağını iddia etmektedirler (Serdaroğlu, 1998: 83).

Longino’ya göre (1993: 168) Feminist iktisatçılar on yedinci yüzyıldan itibaren değerlendirilen kamu/özel farklılaşmasının, sonraki yüzyıllarda, mesela on dokuzuncu yüzyılda “sanayileşme” ile üretimde kontrolün özelden (ev içi-hane halkı) kopartılmasının ekonomiye etkisi olduğu ifade edilmektedir. Sanayileşmenin bir çarpan gibi etkileşimde bulunarak piyasanın değerini yükseltip, ev içinde üretilmiş olanın (özel alan) etkisizleştirilmesine neden olmaktadır. (Serdaroğlu, 1998: 92)

“Kamu ve özel alan ayrımı kadın ve erkek ilişkilerinde önemli bir dönüşüm yaratmaktadır. Kamusal alan erkeksi olarak nitelenen özelliklerle tanımlandığı için erkeklere, özel alan da kadınsı özelliklerle tanımlandığı için kadınlara ayrılmaktadır. Çoğunlukla biyolojik ve psikolojik gerekçelere dayandırılan bu ayrım, sonuçta, kamusal alanı değerli, özel alanı ise değersiz kılan bazı mekanizmalarla kurumsal

nitelik kazanmıştır. Patriyarkal devletler kamusal alan dışındaki faaliyetleri ikincilleştirmekte ve önceleri sadece kamusal alana ilişkin düzenlemelere katılanları ‘vatandaş’ kabul etmekteydi. Bu yüzden seçme ve seçilme hakkı sadece erkeklere aitti. Zaman içinde seçme ve seçilme hakkının kadınlara verilmesi, kadınların kamusal alandaki işlerde çalışmaya başlamaları kadınların kamusal alana çıkışı biçiminde değerlendirilmiştir.” (Demir, 1996: 63)

Feminist iktisatçılar, “economic man” söyleminin devleti de iktisadın dışında bıraktığını, bu sefer de iktisadın karşısına devletin, kişilerin karşısına toplumun koyulduğunu ve erkek egemen zihniyetin yine kendine iktisatta yer bulduğunu savunmaktadırlar (Jennings, 1993: 123). Bu ikicilikte laissez-faire ve serbest özel girişimi öncelikli ilke olarak kabul eden ve uygulayan, bir ideolojik anlayışla ekonomik olarak değişik bir mana atfedilen “özel”, “kamu”dan öncelikli kabul edilmektedir. (Serdaroğlu, 1998: 93). Sadece piyasa değişimlerine konu olan üretim ve tüketim faaliyetleri ile tanımlanan bir iktisat anlayışı yerine; insanların yaşamlarını sürdürmeleri ve geliştirmeleri için gerekli ihtiyaçların teminine ilişkin faaliyet ve politikaların tümünü (piyasa faaliyetleri ile eşdeğerde) içerecek bir iktisat anlayışı ile iktisadın konusunun sınırları genişletilmelidir. Böylece kamusal alana dair piyasa odaklı etkinliklerle özel alana, toplumsal hayata dair etkinlikler ve politikalar arasındaki farklılıklar yok olacaktır. Bu durumun sonucunda da iktisatta kadını ve kadın tecrübelerini de kapsayacak bir biçimde insanları gerçek dünyayla bağlantılandıran bir iktisat öğretisiyle iktisadın kapsamının sınırları daha da uzayacaktır (Serdaroğlu, 1998: 95).

Kuramların duruma yoğunlaşan bir anlayışa sahip olduğunu özellikle dile getiren, bir bilim kavrayışını kabul eden Feminist İktisat, ilk olarak kuramın meydana gelmesine sebep olan ortamı ve kuramı oluşturanların geri planını iktisat eğitiminin verildiği sınıflara aktarmayı bir zorunluluk olarak kabul etmektedirler (Serdaroğlu, 1998: 101).

Özetlenecek olursa, bir sivil toplum hareketi olarak oluşan ve gelişen feminizm, 1980 yılından sonra, feminist teori olarak üniversitelerde çalışılmaya başlanmıştır ve devlet politikaları olarak da ele alınır hale gelmiştir. Zamanla modern insana yeni bir perspektif oluşturmayı hedefleyen mühim bir siyasi hareket ve söylem haline dönüşmüştür.

Feminist İktisat’ın amacı, sadece kadınlara özgü, erkekleri kapsamayan bir iktisat meydana getirmek değildir. Feminist İktisat’ın amacı, “ekonomide kadın”ı değil de, kadın görüşünü de kapsayacak bir şekilde, ekonomiyi tekrar en baştan değerlendirmek ve irdelemektir. Bu inceleme “farklı ama eşit” olarak hiyerarşik bir sisteme bağımlı olmadan yeni iktisadi metot, teori ve politikaların oluşturulmasına, bu yüzden de iktisadın vizyonunun daha da gelişmesine sebep olacaktır. Feminist iktisatçılar eril ve dişil pozitif özelliklerin, kadın bakış açısını da içerecek şekilde iktisadın incelenip, bu inceleme sonucunda yeni baştan

tekrar oluşturulmasının ardından, yeniden tanımlanmasının daha az defolu bir bilim anlayışını ve pratiğini oluşturacağını iddia etmektedirler. Bu noktadan hareketle, feminist çözümleme, hakim iktisadın kurgusunun zeminini oluşturan kıtlık, bencillik, rekabet gibi kavramları kabul ettiği gibi, zıtları olan bolluk, diğergamlık ve birlikte hareket etme gibi kavramları da içerek biçimde dinamik ve açık bir modelleştirme yaklaşımını tavsiye etmektedir. Kamusal alana dair piyasa kökenli etkinliklerle özel alana ve toplumsal hayata dair etkinlikler ve politikalar arasındaki farklılık yok edilerek daha geniş bir iktisat yaklaşımı oluşturulması arzulanmaktadır (Eroğlu ve İşler, 2004: 73).

Feminist iktisatçılar, kartezyen felsefenin özümlediği düalizmden temel alarak kadınların ikinci plana atıldığı ve bu durumun iktisada uyarlanmasıyla klasik ve Neoklasik okula mensup iktisatçıların genelinin, kadınların rasyonel karar alma kabiliyetlerinden muzdarip olduğunun kabul edildiğini ifade etmişlerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HETERODOKS İKTİSAT/ MALİYE YAKLAŞIMININ TÜRKİYE’DEKİ YANSIMASI (1990-2018 DÖNEMİ)

3.1. Kavramsal Çerçeve

Heterodoks İktisat/Maliye yaklaşımlarının, Türkiye’deki yansımasının ele alınacağı, tezin üçüncü ve son bölümünde öncelikle, kuruluş yıllarına göre, Türkiye’nin en eski on üniversitesinin, lisans üstü programlarında bulunan Heterodoks derslere, varsa ders içeriklerine, derslerin konusuna ve amaçlarına bakılarak, her üniversitenin kendi Sosyal Bilimler Enstitüsü web sayfası üzerinden ulaşılmıştır. Sadece, Backhouse’un sınıflandırmasından hareket ederek, Heterodoks okul olarak kabul edilen, Kurumsal İktisat, Radikal Politik İktisat, Post Keynesyen İktisat ve Feminist İktisat okullarıyla ilgili olan dersler dikkate alınmıştır. Tezde, Colander’in Ortodoks iktisatçıların muhaliflerini de Heterodoks olarak ele aldığı yaklaşım benimsenmediği için, bu kapsamdaki dersler bu tezin muhtevasında bulunmamaktadır.

Lisansüstü ve doktora programlarının müfredatlarındaki Heterodoks dersler tespit edildikten sonra, bir dizi anahtar kelimeler seti belirlenmiştir. Bu “anahtar kelimeler” setinin belirlenmesindeki kıstas, JEL²² sınıflandırması ve çalışma ile ilgili, diğer akademik dergi ve yayınların anahtar kelimeleri olmuştur. Hem fikir olarak belirlenen anahtar kelimeler, Ulusal Tez Merkezi’ndeki tez tarama, arama motorlarında taratılarak, tespit edilen tezlerin tamamının özeti okunarak, özetinin yetersiz kaldığı durumlarda tezin tamamı incelenerek ve varsa anahtar kelimelerine bakılarak, Backhouse’un sınıflandırması doğrultusundaki Heterodoks tezlerin, İktisat ve Maliye Anabilim Dalı’nda yazılanları listelenmiştir.

Yazılan Heterodoks tezlerin tespit edilmesinde, belirlenen “anahtar kelimeler” setinden sonraki bir diğer sınırlama, dönem sınırlaması olmuştur. 1990-2018 yılları arasında yazılan tezler, tezin kapsamı dahilinde bulunmaktadır. Heterodoks İktisat/Maliye anlayışına sahip okulların tarihi çok eskilere gitmekle birlikte, Heterodoks İktisat/Maliye söylemi altında, dünya genelinde duyulmaya başlaması 1970’li yıllarla başlamıştır; 1990’lı yılların başlarında ise popüler hale gelmiştir. Çalışmada ele alınan zaman aralığının, 1990 yılından başlatılmasının ilk nedeni, Heterodoks çalışmaların, bu popülerlik doğrultusunda,

²² Ekonomi alanındaki başlıklar Journal of Economic Literature (JEL) denilen bir makale sınıflandırma sistemiyle sınıflandırılmaktadır. “Ekonomik Araştırmalar Dergisi”nin bu sınıflandırma sistemine kısaca “JEL” denmektedir. Bu dergide, on dokuz ana kategori bulunmaktadır ve her biri alt kategorilerine ayrılmıştır. Bu kategoriler, özet kelimeler oluşturularak yani, bir nevi anahtar kelimeler oluşturularak, bu oluşturulan kelimelere numaralar verilmek kaydıyla yapılmaktadır. Bu yüzden, konuyu en iyi ifade eden anahtar kelimelere, bu sınıflandırmada rastlanılır denilebilir.

Türkiye'deki izini sürmek olmuştur. İkinci neden ise şu olmuştur: Bir anlayışın, var olup olmadığının tespit edilebilmesi için, uzun bir periyodun ele alınması gerekmektedir çünkü, çeşitli anlayışların yayılması ve gelenek haline gelmesi zaman almaktadır. Türkiye özelindeki bu çalışmada da, Heterodoks yaklaşımların, bir gelenek haline gelip gelmediğinin ortaya koyulabilmesi adına, anlamlı bir sürenin incelenmesi gerekmiştir ve bu yüzden, 1990-2018 yılları aralığı ele alınmıştır.

3.2. Türkiye'de Heterodoks İktisat/Maliye Yaklaşımlarının Lisans Üstü Programlara Yansıması

Türkiye'nin en eski on üniversitesinin, lisans üstü programları incelendikten sonra Heterodoks olduğu tespit edilen iktisat/maliye derslerinin sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3.1 Heterodoks Ders²³ Sayıları

Üniversite İsimleri	Anabilim Dalı	Heterodoks Yüksek Lisans Dersleri Sayısı	Heterodoks Dersleri Sayısı		Heterodoks Doktora Dersleri Sayısı		
			Seçimlik	Zorunlu	Seçimlik	Zorunlu	
İstanbul Üniversitesi	İktisat	3	3	-	4	4	-
	Maliye	2	2	-	1	1	-
Ankara Üniversitesi	İktisat	1	1	-	3	3	-
	Maliye	-			2	-	2
Karadeniz Teknik Üniversitesi	İktisat	1	1	-	1	1	-
	Maliye	-			-		
Ege Üniversitesi	İktisat	2	2	-	2	2	-
	Maliye	-			-		
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	İktisat	1	1	-	2	2	-
	Maliye	-			-		
Hacettepe Üniversitesi	İktisat	1	-	1	1	-	1
	Maliye	-			1	-	1
Çukurova Üniversitesi	İktisat	1	1	-	1	1	-
	Maliye	-			-		
Anadolu Üniversitesi	İktisat	-			1	-	1
	Maliye	-			2	1	1
Marmara Üniversitesi	İktisat	7	6	1	5	-	5
	Maliye	2	-	2	2	-	2
Boğaziçi Üniversitesi	Maliye	-			-		
	İktisat	4	-	4	4	-	4

Kaynak: Sosyal Bilimler Enstitüleri Web Sayfaları

²³ Ders isimleri 1.1 numaralı ekte mevcuttur.

3.1 numaralı tabloda, Heterodoks olduğu belirlenen, derslerin kaçının Maliye anabilim dalına, kaçının İktisat anabilim dalına ait olduğu ayrıca belirtilerek, bu derslerin seçimlik dersler mi yoksa, zorunlu dersler mi olduğu da gösterilmiştir. Tablo 3.1’de de görüleceği üzere Heterodoks ders sayısı en çok olan üniversite Marmara Üniversitesi’dir. Onu, ikinci sırada İstanbul Üniversitesi, üçüncü sırada ise Boğaziçi ve devamında Ankara Üniversitesi izlemektedir.

Her üniversitenin lisansüstü müfredatlarındaki dersler ve bu müfredatları uygulama tercihleri farklılık göstermektedir. Bazı üniversiteler seçimlik dersler havuzunu, disiplinler arası çalışmalara olanak tanıyacak düzeyde zengin tutarken, zorunlu ders sayısını minimuma indirgeyerek, seçimlik derslerdeki çeşitliliğin ve zenginliğin lisansüstü tezlere yansımaya olanak sağlamaktadırlar. Böylece, sosyo-ekonomik meselelere, eleştirel bir bakışın sağlandığı ve Heterodoks geleneğin bu eleştirilerden beslendiği söylenebilir. Bazı üniversiteler ise, zorunlu ders havuzunu zengin tutarak, bu derslerin sayısını, derslerin kredilerini düşük tutmak kaydı ile maksimize etmektedir. Buradaki amaç, lisansüstü programa gelen her öğrenciye, Heterodoks ya da Ortodoks bir yaklaşım üzerinde çalışıp çalışmamasına bakılmaksızın, Anaakım dışı iktisadi yaklaşımların ve alternatiflerin de var olduğunun gösterilmesi ve temel düzeyde de olsa, zorunlu dersler yoluyla, Heterodoks İktisat yaklaşımlarına dair farkındalık, farklı bakış açıları ve bilgi birikimi kazandırmaktır. Çünkü birçok üniversitenin İktisat/Maliye lisans programları, Anaakım iktisadın hegemonyası altında bulunduğundan dolayı, birçok öğrenci Anaakım dışı iktisadi yaklaşımdan, politika araçlarından ve bakış açısından habersiz olarak mezun olmakta ve iş hayatına katılmaktadır. Hatta, akademik kariyer yapmak isteyerek lisans üstü eğitime devam edenlerin bile birçoğu, yukarıda belirtildiği gibi zengin bir müfredata sahip üniversitelerden birisinde değilse, Heterodoks İktisat/Maliye yaklaşımlarından habersiz ya da kulaktan duyma bilgilerle yol almakta ve Anaakım yaklaşımları tek seçenek haline getirmeye hizmet etmektedirler.

3.3. Türkiye’de Heterodoks İktisat/Maliye Yaklaşımlarının Lisans Üstü Tezlere Yansımaları

Heterodoks İktisat/Maliye yaklaşımlarının lisansüstü tezlere yansımaları grafik 3.1’de gösterilmiştir. Lisansüstü tezlere dair arama-tarama çalışmaları, bir dizi anahtar kelimeler seti üzerinden yapılmıştır. Anahtar kelimeler seti tablo 3.2 ve 3.3’de bulunmaktadır. JEL sınıflandırmasından alınan kelimeler ve diğer akademik yayın ve dergilerdeki anahtar kelimelerden hareketle belirlenen kelimeler ayrı ayrı tablolaştırılmıştır.

Tablo 3.2 JEL Anahtar Kelimeleri

Evrimsel İktisat	Sosyalizm	Ekonomik Metodoloji	Metodolojik/ Metodoloji	Felsefik/Felsefi	Yapışkan Fiyat	Serbest Piyasa
Tarihsel İktisat	Sosyalist	Yanlışlanabilirlik	Ekonomik Liberalizm	Rasyonalizm	Düşen Kar Oranı	Kapitalist Devlet
Tarihselcilik	Sraffacı	Formalizm	İndirgemecilik	Realizm	Kaleckici	Kapitalist Kurumlar
Kurumculuk	Schumpeterci	Amprizm	Normatif	Faydacılık	Kapitalizm	Kapitalist Politik Ekonomi
Marksist	Feminist İktisat	Buluşsal	Paradigmatik	Tümevarım	Rekabet	Fordizm
Marksizm	Feminizm	İdealizm	İkna	Retorik	Devlet Kapitalizmi	Emperyalizm
Neo Marksist	Veblenci	Bireysellik	Felsefeciler	Post Keynesyen	Endüstriyel Kapitalizm	Post Fordizm
Kapitalist Sistem	Politik Ekonomi	Taylorizm	Ekonomik Emperyalizm	Demokrasi	Epistemik	Bırakınız Yapsınlar

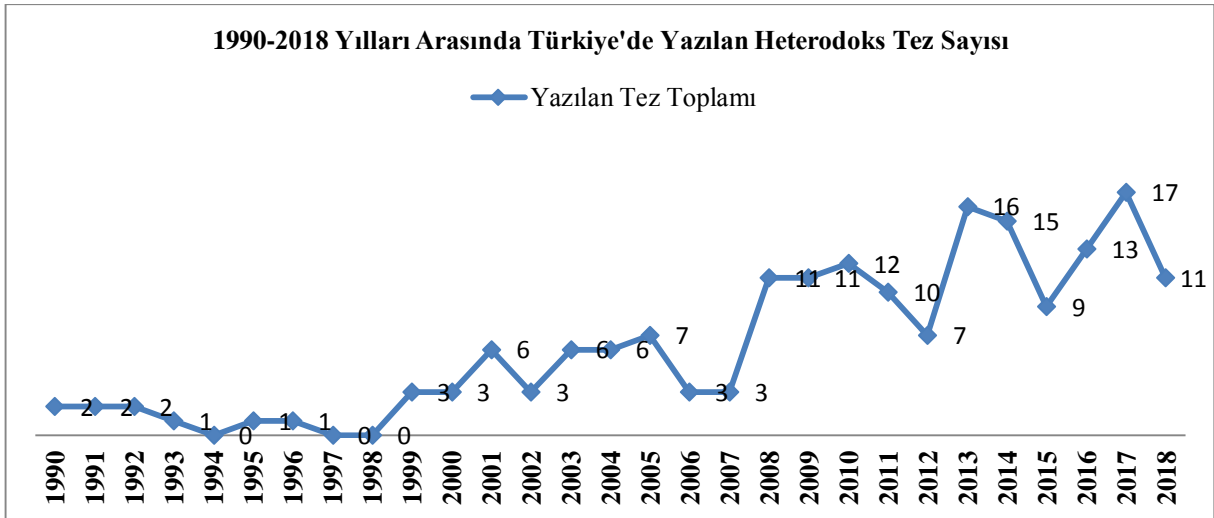
Kaynak: JEL Sınıflandırması (<https://www.aeaweb.org/econlit/jelCodes.php?view=jel#B>)

Tablo 3.3 Akademik Dergi ve Yayınlarından Belirlenen Diğer Anahtar Kelimeler

Heterodoks	Yöntem	İktisadi Düşünce Okulları	Post Otistik İktisat	Sermaye Birikimi/Birikim	Toplumsal Cinsiyet	Artık Ürün
Ortodoks	Yöntembilim	İktisadi Düşünce Tarihi	Sınıf	Neo Liberalizm	Kapitalist Kriz	Net Ürün
Anaakım	İktisat Sosyolojisi	Radikal İktisat	Sınıf Çatışması	Mali Sosyoloji	Devletin Mali Krizi	Finansal Kriz
Eleştirel İktisat/Maliye	İktisadi Ekoller	Post Marksizm	Bölüşüm	Meşruiyet	Artık	Minsky
Dünya Sistemi Teorisi	Az gelişmişlik	Değer Teorisi	Güç	Feminist	Fonksiyonel Maliye	Kurumsal/ Kurumcu/ Kurumsalçı

Tablo 3.2 ve 3.3'deki anahtar kelimeler seti, çalışmanın Heterodoks okul olarak kapsamına aldığı dört Heterodoks okulun çalışma alanı ve konuları ile ilgili olarak belirlenen kelimelerden oluşmaktadır. Kelimelerin belirlenmesi sürecinde, bahsi geçen dört Heterodoks okulun, JEL sınıflandırmasında kullanılan kelimeler de dikkate alınmış ve bu çalışmada kullanılmıştır.

Aşağıdaki grafik 3.1'de 1990-2018 yılları arasında yazılan tez sayıları yıllar itibariyle gösterilmiştir. Yıllar itibariyle, Heterodoks çalışmaların sayısının arttığı, 2000'li yılların başından 2018 yılına kadar ise, hatırı sayılır bir Heterodoks geleneğin oluşmaya başladığı söylenebilir.

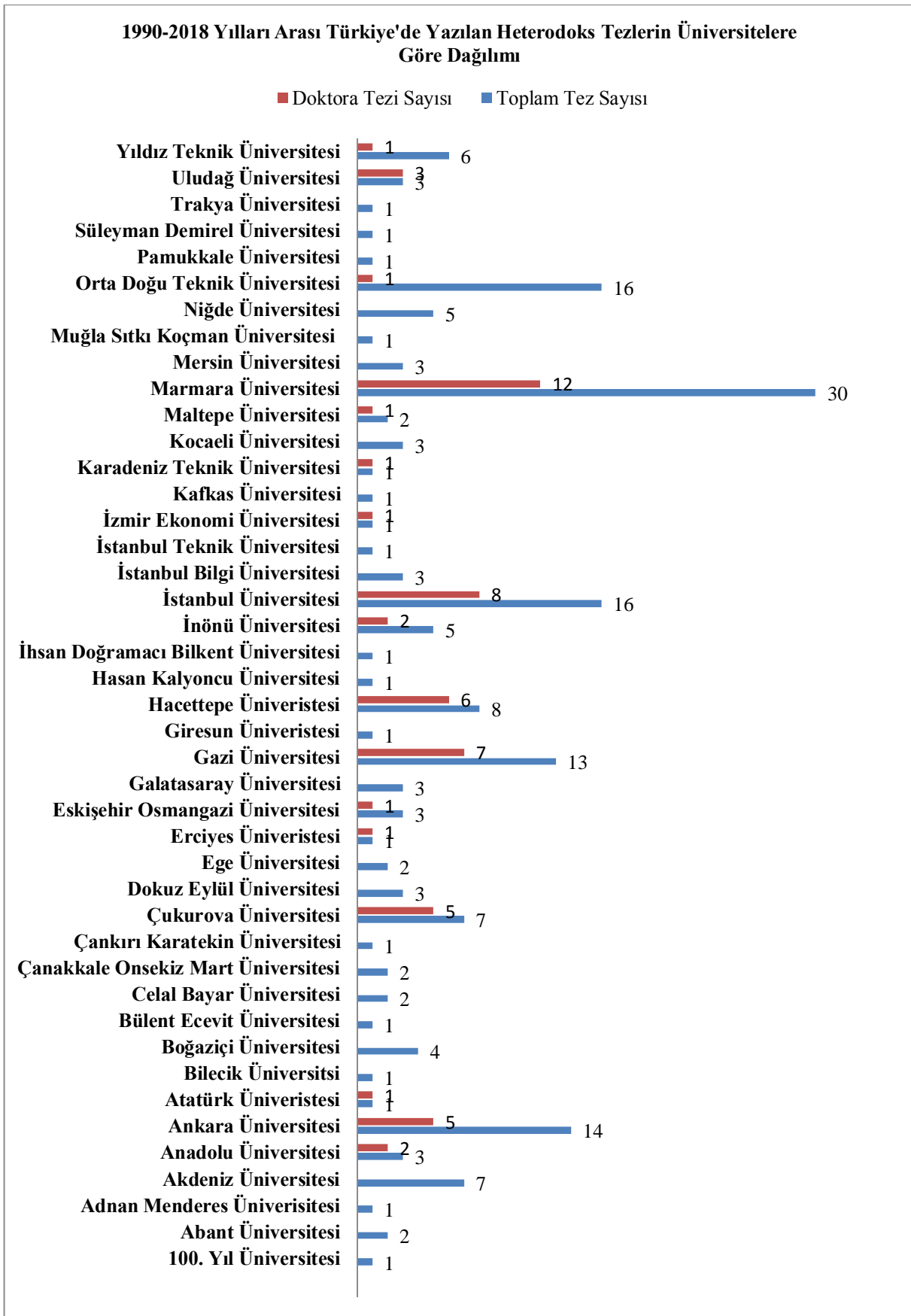

Grafik 3.1 1990-2018 Yılları Arasında Türkiye'de Yazılan Heterodoks Tez Sayısı

Kaynak: YÖK Tez Merkezi (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>)

Ulusal Tez Tarama merkezi üzerinden ulaşılan grafik 3.1'deki sonuçlar, 1990-2018 yılları arasında yazılan bütün Heterodoks tezler ulaşıldığını iddia etmemektedir. Ulusal tez tarama merkezinde, yazılan bazı tezlerin anahtar kelimelerinin girilmemiş olması, ait olduğu anabilim dalının belirtilmemiş olması ve bazı tezler erişimin kısıtlanmış olması gibi yapısal sorunlar nedeniyle gözden kaçan ve ulaşılamayan Heterodoks tezler de bulunmaktadır. Çalışma ulaşılabilen tezler üzerinden yapılmıştır. Çalışmada yaklaşık 350 adet Heterodoks olduğu düşünülen tez tespit edilmiş ve bu tezler Backhouse'ın Heterodoks sınıflamasına giren Heterodoks yaklaşımlar üzerinden tekrar incelenmiştir. Yaklaşık 350 tez arasından da 183 adet tezin Heterodoks olduğu netleştirilmiştir.

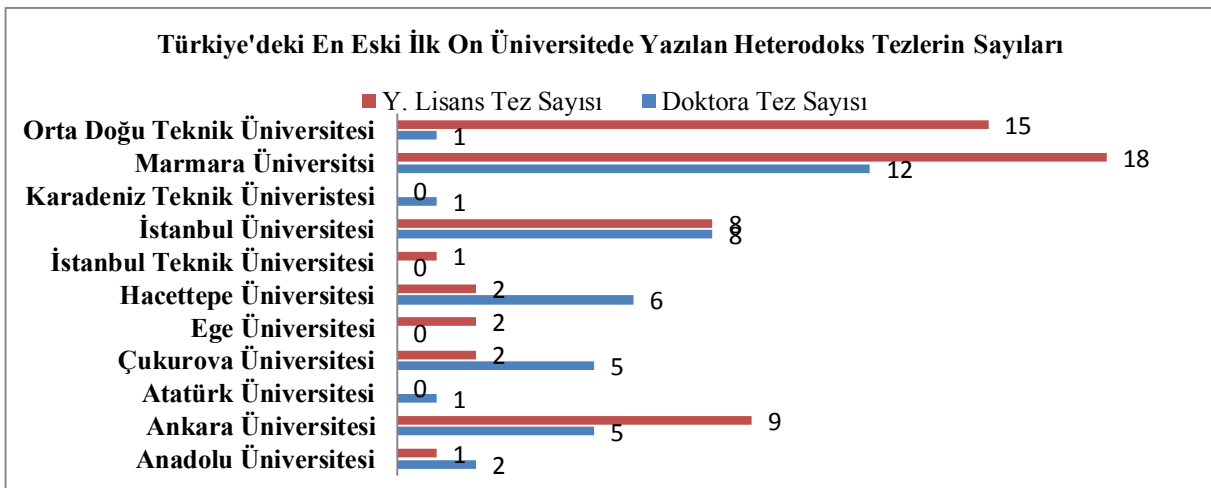
3.2'deki grafikte, Türkiye'deki üniversitelerde yazılan Heterodoks tezler, üniversite adı ve doktora tezi sayısı olarak gösterilmiştir. Yazılan Heterodoks tez sayısının en çok olduğu üniversitelerden ilki, Marmara Üniversitesi'dir. Marmara Üniversitesi'ni İstanbul, Ankara, Orta Doğu Teknik, Gazi, Hacettepe, Çukurova ve Akdeniz Üniversitesi takip etmektedir.

Grafik 3.2 1990-2018 Yılları Arası Türkiye'de Yazılan Heterodoks Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Kaynak: YÖK Tez Merkezi (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>)

Kuruluş yılları itibariyle, Türkiye'nin en eski üniversitelerinden on bir tanesi, grafik 3.3'de listelenmiştir. Bu grafikte, on bir üniversitede yazılan, Heterodoks doktora ve yüksek lisans tezlerinin sayısı gösterilmiştir. 3.3'deki grafikten hareketle, Türkiye'nin en eski üniversiteleri arasında olan, en saygın üniversiteleri olarak kabul edilen Marmara, İstanbul, Ankara, Orta Doğu Teknik ve Hacettepe üniversiteleri gibi üniversiteler, aynı zamanda, en çok Heterodoks tezlerin yazıldığı üniversitelerdir denilebilir. Buradan hareketle, Türkiye'de, en saygın üniversiteleri de dahil olmak üzere, 1990'lardan 2018 yılına kadarki süreçte, Heterodoks İktisat/Maliye yaklaşımlarına olan ilginin giderek arttığı ve bu yüzden, bu alanda yapılan çalışmalarda da artış gözlemlendiği söylenebilir. Hatta, Heterodoks iktisatçıların, olması gerektiğini savunarak tercih ettikleri ve çalışmalarını bu doğrultuda yaptıkları, metodolojik anlayış olan, bütünselci, disiplinler arası bakış açılarına sahip, iktisadi/maliyeyi toplumsal bir bilim olarak gören, dinamik bir anlayışın yaygınlaştığı da söylenebilir. Çünkü Heterodoks İktisat/Maliye yaklaşımları, sabit ayak kendi alanına güçlü bir şekilde bastığı sürece, gezen ayağın istenilen alana uzanmasında ve katkı yapmasında sakınca görmemekte aksine, böyle olması gerektiğini savunmaktadır²⁴. Kişi kendi uzmanlığından beslenerek hareket ettiği sürece multi-disipliner çalışmalar yapılmasında bir sakınca görmemekte; toplumsal bilimlerin doğası bunu gerektirmektedir.

Grafik 3.3 Türkiye'deki, En Eski İlk On Üniversitede Yazılan Heterodoks Tezlerin Sayıları

²⁴ Mevlana'nın Pergel Metaforu: Bir ayağı doğup büyünülen yere sabitleyip, diğer ayağı da yedi iklim dört köşede pervane gibi döndürerek, buralardan faydalanarak, kendini kemale erdirmeye çalışmada kullanılan düşünce sistemi, okul araç-gereci. Mevlana'nın, yetmiş iki milletin halini incelemesi, gözlemde bulunması, etkileşime girmesi çeşitli toplumları sosyal, kültürel, ahlaki, felsefi düşüncelerini değerlendirmeye tabi tutması (Karaca, 2007: 10), onları ve dolayısıyla dünya realitesinin yorumlanmasına yönelik ampiristik ve metafizik içerikli, bütüncü, toplumcu bakış açısı hakkında bilgi verir.

SONUÇ

Heterodoks İktisat/Maliye yaklaşımlarının kökenleri, Klasik iktisada kadar dayanmasına rağmen (aslında ekonomi bilimi kadar eskidir)²⁵, Amerika’da Kurumsal İktisat’ın, Anaakım İktisat’tan daha ön planda olduğu kısa bir dönem dışında²⁶, akademik kurumlarda neredeyse hiçbir zaman popüler olamamış, Ortodoks iktisadi anlayıştan ve pozitivist/belirlenimci iktisat metodolojisinin hegemonyasından kurtulamamıştır. Yerleşik iktisat, doğa bilimlerine öykündüğü için, doğa bilimlerinin pozitivist yaklaşımlarını iktisada uyarlamış ve bunun sonucunda matematiğin bir araç değil de amaç olarak ele alınmasına neden olmuştur; bu yüzden, iktisadın toplumsal bilim olduğu gerçeğinden uzaklaşmıştır.

Heterodoks İktisat/Maliye yaklaşımlarının başlıca özgünlükleri, hakim (Anaakım) iktisat yaklaşımlarının öncelikle, metodolojik yaklaşımlarını kabul etmemeleri ve iktisadı salt değer esaslı ekonomik sisteme indirgeyen bir bilim olarak görmeyerek, Neoklasik İktisat’ı reddetmeleri olmuştur.

Metodolojik çeşitlilik, Heterodoks İktisat/Maliye yaklaşımlarının tipik özelliklerindedir ve bu yüzden merkezi bir metodolojik paradigmanın hakimiyeti altında değildirler. Anaakım iktisadın karşılıklı-dışlayıcı, katı, “kendi kendine yeter”ci anlayışından farklı olarak Heterodoks İktisat/Maliye dışlayıcı olmayan, bulanık ve belirli bir amaca dönük oluşturulan sınıflandırmaları kullanabilir (Dow, 2011). Böyle olması, Heterodoks iktisadi/mali düşünceye esneklik kazandırmakta ve çoğulculuğu teşvik etmektedir. “Olağan kabul edilen bilim (Anaakım/Neoklasik/Ortodoks) yürürlükte iken onun sınırları içinde bir ilerleme mümkün müdür?” sorusunun cevabı da aslında Heterodoks İktisat/Maliye yaklaşımlarının bu esnekliğinde ve çoğulculuğunda saklıdır denilebilir. Esnek olmasından dolayı, Heterodoksler tarafından ortaya atılan ve savunulan bazı anlayışlar, Anaakım (Neoklasik) üzerinden ilerleyen iktisatçılar/iktisadi anlayışlar tarafından da sahiplenilmekte, savunulmakta ve zamanla Ortodoks literatüre kazandırılabilir²⁷. Heterodoks İktisat/Maliye yaklaşımlarından, Ortodoks yaklaşımlara doğru geçişkenlik mümkündür fakat

²⁵ On sekizinci yüzyılda, Adam Smith’le başladığı kabul edilen iktisat bilimiyle, bugünün iktisat kelimesinin anlamı birbirinden epey uzaktır. On sekizinci yüzyılda ekonomi politik olarak adlandırılan iktisat biliminin kökenleri, kent devletlerine kadar gitmektedir ve geniş çalışma alanları olan, disiplinlere henüz ayrışmamış, üretim ilişkilerinin/toplumsal ilişkilerin henüz örtük olmadığı, bütüncü bir yaklaşımdır.

²⁶ On dokuzuncu yüzyılın başı ve yirminci yüzyılın ortalarına değin akademide ve hükümet organlarında etkili olmuştur. Backhouse (Backhouse’dan akt. Şenalp, 2016: 29), 1920’lere kadar Neoklasik iktisat ile eşit öneme sahip kalabildiğini ifade etmiştir; Hodgson ise 1940’lara kadar Amerikan İktisat’ının Kurumsalcılık tarafından domine edilmiş olduğundan söz etmiştir (Hodgson, 2000: 317).

²⁷ 1970’li yıllarda, evrimsel oyun kuramı, deneysel iktisat ve davranışçılık gibi bazı yeni yaklaşımların Anaakım İktisat içinde revaçta olması buna örnek gösterilebilir.

tersi mümkün değildir. Tersî durum ancak, bir paradigmadan diğere geçiş olarak tanımlanabilir fakat; bu durumun ilerleme olarak kabul edilip edilmeyeceği tartışma konusudur denilebilir.

Tek bir Heterodoks İktisat/Maliye teorisinden bahsetmek mümkün değildir zira; bir çok farklı Heterodoks teoriler mevcuttur. Onlara göre iktisat, toplumsal ihtiyaçların karşılanma sürecindeki, toplumsal tedarik sürecinin birer parçası olan, kaynak kullanımı ve yapısı, toplumsal ihtiyaçların yapısı ve değişimi, üretim süreci, işletme, aile, devlet ve diğerkurum ve yapıların yeniden üretimi gibi faktörlerin açıklanması ile ilgilidir (Lee, 2009: 8). Heterodoks İktisat'ın bazı yaklaşımları, Marksist gelenekten önemli ölçüde etkilenmiştir. Kapitalist gelişme, birikim, kontrol, güç, üretim ilişkileriyle; sınıf çatışması, sömürü, artık, ekonomik kriz kavramları buna örnek olarak gösterilebilir. Heterodoks İktisat/Maliye yaklaşımlarının en temel ortak noktası, iktisadi sorunlara ve öğretiyeye sosyolojik, antropolojik, politik ve entelektüel bakış açısı geliştirmesi olmuştur (Colander vd., 2004: 491).

İktisadın, toplumsal bir bilim olarak kabul edildiği bu çalışmada, bağımsız bir disiplin haline gelme süreci, metodolojisi ve bu metodolojisinin beslendiği kökleri özelinde anlatılmıştır. Ortodoks-Heterodoks yaklaşımların, hem metodolojik hem de teorik ayrımlarından hareketle, Heterodoks İktisat okulları, ortaya çıktıkları tarihsel süreçten de bahsedilerek ele alınmıştır. Son olarak ise, Ulusal tez merkezi ve üniversitelerin müfredatları özelinde yapılan arama-tarama-inceleme sonucunda, Türkiye'de Heterodoks bir İktisat/Maliye geleneğinin olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışmada, taratılan anahtar kelimeler sonucunda ulaşılan ve Heterodoks olduğu düşünülerek incelenen 350 tane tezdenden, 183 tanesinin Heterodoks tez olduğu netleştirildi. 1990-2018 yılları arası dikkate alınarak yapılan inceleme sonucunda, 2000'li yılların başından itibaren yapılan Heterodoks çalışmalarda artış olduğu görüldü. Üstelik artış görülen ilk on üniversitenin, Türkiye'nin kuruluş yılları itibarıyla en eski ve bir çoğunun en saygın üniversiteler olduğu tespit edildi. Türkiye'de, Heterodoks bir geleneğin var olduğunu söylemek için çok erken olabilir fakat böyle bir geleneğin 2000'li yılların başı itibarıyla oluşmaya başladığı rahatlıkla söylenebilmektedir. Azımsanmayacak sayıda bu çalışmalar, iktisat bilimine eleştirel ve disiplinler arası bakışın da yaygınlaşmaya başlamış olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir.

Özetle; Heterodoks İktisat/Maliye, toplumsal bir bilim olarak gördüğü iktisadın, sınırlarını genişletmeye ve sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi, tarih gibi bilimlerden faydalanmaya çalışmıştır. Heterodoks İktisat/Maliye yaklaşımı, yerleşik iktisadın egemenliğine karşın etkinliğini arttırarak sürdürmektedir. Türkiye özelinde yapılan bu çalışma da bu görüşü destekler nitelikte olmuştur.

KAYNAKÇA

- Akyol, S. (2018). “‘Heretik’ Bir Gelenek Olarak Radikal Politik İktisat”. *Ekonomi Politik: Zarif Mezar Taşları İşaya Üşür’e Armağan içinde*, Ed. Sert M. ve Ahmet A. Eren, Siyasal Kitapevi, Ankara, 51-72.
- Alada, A. D. (2000). *İktisat Felsefesi Ve Belirsizlik*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Alada, D. (1988). “İktisat Düşüncesinde Felsefi Yaklaşımın Önemi”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59(2).
- Arestis, P. McCauley, K., and Sawyer, M. (2001). An Alternative Stability Pact for the European Union. *Cambridge Journal of Economics*, 25: 113–30.
- Backhouse, R. E. (2004) “A Suggestion For Clarifying The Study Of Dissent In Economic”, *Journal Of The History Of Economic Thought*, 26(2): 261-271.
- Barone, C. A. (2004). *Radical Political Economy*. Sharpe, New York.
- Batifoulier, P. vd. (2018). *Hepsi Aynı Şeyi Söyleyecekse Bu Kadar Çok İktisatçıya Ne Gerek Var?* (Çev. Ç. Akdere). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Blank, R. M. (1993). “What Should Mainstream Economists Learn From Feminist Theory?” *İçinde Beyond Economic Man – Feminist Theory And Economics*, M. A. Ferber Ve J. A. Nelson (Der.), Chicago, The University Of Chicago Press, s.133-143.
- Blaug, M. (2009). *İktisatta Yöntem*. (Çev. L. Konyar). Eflatun Yayınevi, Ankara.
- Bodkin, R. (1999). Women’s agency in classical economic thought: Adam Smith, Harriet Taylor Mill and J. S. Mill. *Feminist Economics*, 5(1): 45–60.
- Braverman, H. (2008). *Emek Ve Tekelci Sermaye*. (Çev. Ç. Çıdamlı). Kalkedon, İstanbul.
- Bronfenbrenner, M. (1970). “Radical Economics in America: A 1970 Survey”. *Journal of Economic Literature*: 747-766.
- Buğra, A. (2013). *İktisatçılar Ve İnsanlar*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, A. (2014). *Felsefeye Giriş*. Say Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. Paradigma, İstanbul.
- Chick, V. (1995). “Is There a Case for Post Keynesian Economics?”. *Scottish Journal of Political Economy*: 20-36.
- Colander, D. (2000). The Death Of Neoclassical Economics. *Journal Of The History Of Economic Thought*, 22(2): 127-143.
- Colander, D., Holt, R. ve Rosser Jr., B. (October 2004). “The Changing Face of Mainstream”. *Review of Political Economy*: 485-499.

- Colander, D., Holt, R. ve Rosser Jr., B. (2007). "Live and Dead Issues in the Methodology of Economics". *Journal of Post Keynesian Economics*: 303-312.
- Çakır, N. (2001). "Neoklasik İktisat". *İktisadın Dama Taşları: Ekoller-İz Bırakanlar-Kavramlar* (İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti): 96-111.
- Daştan, U. (2013). "T. S. Kuhn Felsefesinde Mukayese Edilemezlik Kavramı". *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*: 101-114.
- Davis, J. B. (2006). "The Nature of Heterodox Economics". *Post-Autistic Economic Review*: 23-30.
- Davis, J. B. (2008). "The Turn in Recent Economics and Return of Ortodoxy". *Cambridge Journal of Economics*: 349-366
- Demir, Ö. (1996-2000). *Kurumcu İktisat*. Vadi Yayınları, Ankara.
- Demir, Ö. (1996). "Feminizm Ve İktisat," *İçinde İktisatta Yöntem Tartışmaları*, Ö. Demir (Der.), Vadi Yayınları, Ankara: 51-73.
- Demir, Ö. (2000-2014). *İktisat Metodolojisi*. Sentez Yayıncılık, İstanbul.
- Dequech, D. (August 2007). "Neoclasical, Mainstream, Orthodox and Heterodox Economics". *Journal of Post Keynesian Economics*: 279-302
- Dinar, G. B. (2015). İktisadi Sosyolojiden Yeni İktisat Sosyolojisine: İktisat ve Sosyoloji İlişkisinin Değişen Yüzü". *Sosyoekonomi*: 25-44.
- Dow, S. C. (23 August 2011). "Heterodox Economics: History And Prospects". *Cambridge Journal Of Economic*: 1151-1165.
- Dow, S. C. (September 2013). "Methodology and Post-Keynesian Economics". *The Oxford Handbook of Post-Keynesian Economics*: 80-89.
- Dow, S. C. (2007). "Post Keynesian Economics". *A Companion to the History Of Economic Thought İçinde*, Yazan Warren J. Samuels, Jeff E. Biddle Ve John B. Davis, 471-477. Blackwell Publishing, USA.
- Eichner, A. S. and Kregel, J. A. (1975). An essay on Post Keynesian theory: a new paradigm in economics. *Journal of Economic Literature*, 13(4): 1293-1314
- Ercan, F. (2001). "Keynes, Keynesci İktisat Okulları ve Yeni Keynesci İktisat". *İktisat'ın Dama Taşları: Ekoller, Kavramlar, İz Bırakanlar* 1: 112-129.
- Eren, E. ve Uysal, E. (2017). "İktisatta Yeni Heteodoks Gelişmeler". *Kırklareli Üni. İ.İ.B.F Dergisi*.
- Eren, E. (2009). "'Yeni' İktisatta Ortak Noktalar". *İktisatta Yani Yaklaşımlar*. Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisat Bölümü, İstanbul.

- Erkan, B. (2016). “Ana Akım (Ortodoks-Neoklasik) İktisat Öğretisi”. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*: 25-40.
- Eroğlu, Ö. Ve İşler, R. (2004). “İktisat Düşüncesinde Kadının Konumu Ve Feminist İktisat” *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, İstanbul Üniversitesi, 46. Seri.
- Ferber, M. A. ve Nelson, J. A. (1993). Beyond Economic Man – Feminist Theory and Economics, *The University of Chicago Press*, Chicago, s.1-22.
- Ferber, M. and Birnbaum, B. (1977). The “new home economics”: retrospect and prospect. *Journal of Consumer Research*, 4(1): 19–28.
- Foley, D. K. (1982). The value of money, the value of labor, and the Marxian transformation problem. *Review of Radical Political Economics*, 14(2): 37–47
- Forget, E. L. (1997). “The Market For Virtue: Jean- Baptiste Say On Women in The Economy and Society,” *Feminist Economics*, 3(1): 95-111.
- Franklin, R. S. ve Tabb, W. K. (March 1974). “The Challenge of Radical Political Economics”. *Journal of Economic Issues*: 127-150.
- Giddens, A. (2008). *Siyaset, Sosyoloji Ve Toplumsal Teori*. Çev. T. Birkan. Metis Yayınları, İstanbul.
- Gintis, H. ve Bowles, S. (1981). Structure and Practice in the Labor Theory of Value. *Review of Radical Political Economics*, 12(4): 1–26.
- Güleç, C. (Ocak 2015). “Thorstein Veblen ve Gösterişçi Tüketim Kavramı”. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (38): 62-82.
- Harrod, R. F. (1939). “An Essay in Dynamic Theory”, *The Economic Journal*, 49(193): 14-33.
- Hodgson, G. M. (2007b). “Evolutionary and Institutional Economics as the New Mainstream”. *Evolutionary and Institutional Economics Review*: 7-25.
- Hodgson, G. M. (2007a). “Institutional Economics”. *A Companion To The History Of Economic Thought İçinde*, Yazan Warren J. Samuels, Jeff E. Biddle Ve John B. Davis, 462-469. Blackwell Publishing, USA.
- Hunt, E. K. (2009). *İktisadi Düşünce Tarihi*. (Çev. M. Günay), Dost Kitabevi, Ankara.
- Hymer, S. (1970). “The efficiency (contradictions) of multinational corporations”. *American Economic Review*, 60(2): 441–8
- Jefferson, T. and King, J. E. (2001). “Never intended to be a theory of everything”: domestic labor in neoclassical and Marxian economics. *Feminist Economics*, 7(3): 71–101.

- Jennings, A. L. (1993). "Public or Private? Institutional Economics and Feminism," içinde *Beyond Economic Man – Feminist Theory and Economics*, M. A. Ferber ve J. A. Nelson, (der.) Chicago, The University of Chicago Press, s.111-129.
- Kaldor, N. (1972). "The Irrelevance of Equilibrium Economics". *The Economic Journal*, 82(328): 1237.
- Kaldor, N. (1970). "The New Monetarism". *Lloyds Bank Review*: 1-17.
- Kama, Ö. (2011). "Yeni Kurumsal İktisat Okullarının Temelleri". *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*: 183-204.
- Karaca, Y. (2007). *Hazreti Mevlana, Hasan Nedvi, Önsöz Yerine*, (Çev. Y. Karaca), Kayıhan, İstanbul.
- Kaymakçı, Ö. B. (2013). *Bilim Felsefesi Işığında İktisat Metodolojisi*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Kazgan, G. (2004). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Keen, S. (2003). "Growth Theory". *The Elgar Companion to Post Keynesian Economics* içinde, yazar John Edward King, 175-180: Edward Elgar, Cheltenham.
- King, J. E. (2013). "A Brief Introduction to Post Keynesian Macroeconomics". *Wirtschaft und Cheltenham*: 485-508.
- Kutlu, S. Ve Horvath, L. (2017). Post Keynesyen Makro İktisadın Metodolojik Temelleri Üzerine Bir İnceleme". *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1): 95-129.
- Kutlu, S. (2010). "İktisatta Yöntem: Glenn Fox'un Penceresinden İktisada Metodolojik". *Sosyal Bilimler Dergisi*: 93-101.
- Landreth, H. ve Colander, D. (2002). *History of Economic Thought*. Houghton Mifflin Company, Boston-Toronto.
- Lavoie, M. (2013) "After The Crisis: Perspectives For Post-Keynesian Economics" *In Defence Of Post-Keynesian And Heterodox Economics*, (Ed.) Lee, Frederic S. And Marc Lavoie, Routledge, Newyork: 20-41.
- Lee, F. S. (2002). "Theory Creation and Methodological Foundation of Post Keynesian Economics". *Cambridge Journal of Economics*: 789-804.
- Lee, F. S. (2004). "History and Identity: The Case of Radical Economics and Radical Economists, 1945-70". *Review of Radical Political Economics*: 177-195.
- Lee, F. (2009). *A History of Heterodoks Economics*. Routledge, Oxon.
- Lee, F. S. (2010), "A Case for Ranking Heterodox Journals and Departments", *On the Horizon*, 16(4): 241-251.

- Lee, F. S. (2011). "Introduction to Heterodox Economics" *International Directory for Heterodox Economists içinde*, yazar Tae-Hee Jo, 4 Edition: 1-10, New York.
- Longino, H. E. (1993). "Economics for Whom?" içinde *Beyond Economic Man – Feminist Theory and Economics*, M. A. Ferber ve J. A. Nelson, (der.) Chicago, The University of Chicago Press, s.158-168.
- Mincer, J. and Polachek, S. (1974). Family investments in human capital. *Journal of Political Economy*, 82: 76–108.
- Mongioli, G. (2013). "Orthodoxy, Heterodoxy, and Post-Keynesian Economics" *In Defence of Post-Keynesian and Heterodox Economics*, (ed.) Lee, Frederic S. and Marc Lavoie, Routledge, Newyork: 202-211.
- Nelson, J. A. (Spring 1995). "Feminism And Economics," *The Journal Of Economic Perspective*, 9(2): S.131-148.
- Nelson, J. A. (1996). *Feminism, Objectivity and Economic*, Routledge, New York.
- Ollman, B. (2008). *Yabancılaşma*. (Çev. A. Kars). Yordam Kitap, İstanbul.
- İşler, O. ve Yılmaz, F. (2011). *İktisadi Felsefeyle Düşünmek*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Pasinetti, L. L. (1962). "Rate of Profit and Income Distribution In Relation to the Rate of Economic Growth", *Review of Economic Studies*, 29(4): 103-20.
- Sweezy, P. ve Baran, P. (2007). *Tekelci Sermaye*. (Çev. G. Akalın). Kalkedon, İstanbul.
- Pietrykowski, B. (2007). "Radical Political Economy". A Companion To The History Of Economic Thought içinde, yazar Warren J. Samuels, Jeff E. Biddle ve John B. Davis, 479-486. Blackwell Publishing, USA.
- Polanyi, K. (2007). *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Sosyal ve Ekonomik Kökenleri*. İletişim, İstanbul.
- Reich, M. (1995). "Radical Economics: successes and failures". *Heterodox Economic Theories: True or False* içinde, yazar Fred Moseley, 45-70. Edward Elgar Publishing, UK.
- Robinson, J. (1978). History Versus Equilibrium. *Contributions to Modern Economics*, 126–136.
- Sarıöz, Y. (2005). "Aylak Sınıfın Teorisi". *Ekonomik Yaklaşım* 16, (55): 125-130.
- Savaş, F. (1998). *İktisatın Tarihi*. Avcıol Yay., İstanbul.
- Savaş, V. (2000-2007). *İktisadın Tarihi*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Seiz, J. A. (2007). "Feminist Economics", A Companion To The History Of Economic Thought İçinde, Yazar Warren J. Samuels, Jeff E. Biddle Ve John B. Davis, 454-459, Blackwell Publishing, USA.

- Serdaroğlu, U. (1998). *Feminist İktisadın Bakışı Postmodernist mi?*. Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Serdaroğlu, U. (2010). “Kişisel Olan Politik Değil, Aynı Zamanda İktisadidir!”. *İktisat ve Toplumsal Cinsiyet* içinde, U. Serdaroğlu (drl). Efil Yayınevi: 3-17, Ankara.
- Sherman, H. J. (1984). “Contemporary Radical Economics”, *Journal of Radical Education*: 265-274.
- Sherman, H. J. (1987). *Foundation Of Radical Political Economy*. M. E. Sharpe, New York.
- Strassmann, D. L. (Spring 1995). “Creating a Forum for Feminist Inquiry” *Feminist Economics*, 1(1).
- Strassmann, D. L. (May1994). “Feminist Thought And Economics; Or What Do The Visigoths Know,” *The Amerikan Economic Review*, 84(2): 153-158.
- Strober, M. H. (1994). “Rethinking Economics Through a Feminist Lens,” Papers and Proceedings of the Hundred and Sixth Annual Meeting of the American Economic, *The American Economic Review*, 84(2).
- Strober, M. H. (Spring 1987). “The Scobe Of Microeconomics: İmplications For Economic Education,” *Journal Of Economic Education*, 18(2): 135-149’den akt. Nelson, J. A. (Spring 1995). “Feminism And Economics,” *The Journal Of Economic Perspective*, 9(2): 131-148.
- Sweezy, P. M. Ve Baran. P. (2007). *Tekelci Sermaye*. (Çev. G. Akalın). Kalkedon, İstanbul.
- Şenalp, M. G. (2007). “Dünden Bugüne Kurumsal İktisat”. *Kurumsal İktisat* içinde, yazar E. Özveren, İmge Yayınevi: 45-93.
- Şenalp, M. G. (Mart 2016). “Kafirlik ve Sapkınlık Arasında Kurumsal İktisat”. *İktisat ve Toplum*: 24-32.
- Şimşek, S. ve Cicioğlu, Ş. (2006). “İktisat Eğitiminde Temel Sorunlar ve Öneriler”. *İş Hukuku ve İktisat Dergisi*: 17-29.
- Timur, T. (2011). *Felsefe, Toplum Bilimleri Ve Tarihçi*. Yordam Kitap, İstanbul.
- URPE Secretariat. (1968). The Union for Radical Political Economics: a prospectus. *In The Conference Papers of the Union for Radical Political Economics*. Ann Arbor, MI: URPE, 173–174.
- Üşür, İ. (1997). “Toplumsal Bilim Olarak İktisat” içinde *İktisat*, T. Öçal, Ömer, F. Çolak, Hakan, vd., Gazi Kitapevi, Ankara.
- Veblen, T. (1995). *Aylak Sınıf*. (Çev. İ. User). Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası, İstanbul.

- Wallerstein, I., vd. (2003). *Gulbenkian Komisyonu: Sosyal Bilimleri Açın*. (Çev. Ş. Tekeli). Metis Yayınları, İstanbul.
- Weeks, J. (1969). Political Economy and the Politics of Economists. *Review of Radical Political Economics*, 1(1): 1–10.
- Weisskopf, T. E. (1979). Marxian crisis theory and the rate of profit in the postwar U.S. economy. *Cambridge Journal of Economics*, 3(3): 341–378.
- Weisskopf, T. E. (2014). ‘Reflections On 50 Years Of Radical Political Economy’, *Review Of Radical Political Economics*, 46(4): 437-447.
- Williams, R. M. (1993). “Race, Deconstruction and the Emergent Agenda of Feminist Economic Theory” içinde *Beyond Economic Man – Feminist Theory and Economics*, M. A. Ferber ve J. A. Nelson, (der.) Chicago, The University of Chicago Press, 144-153.
- Wolf, Richard D. Ve Stephen A. R. (2016). *Çatışan İktisadi Teoriler*. (Çev. C. Evren). İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Yanar, Rüstem, ve Ahmet Ş. (2008). “Eleştirel bir Yaklaşım Olarak Radikal Politik İktisat”. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*: 125-130.
- Yay, T. (2008). “Bilim Felsefesi, Karl Popper, Eleştiri Ve İktisat” 1. Bilim ve Eleştiri Kongresi. *Gazi Üniversitesi SBE Bilim ve Eleştiri Dergisi*, Ankara.
- Yılmaz, F. (2012). “İktisat, Kurumsal İktisat ve Sosyoloji”. *Sosyoloji Konferansları*: 1-17.
- Zarakolu, A. (1981). *İktisadi Düşünceler Tarihi*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.

İnternet Kaynakları

- Bilim Genç, <http://www.bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/termodinamik-nedir> (erişim tarihi: 21.04.2019).
- Eski Kurumsal İktisat, http://www.canaktan.org/ekonomi/kurumsal-iktisat/eski_kurumsal.htm (erişim tarihi: 01.04.2019)
- Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, <http://www.sosbilens.anadolu.edu.tr/>, (erişim tarihi: 25.03.2019).
- Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, <http://sosbilens.ankara.edu.tr/>, (erişim tarihi: 15.03.2019)
- Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, <http://sosyalbilimler.cu.edu.tr/tr/>, (erişim tarihi: 17.03.2019)
- Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, <https://sosbilen.ege.edu.tr/>, (erişim tarihi: 20.03.2019)

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr/>,
(erişim tarihi: 21.03.2019)

İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, <http://www.sbe.itu.edu.tr/>, (erişim
tarihi: 23.03.2019)

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, http://sosyalbilimler.istanbul.edu.tr/tr/_,
(erişim tarihi: 24.03.2019)

Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, <http://www.ktu.edu.tr/sbe>, (erişim
tarihi: 22.03.2019)

Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, <https://sbe.marmara.edu.tr/>, (erişim tarihi:
26.03.2019)

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, <https://sbe.metu.edu.tr/tr>, (erişim
tarihi: 17.03.2019)

Ulusal Tez Merkezi, <https://tez.yok.gov.tr/>, (erişim tarihi: 02.02.2019)

EK 1- TÜRKİYE'DEKİ EN ESKİ İLK ON ÜNİVERSİTEDEKİ HETERODOKS DERSLER

Üniversiteler	İktisat		Maliye	
	Yüksek Lisans	Doktora	Yüksek Lisans	Doktora
İstanbul Üniversitesi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kurumsal İktisat ➤ Rasyonel ve Mutluluk: Felsefi ve Bilimsel Yaklaşımlar ➤ Çağdaş İktisat Okulları 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Karşılaştırmalı İktisadi Politikalar ➤ Ekonomi Kültür ve Toplum ➤ İktisat ve Etik ➤ Kurumsal İktisat 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Maliye Psikolojisi ➤ Mali Sosyoloji 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Davranışsal Maliye
Ankara Üniversitesi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Evrim Kurumlar ve İktisat Teorisi 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ İktisat Tarihinin Yöntem Sorunları ➤ Postkeynesyen İktisatta Bazı Başlıklar ➤ Evrim Kurumlar İktisat Teorisi 		<ul style="list-style-type: none"> ➤ Maliye'nin Ekonomi Politikası 1/2
Karadeniz Teknik Üniversitesi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ İktisatta Yöntem 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ İktisatta Yöntem 		
Ege Üniversitesi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kurumsal İktisat Politikası ➤ Kurumsal İktisat 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ İktisatta Yöntem Tartışmaları ➤ Devlet ve Ekonomi: Anaakım ve Eleştirel Yaklaşımlar 		
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ İktisat Teorisinde Sermaye 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Evrimsel İktisat ➤ Kurumsal İktisatta İleri Okumalar 		
Hacettepe Üniversitesi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Bir Bilim Olarak İktisatta Metodoloji ➤ Çağdaş İktisadi Düşünce Tarihi 			<ul style="list-style-type: none"> ➤ İktisadi ve Mali Düşünceler Tarihi
Boğaziçi Üniversitesi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ İktisatta Metodoloji 1/2 ➤ Karşılaştırmalı Ekonomik Sistemler ➤ Alternatif Üretim ve Bölüşüm Teorileri 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ İktisatta Metodoloji 1/2 ➤ Karşılaştırmalı Ekonomik Sistemler ➤ Alternatif Üretim ve Bölüşüm Teorileri 		
Çukurova Üniversitesi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ İktisat Felsefesi 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Postkeynesyen İktisat 		
Anadolu Üniversitesi		<ul style="list-style-type: none"> ➤ Sosyal Bilim Felsefesi 		<ul style="list-style-type: none"> ➤ Sosyal Bilim Felsefesi ➤ Çağdaş Keynesyen Yaklaşımlar
Marmara Üniversitesi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ İktisatta Yöntem ➤ Bilim Felsefesi ➤ İktisadi Analiz Tarihi ➤ İktisat Felsefesi ➤ Politik Ekonomi ➤ Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ İktisat Felsefesi ➤ Kurumsal İktisat ➤ Dünya Düzeni ve 21. Yüzyıl Senaryoları ➤ Kapitalizm ve Krizler ➤ Küresel Politik Ekonomi ➤ Tarih Felsefesi 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Mali Sosyoloji ➤ Küresel Kriz ve İstikrar Politikaları ➤ Çerçevesinde Maliye Politikaları ➤ Gelişmekte Olan Ülkelerde Maliye Politikaları 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Gelişmekte Olan Ülkelerde Maliye Politikaları ➤ Sosyal Bilimlerde Disiplinler Arası Araştırma

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Gülizar KOCADAĞ
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Fethiye (Yabancı Dil Ağırlıklı) Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü
Yabancı Dil / Diller	İngilizce, Almanca
İŞ DENEYİMİ	
Projeler	‘Tahsildarın İzinde: 1930-1980 Türkiye Maliye Tarihine Bakış’ adlı projede asistanlık
E-Posta	kocadaggulizar@gmail.com